

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Kiemelt közlemények

PRANTNER ZOLTÁN: *Valahol messze délen... különleges államérdek – A Stasi együttműködése dél-jemeni partnerszervezetével*

TORDA PÉTER: *A dezinformáció elleni fellépés a NATO stratégiai kommunikációjában*

13. évf. (2025)
1. szám

ISSN 2064-3756 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756 (elektronikus)

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. habil. Boda József, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Béres János

Dr. Botz László

Dr. habil. Dobák Imre

Dr. Philipp Fluri, Svájc

Dr. Hazai Lászlóné

Dr. Kobilka István

Dr. Kovács Zoltán András

Dr. Luděk Michálek, Csehország

Prof. Dr. Padányi József

Dr. Regényi Kund Miklós

Prof. Dr. Resperger István

Prof. Dr. Szakály Sándor

Dr. Takács Tibor

Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő

Dr. habil. Dobák Imre, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztőség

Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet

Szerkesztő: Dr. Deák József

Szerkesztőségi titkár: Mezei József

Internetes elérhetőség: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz>

Kiadó

Nemzeti Közszolgálati Egyetem | Ludovika Egyetemi Kiadó

Kapcsolat: www.ludovika.hu; kiadvanyok@uni-nke.hu

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Farkas-Nagy Judit

Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

Tartalom

TORDA PÉTER

A dezinformáció elleni fellépés a NATO stratégiai kommunikációjában 3

CSATLÓS ERZSÉBET

Nemzetbiztonság v. eljárási garanciák. 15

PRANTNER ZOLTÁN

Valahol messze délen... különleges államérdek. 38

ZSENÁK-SIMON ORSOLYA, ZSENÁK ISTVÁN

A biztonságtechnikában is alkalmazható gépi karakterfelismerés különböző mesterségesintelligencia-módszerekkel. 55

MÁRTON BALÁZS

Magyarország nemzetbiztonsági rendszerének intézményi jellemzői nemzetközi kitekintésben. 64

BOTTYÁN SÁNDOR

A nagy nyelvi modellek működése és képzése, valamint alkalmazásuk stratégiai elemzése 77

Torda Péter¹

A dezinformáció elleni fellépés a NATO stratégiai kommunikációjában

Action on Disinformation in NATO Strategic Communications

A 2014-ben Ukrajnával szemben megindított orosz agressziót követően a hibrid hadviselés elleni küzdelem, és különösen az Oroszország által folytatott ellenséges információs és dezinformációs kampányokkal szembeni fellépés, lett a NATO stratégiai kommunikációs képességfejlesztés legfontosabb mozgatórugója. A NATO dezinformációellenes fellépése defenzív és offenzív kommunikációs tevékenységeken, illetve a partnerekkel folytatott együttműködésen keresztül valósul meg. A szövetséges államok lakosságának dezinformációkkal szembeni védelmében a nemzeti szintű intézkedések élveznek prioritást, a NATO információs és kommunikációs tevékenysége csak másodlagos szerepet tölt be. Ugyanakkor, a NATO stratégiai kommunikációs elvek és gyakorlatok átültetésével és adaptálásával megteremthető egy nemzeti katonai stratégiai kommunikációs, és ezen belül dezinformációellenes, képesség keretrendszere. Ez a lehetőség a Magyar Honvédség számára is adott, amelynek különös jelentőséget ad, hogy a hazai stratégiai kommunikációs képességek fejlesztését Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája és Nemzeti Katonai Stratégiája is előíranyozza.

Kulcsszavak: stratégiai kommunikáció, NATO, dezinformáció

After Russia's aggression against Ukraine in 2014, countering hybrid warfare, including the response to Russia's hostile information and disinformation operations, has become the main driver of NATO's strategic communications capability development. NATO's engagement to counter disinformation is put into effect through defensive and offensive communication activities as well as through cooperation with partners. In defending the populations of allied nations against disinformation, national-level measures take priority, and NATO's information and communication activities play only a secondary role. However, transposing and adapting NATO's strategic communications principles and practices at national level would allow for the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

establishment of a framework for a national military strategic communications capability, including an anti-disinformation capability. This opportunity is available to the Hungarian Defence Forces, and it is rendered particularly important by the fact that Hungary's National Security Strategy and National Military Strategy both envisage the development of national strategic communications capabilities.

Keywords: strategic communications, NATO, disinformation

Bevezetés

A jelen írásnak keretet adó tudományos probléma a következő kérdésekben ragadható meg: mi a stratégiai kommunikáció a NATO és az EU szervezetében, továbbá melyek azok az általános érvényű megállapítások, amelyek mind magyarázó, mind prediktív erővel bírnak az EU, a NATO és a hasonló szervezetek stratégiai kommunikációját illetően. Az említett probléma vizsgálatához kapcsolódó egyik kutatási célom a NATO stratégiai kommunikáció mint intézményesült szervezeti gyakorlat részletes elemzése a szervezeti környezet szintjén (makroszint), illetve a szervezet szintjén (mezoszint). Eme kutatási célhoz rendelt rész cél a NATO dezinformáció elleni fellépésének vizsgálata, és ide vonatkozó részkutatásom eredményeit ebben a publikációban összegzem. Vizsgálatomat a következő kutatási kérdés mentén folytattam le: milyen stratégiai kommunikációs elvek és eljárások érvényesülnek a NATO-ban a dezinformációellenes küzdelemben, illetve hogyan értékelhető a NATO-elvek és -gyakorlatok felhasználhatósága a Magyar Honvédség (MH) szempontjából. Kutatómunkám két módszerre támaszkodott. Egyrészt a szakirodalom kritikai tanulmányozásának módszerére, amelyhez hazai és nemzetközi tudományos adatbázisokban végzett tárgyszavas kereséssel gyűjtöttem adatokat.² Másrészt a dokumentumelemzés módszerére, amelyhez az adatgyűjtést az EU és a NATO hivatalos adatbázisaiban végzett tárgyszavas keresés útján valósítottam meg.

A magyar biztonságpolitika stratégiai keretrendszere biztonsági kérdésként definiálja a dezinformációs fenyegetést, valamint az azzal szembeni fellépésre hivatott stratégiai kommunikációt is. *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája* (NBS) kimondja, hogy hazánk biztonsággal kapcsolatos stratégiai céljai elérésének egyik eszköze a hatékony kormányzati stratégiai kommunikáció.³ Az NBS megállapítja továbbá, hogy a

„közrendet és a közbiztonságot fenyegető műveletekkel szembeni fellépés részeként azonosítani kell az álhíreket és azok forrásait, terjesztőit, továbbá fokozni kell a hazai stratégiai kommunikáció hatékonyságát. A stratégiai szemléletű, jól felépített kormányzati kommunikáció, a belföldi és a külföldi közvélemény megfelelő, időbeni és hiteles tájékoztatása központi szerepet játszat

² A szakirodalmat a kutatási kérdésem szempontjából leginkább relevánsnak ítélt adatbázisokban tekintettem át. A hazai tudományos adatbázisok közül az Arcanum Digitális Tudománytár, a Közzolgálati Tudásportál és a hadtudományban mértékadó hazai tudományos folyóiratok körében, míg a nemzetközi adatbázisok közül a Taylor & Francis Strategic, Defence & Security Studies Collection, a JSTOR Academic Journal Library és az Oxford Academic Journals gyűjteményekben végeztem keresést.

³ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat: 132.

bármely Magyarország biztonságát veszélyeztető esemény megelőzésében, illetve következményeinek elhárításában”.⁴

Végül, az NBS rögzíti, hogy a közösségi média rendkívül gyorsá teszi az álhírek, dezinformációk terjedését, ami növeli az ellenérdekelt információs műveletek hatékonyságát.⁵ *Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája* (NKS) az ellenérdekelt felek által alkalmazott kommunikációs képességként, valamint a hazai képességfejlesztés célterületeként is definiálja a stratégiai kommunikációt.

„Jellemzővé vált a nyilvános diplomácia és a stratégiai kommunikáció révén a belföldi és a nemzetközi közvélemény aktív és tudatos befolyásolása, az információs műveletek keretében az információs csatornák és közösségi médiaplatformok manipulálása, a társadalmi, politikai és gazdasági instabilitás gerjesztése, a válságok kihasználása [...]”⁶

„Fejleszteni szükséges továbbá a stratégiai kommunikációt, illetve az információt célzó műveleteket összefogó információs-kognitív műveletek alkalmazási elveit és eljárásait.”⁷

A hazai biztonságpolitika két meghatározó jelentőségű stratégiai dokumentuma tehát az ellenséges információs és dezinformációs törekvések elleni fellépés képességeként a stratégiai kommunikációt határozza meg, és irányozza elő annak fejlesztését.

Megjegyzendő, hogy a stratégiai kommunikációi hazai hadtudományi oktatása és kutatása jóval az említett stratégiák kiadása előtt vette kezdetét. Németh József Lajos 2012-ben kezdte meg tudományos munkásságát a stratégiai kommunikáció területén az akkori Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, majd a következő években számos tudományos publikációval gazdagította a hazai szakirodalmat, ideértve a (stratégiai) kommunikáció és a háború kapcsolatáról,⁸ e témakörben az állam és a haderő viszonyrendszeréről,⁹ valamint a stratégiai kommunikáció monografikus feldolgozásán keresztül.¹⁰

A NATO csaknem egy évtizedes képességfejlesztési folyamat eredményeként kettős rendeltetéssel ruházta fel a stratégiai kommunikációt. Egyrészt, a stratégiai kommunikáció a szövetség civil és katonai struktúráján átívelő koordinációs és irányítási mechanizmus, amely valamennyi civil és katonai kommunikációs és információs képesség összehangolt alkalmazását segíti elő, illetve szab egységes irányt azoknak. Ebben a kontextusban, a stratégiai kommunikáció konzisztens keretbe foglalja a (civil) nyilvános diplomáciát és a civil közkapcsolatokat, valamint a katonai közkapcsolatokat, információs műveleteket és lélektani műveleteket. Másrészt, a NATO katonai struktúrájában a stratégiai kommunikáció parancsnoki funkció és egyben integrált kommunikációs és információs képesség. Mint parancsnoki funkció, a stratégiai kommunikáció a NATO katonai struktúra minden vezetési szintjén működő kommunikációs igazgatóságokban, vagyis egységes stratégiai kommunikáció szervezetekben ölt formát. Adott vezetési szinten, a kommunikációs

⁴ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat: 163.

⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat: 68.

⁶ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat: 1.

⁷ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat: 5.1.2.

⁸ NÉMETH 2013.

⁹ NÉMETH 2021a.

¹⁰ NÉMETH 2021b.

igazgatóságok alárendeltségébe tartozik valamennyi katonai kommunikációs és információs szervezeti egység és állomány. Mint integrált kommunikációs és információs képesség, a kommunikációs igazgatóság hajtja végre a katonai kommunikációs tevékenységeket, és felügyeli az információs tevékenységek végrehajtását, beleértve az információs környezet elemzését-értékelését. Továbbá, a parancsnok által meghatározott célkitűzések teljesülését támogató kognitív hatások kiváltása érdekében, a kommunikációs igazgatóság integrálja és szinkronizálja a katonai kommunikációs és információs műveleteket más katonai tevékenységekkel, ideértve az erő alkalmazásával járó cselekményeket is. Az ellenséges információs és dezinformációs törekvésekkel szembeni fellépés katonai képességei és funkciói is a NATO-parancsokságok kommunikációs igazgatóságaiban, azaz a stratégiai kommunikációs szervezetekben összpontosulnak.

A magyar hadügyi szemléletben és katonai gyakorlatban is megjelenik a NATO stratégiai kommunikációs megközelítése. Az MH Információs Műveletek Doktrínája¹¹ a NATO 2014-ben érvényes stratégiai kommunikációs szabályozásából merít. A magyar katonai gyakorlatban az MH missziós tevékenységében és elsősorban az afganisztáni NATO-műveletben (International Security Assistance Force – ISAF) végrehajtott információs műveletek keretében érvényesültek a NATO stratégiai kommunikációs elvei.¹² Ugyanakkor, a kutatómunka során nem tártam fel adatot magyar stratégiai kommunikációs irányelv, koncepció, doktrína vagy az MH-ban stratégiai kommunikációs képességként definiált struktúra létezésére vonatkozóan. Továbbá, sem a stratégiai kommunikáció összefüggésében, sem azon kívül nem találtam adatot olyan gyakorlati műveleti útmutatásról vagy feladat-meghatározásról az MH szervezetében, amely a dezinformációellenes fellépést célozza. Ezért mindezek hiányát feltételezem, ami pedig ahhoz a további feltételezéshez vezet, hogy az NBS-ben és NKS-ben meghatározott stratégiai kommunikációs, és ezen belül dezinformációellenes fellépés katonai feladatai nem intézményesültek az MH-ban.

A dezinformáció elleni fellépés intézményesülése a NATO stratégiai kommunikációban

A NATO stratégiai kommunikáció a 2000-es évek közepén kezdett körvonalazódni. Előzményének az Egyesült Államok védelmi szektorában folytatott elméleti és gyakorlati munka tekinthető, amelynek története a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokra nyúlik vissza.¹³ A szövetség stratégiai kommunikációs képességfejlesztése a NATO ISAF missziós tapasztalataiból indult ki. Az ISAF egy egyre intenzívebbé váló fegyveres felkeléssel nézett szembe 2006-tal kezdődően, amely egyre súlyosabb veszteségeket okozott a NATO-erőkben. Az afganisztáni helyzet kettős kommunikációs kihívás elé állította a szövetséget: a) javítani az ISAF-fel kapcsolatos kommunikációt a NATO-tagállamokban, a lakosság és a politikai vezetés támogatásának fenntartása érdekében,¹⁴ b) megnyerni és fenntartani

¹¹ Ált/57 Információs Műveletek Doktrína.

¹² RÓZSA 2011; RÓZSA 2013.

¹³ HOLMQVIST 2013.

¹⁴ BOUDREAU 2016: 305.

az afgán lakosság támogatását.¹⁵ Ennek a kettős kihívásnak a kezelése határozta meg a NATO stratégiai kommunikáció első időszakát, 2008 és 2014 között. Ebben a periódusban fogadta el a szövetség az első szabályzókat, és vezetett be szervezeti változásokat és gyakorlatokat a stratégiai kommunikáció intézményesítése érdekében. A 2014-ig terjedő időszakban az ISAF maradt a NATO stratégiai kommunikáció fókuszpontjában, de az ISAF-et jellemző rendkívüli emberi és anyagi ráfordítások és veszteségek ellenére, a NATO viszonylag szerény előrehaladást ért el stratégiai kommunikációs szabályzatainak, képességeinek és készségeinek fejlesztésében.¹⁶

A NATO stratégiai kommunikációs képességfejlesztésben Oroszország Ukrajna elleni agressziója hozott fordulópontot 2014-ben. A hibrid hadviselésként jellemzett orosz akarat-érvényesítési módszerben kulcsfontosságú sikertényezőnek bizonyultak a kommunikációs műveletek, mind a Krím félsziget elfoglalásában, mind Kelet-Ukrajna megszállásában. Az orosz dezinformációs műveletek nemcsak az ukrán oldalt, de a NATO-t is megtevesztették.¹⁷ A szövetség kommunikációs kudarcélményét tovább erősítette az Iszlám Állam terrorszervezet ezzel egy időben folytatott kommunikációs és információs kampányának sikere.¹⁸ Az ellenséges információs és dezinformációs tevékenységek jelentette, egyre fokozódó fenyegetés megerősítette a stratégiai kommunikáció legitimitását a NATO-ban, és lendületet adott a stratégiai kommunikáció további szabályozásához és intézményesítéséhez, különösen a szövetség katonai struktúrájában. A stratégiai kommunikációs képességfejlesztés volt hivatott megerősíteni a NATO felkészültségét a koordinált dezinformációs és félretájékoztatási potenciállal rendelkező ellenfelekkel szembeni fellépésre.¹⁹ A 2014. évi orosz agressziót követően az orosz hibrid hadviselés elleni küzdelem, ideértve az Oroszország által folytatott ellenséges információs és dezinformációs kampányokat, lett a NATO stratégiai kommunikációs képességfejlesztés legfontosabb mozgatórugója.

A dezinformáció mindig is fenyegetést jelentett a szövetségre, de a modern információs és médiakörnyezetben, illetve az aszimmetrikus és hibrid hadviselés kontextusában jelentős mértékben megnövekedett a dezinformáció és propaganda volumene és precizitása.²⁰ A NATO lengyelországi és balti államokbeli előretolt megerősített jelenlétének 2017. évi telepítését követően Oroszország megerősítette dezinformációs műveleteit a NATO-tagállamokban és a NATO-hoz csatlakozni kívánó országokban is.²¹ Majd a 2020-as évek elején, a Covid-19-világjárvánnyal párhuzamosan kibontakozó, és az infodémia gyűjtőfogalom alatt ismertté vált, félretájékoztatási és dezinformációs kampányok fokozták tovább a dezinformációs nyomást a szövetségen. A pandémiát kihasználó információs műveletek főleg Oroszország,²² és részben Kína,²³ irányából célozták meg a NATO-t és annak tagállamait. Ezzel függ össze, hogy 2021 óta a kínai dezinformációs fenyegetés is megjelent a szövetség nyilvános diskurzusában.

¹⁵ LAITY 2021: 25.

¹⁶ BOUDREAU 2016: 42.

¹⁷ LAITY 2021: 51.

¹⁸ BOUDREAU 2016: 311.

¹⁹ LAITY 2021: 54.

²⁰ REDING-WELLS 2022: 30.

²¹ BERZINA et al. 2019: 44.

²² OZAWA 2020: 21.

²³ REDING-WELLS 2022: 36.

A NATO-tagállamok digitális infrastruktúrájának fejlettsége miatt, azok társadalmi különösen ki vannak téve a kibertámadásoknak, a dezinformációs kampányoknak és a propagandának.²⁴ Mindezekből adódóan, a NATO dezinformációkkal szembeni fellépése elsősorban a digitális dezinformációk ellen irányul, és jellemző módon digitális platformokon, különösen közösségimédia-platformokon megy végbe. A NATO kettős veszélyt tulajdonít a dezinformációknak: egyrészt a tagállamok társadalmainak gyengítése által gyengül a szövetség kollektív védelmi képessége is, másrészt a dezinformációs kampányok alá akarják ásni a szövetség által élvezett közbizalmat és a szövetségi szolidaritást.²⁵

Az ellenséges stratégiai kommunikációs tevékenységre történő válaszadásban, a dezinformációs kampányokat is ideértve, a nemzeti szintű intézkedések élveznek prioritást. A NATO önmagában nem képes az orosz dezinformációs ráfordítással összemérhető erőforrásokat rendelni a dezinformáció elleni küzdelemhez, ezért alapvető jelentőségű a tagállamok szerepvállalása.²⁶ A NATO stratégiai kommunikációs doktrínája is rögzíti, hogy a szövetség csak az adott tagállamok egyetértésével és azok felügyelete alatt végezhet a tagállamok lakosságát célzó információs és kommunikációs tevékenységet, és azok másodlagosak a nemzeti kommunikációs erőfeszítésekhez képest. Emellett a doktrína előírja a stratégiai szintű koordinációt a szövetségi célkitűzések és a tagállami kommunikációs tevékenységek között, valamint azt is, hogy a tagállamok által folytatott kommunikációnak erősítenie kell a NATO stratégiai kommunikációt, amikor csak lehetséges.²⁷ A tagállamok nem kötelesek saját katonai szervezetrendszerükben vagy saját, a NATO-tól független, missziós tevékenységükben alkalmazni a NATO szabályzatait, de ezek jellemző módon erős befolyással bírnak minden szövetséges államban, és részben vagy egészben át lesznek ültetve nemzeti szintre is.²⁸

A NATO stratégiai kommunikációs doktrínája multidiszciplináris stratégiai kommunikációs folyamatként határozza meg az ellenséges információs tevékenységgel és a dezinformációval szembeni fellépést, amelyet propagandaellenes tevékenységként is nevesít. Ezt a multidiszciplináris erőfeszítést a kommunikációs igazgatóságok irányítják és orientálják minden NATO katonai parancsnokságon. A kommunikációs igazgatóságokban az információs műveleti állomány látja el a dezinformációellenes fellépés koordinációs feladatait, míg a defenzív és offenzív dezinformációellenes tevékenységek többségét a lélektani műveleti állomány hatja végre.²⁹ A doktrína definiálja a dezinformáció elleni küzdelem legfontosabb fogalmait is. Ez alapján a dezinformáció (*disinformation*) „olyan információ, amelynek célja, hogy félrevezessen”,³⁰ a félretájékoztató (*misinformation*) „hamis vagy pontatlan információ átadása”,³¹ míg a propaganda „olyan információ, különösen elfogult vagy félrevezető természetű információ, amelyet egy politikai ügy vagy nézőpont előmozdítására használnak”.³² Az ellenséges információs tevékenységek (*hostile information activities*) megértéséhez az információs tevékenységek (*information*

²⁴ ÜLGEN 2019: 5.

²⁵ NATO 2023a.

²⁶ ROLOFF–DUNAY 2018: 32-33.

²⁷ NATO 2023: 46.

²⁸ LAITY 2021: 60.

²⁹ NATO 2023: 38.

³⁰ NATO 2023: LEX – 4.

³¹ NATO 2023: LEX – 6.

³² NATO 2023: LEX – 7.

activities) definícióját vehetjük alapul: „bármely képesség vagy eszköz által végrehajtott tevékenység, amely kognitív hatások kiváltására fókuszál”.³³ A NATO-doktrína nem kínál definíciót a *malinformation* fogalmára, azonban a szakirodalomból kirajzolódó értelmezés alapján *malinformationként* tekinthetünk az olyan kártékony szándékkal terjesztett információkra, mint például a nyilvánosságba kiszivároztatott információk, amelyek nem feltétlenül tévesek vagy hamisak.³⁴

A NATO operatív tevékenysége a dezinformáció elleni küzdelemben

A 2014. évi orosz fegyveres támadás Ukrajna ellen lépéskényszerbe hozta a NATO-t a dezinformációellenes képességek fejlesztésében, illetve alkalmazásában is. Ezt mutatja, hogy már a válság korai szakaszában a NATO-szövetséges erők főparancsnoka, NATO minősített információk titkosítását feloldva, műholdképeket és azokat magyarázó híryanagot hozott nyilvánosságra az ukrán területen bevetett orosz haditechnikai eszközökről, amelynek célja az orosz dezinformációk megcáfolása volt.³⁵

Ez a korai incidens, illetve az arra adott NATO-reakció, szemlélteti a NATO dezinformáció elleni fellépésének egyik kulcsterületét, amelyet defenzív stratégiai kommunikációként is felfoghatunk. Ennek legfontosabb mozzanatai³⁶ az információs környezet elemzése-értékelése, a dezinformáció korai beazonosítása, majd annak gyors lereagálása tényszerű ellennarratívákkal, végül az ellennarratívák hatásának értékelése. Az ellennarratívák jellemzője a gyors reagálás, az elkövetők néven nevezése, megbízható és pontos információk nyilvánosságra hozatala és ezáltal az intézmény hiteleségének fenntartása.³⁷ Az ellennarratívák terjesztésének eszközei a NATO weblapján, közösségimédia-felületein folytatott nyilvános kommunikáció, valamint a médiának és a közvéleménynek címzett magas szintű nyilatkozatok.³⁸ A NATO által ajánlott ellennarratívák megcáfolják és leleplezik a dezinformációkat, hozzáférést adnak a releváns információkhoz és forrásokhoz, támogatják a szabad sajtó működését.³⁹ A NATO reakciójának része, hogy helyreigazítást kér az álhíreket terjesztő médiumoktól, amely nyilvános számonkérésnek is tekinthető, és azt sugallja, hogy a szövetséggel kapcsolatos dezinformációk terjesztése nem marad következmények nélkül.⁴⁰ A defenzív stratégiai kommunikáció egyik példája a *Setting the Record Straight* hivatalos NATO-oldal,⁴¹ amely a NATO-val kapcsolatos legjellemzőbb orosz dezinformációkat cáfolja meg tényszerű információkkal, videókkal, infógrafikákkal és térképekkel.⁴²

³³ NATO 2023: LEX – 5.

³⁴ VERRALL 2022: 82.

³⁵ RÜHLE–GRUBLIAUSKAS 2015: 197; ROLOFF–DUNAY 2018: 33.

³⁶ REDING–WELLS 2022: 29–31.

³⁷ RÜHLE–GRUBLIAUSKAS 2015: 198.

³⁸ NATO 2023a.

³⁹ REDING–WELLS 2022: 28.

⁴⁰ ROLOFF–DUNAY 2018: 33.

⁴¹ Lásd: www.nato.int/cps/en/natohq/115204.htm

⁴² MARONKOVA 2021: 123.

A NATO dezinformáció elleni küzdelmének másik kulcsterülete a szövetséggel kapcsolatos tényszerű üzenetek proaktív eljuttatása a célközönségekhez, amit „offenzív stratégiai kommunikációnak”⁴³ is nevezhetünk. Ennek lényege a NATO biztonságszavatoló szerepének és jelentőségnek láthatóvá tétele a tagállamokban.⁴⁴ Eme funkció korántsem új a NATO-ban, hiszen a szövetség első információs szolgálata 1950-ben lett létrehozva,⁴⁵ de a dezinformációval szembeni fellépés további jelentőséget kölcsönöz az állampolgárok tudatosításának a NATO-tagállamokban. A szövetséges országok területén élő mintegy 1 milliárd állampolgár körében egyre növekszik azok száma, beleértve a döntéshozatal színterein, akinek nincs személyes élményük a hidegháborús NATO-ról. Az egyre kifinomultabb ellenérdekelt dezinformációs és beavatkozási törekvések tükrében még inkább szükséges láthatóvá tenni a szövetség biztonsági szerepét és jelentőségét, és ezekre ráirányítani az állampolgárok figyelmet.⁴⁶ Az „offenzív stratégiai kommunikáció” eszközei a digitális és médiakommunikációs tevékenység, ideértve a célzott kommunikációs kampányokat. Emellett, a szövetség közvetlenül, illetve NATO-forrásokból támogatott intézmények útján is, kapcsolatot teremt az állampolgárokkal a szövetséges és partnerországokban. Ezek a kontaktusok a szövetséggel kapcsolatos ismeretek erősítését szolgálják, és hozzájárulnak a dezinformációval szembeni reziliencia erősítéséhez a potenciálisan célba vett hallgatóságok körében, illetve további személyekkel megosztható eszközöket és tudást kínálnak a célhallgatóságoknak a reziliencia további kiterjesztése érdekében.

A NATO dezinformáció elleni fellépésének további lényeges ismertetőjegye a partnerekkel való együttműködés. Ide tartozik a legjobb gyakorlatok, megközelítések és tapasztalatok megosztása a szövetséges államok között, amelybe bevonják az EU-t és az ENSZ-et is, illetve a NATO-keretben folytatott kutatási tevékenység a dezinformációs eljárások és szűrkezőnás taktikák vonatkozásában.⁴⁷ A Covid-19-világjárvány időszakában felerősödtek az államilag szervezett dezinformációs kampányok, és ez még inkább szükségessé tette a partnerekkel való közös munkát az álhírek elleni küzdelemben, beleértve a stratégiai kommunikáció területén.⁴⁸ Ebben az időszakban a szövetség együttműködést kezdeményezett tudományos, iparági, nem kormányzati és egyéb szervezetekkel. Az ilyen típusú együttműködés célja a dezinformációra való fogékonyság csökkentése és a társadalmi reziliencia megerősítése.⁴⁹ A 2020-as években a dezinformációs kihívás kezelése vált az EU-NATO stratégiai kommunikációs együttműködés fő motívumává. A két szervezet közötti dezinformációellenes együttműködés, amelynek a Covid-19-világjárvány kitörésével párhuzamosan felerősödő dezinformációs fenyegetés adott további lendületet, a következő területekre összpontosít: a dezinformációs incidensekre és ellenséges információs tevékenységekre vonatkozó kölcsönös riasztások gyakorlatának megszilárdítása és a dezinformációk észlelését, elemzését és leleplezését célzó képességek erősítése.⁵⁰

⁴³ NDC Conference Report 2015: 8.

⁴⁴ BELL 2022: 555.

⁴⁵ ECKER-EHRHARDT 2018: 725.

⁴⁶ BELL 2022: 555.

⁴⁷ REDING-WELLS 2022: 28.

⁴⁸ IFTIMIE 2020: 56.

⁴⁹ REDING-WELLS 2022: 37.

⁵⁰ *Fifth Progress Report on the Implementation of the Common Set of Proposals Endorsed by EU and NATO Councils on 6 December 2016 and 5 December 2017* 2020: 1.

A NATO Stratégiai Kommunikációs Kiválósági Központja 2014-ben kezdte meg működését. A központ nem végez közvetlenül dezinformációellenes műveleteket, hanem vizsgálatokkal, kutatásokkal és gyakorlati szakértői támogatással segíti a Szövetséget, hogy hatásosabban tudjon fellépni a dezinformációval szemben. A központ hozzájárul továbbá a közvélemény tudatosításához az Oroszország, illetve a transzatlanti térségben aktív más szereplők által alkalmazott dezinformációs eszközök és taktikák vonatkozásában.⁵¹

Következtetések

Közleményemben feltártam a dezinformációellenes küzdelem mint intézményesült szervezeti gyakorlat feltűnését a NATO stratégiai kommunikációjában. Összegeztem azokat a NATO környezetében végbement makroszintű folyamatokat, amelyek a szervezet dezinformációellenes képessége kialakításának irányába hatottak. Elvégeztem a NATO dezinformáció elleni fellépésének mezoszintű jellemzését. Leírtam, illetve a defenzív és offenzív stratégiai kommunikációs tevékenységek mentén osztályoztam a NATO operatív fellépését a dezinformációellenes küzdelemben.

Az NBS és az NKS stratégiai kommunikációs funkcióként határozza meg a dezinformáció elleni fellépést, amely megközelítés egybevág a NATO elméletével és gyakorlatával. A NATO kidolgozta azokat a stratégiai kommunikációs irányelveket, koncepciókat és praktikus művelési iránymutatásokat, amelyek részletesen definiálják a stratégiai kommunikációs szerepeket és feladatokat, a szervezeten belüli munkamegosztást és autoritási szerkezeteket. Ebben a keretrendszerben lettek meghatározva az ellenséges információs és dezinformációs műveletek elleni fellépés katonai tevékenységei, ideértve a vezetés-irányítás, tervezés, végrehajtás, koordináció, integrálás-szinkronizálás és elemzés-értékelés folyamatait.

A magyar lakosság dezinformációval szembeni védelmének, illetve dezinformációval szembeni ellenálló képessége erősítésének honvédelmi feladatait a NATO stratégiai kommunikációs elveinek és gyakorlatainak nemzeti átültetése és adaptálása foglalhatná egységes keretbe. A NATO-ban jellemző gyakorlat a szövetség szintjén elfogadott szabályok honosítása, és a magyar hadügyben és katonai gyakorlatban is van előzménye a NATO stratégiai kommunikációs megközelítése érvényre juttatásának. Praktikus értelemben, a NATO-elveket és -gyakorlatokat tükröző MH stratégiai kommunikációs képesség, és ezen belül dezinformációellenes képesség, a meglévő katonai kommunikációs és információs képességek és funkciók bázisán és a vezetési-irányítási struktúra esetleges kiigazításával lenne létrehozható. A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program részeként és az állami kibervédelmi képességek megerősítésének folyamatába illeszkedően lett kialakítva az MH Kiber- és Információs Művelési Központ (MH KIMK).⁵² Az MH KIMK, valamint az MH Kiberakadémia létrehozása a multitérműveletek növekvő fontossága által támasztott kihívásra ad választ, valamint összekapcsolódik a információs műveletek, illetve a stratégiai kommunikáció egyre növekvő jelentőségével.⁵³ Az MH KIMK rendeltetésének központi

⁵¹ JANKOWICZ 2019: 6.

⁵² SZENES 2021: 49.

⁵³ FORGÁCS 2023: 127.

eleme a nem kinetikus hatások integrált és koordinált biztosítása, és az alakulat részt vesz az MH „információs műveletek, különösen a PSYOPS⁵⁴ és a CIMIC⁵⁵ műveletek, előkészítésében, azok harci használatával és képzésével kapcsolatos elvek és normák meghatározásában, kidolgozásában”, valamint „a kiberműveletek, a CIMIC és PSYOPS képességfejlesztési programjai prioritásainak meghatározásában, a költségvetési igények kidolgozásában és a programok végrehajtásában”.⁵⁶ Az MH KIMK már meglévő feladatrendszeréből kiindulva arra következtettek, hogy az alakulat lényeges szerepet tölthetne be egy NATO-mintát követő stratégiai kommunikációs parancsnoki funkció, illetve integrált kommunikációs és információs képesség létrehozásában.

Felhasznált irodalom

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat: A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat: A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról
- Ált/57 Információs Műveletek Doktrína: Ált/57 Információs Műveletek Doktrína 1. kiadás. Magyar Honvédség kiadványa 2014.
- BELL, Robert et al. (2022): Still Fit for Purpose? Reassessing and Revising Nato's Core Tasks. *Defence Studies*, 22(3), 548–557. Online: <https://doi.org/10.1080/14702436.2022.2082951>
- BERZINA, Kristine et al. (2019): ANNEX A.: European Efforts to Counter Disinformation. In *European Policy Blueprint for Countering Authoritarian Interference in Democracies*. German Marshall Fund of the United States, 41–49. Online: www.jstor.org/stable/resrep21251.8
- BOUDREAU, Brett (2016): *We Have Met the Enemy and He Is Us. An Analysis of Nato StratCom: The International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan, 2003–2014*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Online: https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/isaf_full_report_06-04-2016.pdf?zoom=page-fit
- ECKER-EHRHARDT, Matthias (2018): International Organizations “Going Public”? An Event History Analysis of Public Communication Reforms 1950–2015. *International Studies Quarterly*, 62(4), 723–736. Online: <https://doi.org/10.1093/isq/sqy025>
- Fifth Progress Report on the Implementation of the Common Set of Proposals Endorsed by EU and NATO Councils on 6 December 2016 and 5 December 2017* (2020). Online: www.consilium.europa.eu/media/44451/200616-progress-report-nr5-eu-nato-eng.pdf
- FORGÁCS Balázs (2023): Az orosz–ukrán háború hadművészeti tapasztalatai. Az MTA Hadtudományi Bizottsága és az MHTT közös konferenciája, 2023. november 3. *Hadtudomány*, 33(3), 124–128. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.3.32>

⁵⁴ Psychological Operations, vagyis lélektani műveletek.

⁵⁵ Civil-military Cooperation, vagyis civil-katonai együttműködés.

⁵⁶ *Magyar Honvédség Kiber- és Információs Műveleti Központ* 2022.

- HOLMQVIST, Caroline (2013): War, 'Strategic Communication' and the Violence of Non-recognition. *Cambridge Review of International Affairs*, 26(4), 631–650. Online: <https://doi.org/10.1080/09557571.2013.837427>
- IFTIMIE, Ion A. (2020): The Implications of COVID-19 for NATO's Counter-Bioterrorism. In TARDY, Thierry (szerk.): *COVID-19: NATO in the Age of Pandemics*. Rome: NATO Defense College, 51–59. Online: www.jstor.org/stable/resrep25148.12
- JANKOWICZ, Nina (2019): *Avoiding the Band-Aid Effect in Institutional Responses to Disinformation and Hybrid Threats*. German Marshall Fund of the United States. Online: www.jstor.org/stable/resrep21230
- LAITY, Mark (2021): The Birth and Coming of Age of NATO Stratcom: A Personal History. *Defence Strategic Communications*, 10, 21–70. Online: <https://stratcomcoe.org/publications/the-birth-and-coming-of-age-of-nato-stratcom-a-personal-history/225>
- Magyar Honvédség Kiber- és Információs Műveleti Központ (2022). Online: <https://honvedelem.hu/alakulat/magyar-honvedseg-kiber-es-informacios-muveleti-kozpont.html>
- MARONKOVA, Barbora (2021): NATO Amidst Hybrid Warfare Threats: Effective Strategic Communications as a Tool Against Disinformation and Propaganda. In JAYAKUMAR, Shashi – ANG, Benjamin – ANWAR, Nur Diyanah (szerk.): *Disinformation and Fake News* [ePub]. [H. n.]: Palgrave Macmillan, 117–129. Online: <https://doi.org/10.1007/978-981-15-5876-4>
- NATO (2023): *AJP-10 Allied Joint Doctrine for Strategic Communications*. Online: <https://nso.nato.int/nso/nsdd/main/standards?search=AJP-10>
- NATO (2023a): *NATO's Approach to Countering Disinformation*. Online: www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_219728.htm
- NDC Conference Report (2015): *NATO and New Ways of Warfare: Defeating Hybrid Threats*. NATO Defence College. Online: www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=453
- NÉMETH József Lajos (2013): A (stratégiai) kommunikáció és a háború kapcsolata napjaikban. *Hadtudomány*, 23(1–2), 129–139. Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/6681/5280>
- NÉMETH József Lajos (2021a): A Stratégiai kommunikáció: fókuszban az állam és a haderő. *Hadtudományi Szemle*, 14(2), 115–132. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2021.2.9>
- NÉMETH József Lajos (2021b): *Stratégiai Kommunikáció* [ePub]. [H. n.]: szerzői kiadás. Online: https://drive.google.com/file/d/1OZvhTA9cvdo6_u_ixqxm6VdQpvY4gQZ/edit
- OZAWA, Marc (2020): NATO and Russia in the Time of Corona. Countering Disinformation and Supporting Allies. In TARDY, Thierry (szerk.): *COVID-19: NATO in the Age of Pandemics*. Rome: NATO Defense College, 21–29. Online: www.jstor.org/stable/resrep25148
- REDING, Dale F. – WELLS, Bryan (2022): Cognitive Warfare: NATO, COVID-19 and the Impact of Emerging and Disruptive Technologies. In GILL, Ritu – GOOLSBY, Rebecca (szerk.): *COVID-19 Disinformation: A Multi-National, Whole of Society Perspective*. [H. n.]: Springer, 25–45. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-94825-2_2
- ROLOFF, Ralf – DUNAY, Pál (2018): The Age of Post-Truth: State Influence and Strategic Communication – Contemporary Security Challenges on Europe's Eastern Flank. *Connections*, 17(2), 19–36. Online: <https://doi.org/10.11610/Connections.17.2.02>
- RÓZSA Tibor (2011): Információs műveletek a Magyar Honvédség missziós feladataiban. *Hadtudomány*, 21(1–2), 42–48. Online: <https://bit.ly/4ILF1Px>

- RÓZSA Tibor (2013): NATO Information Operations in Afghanistan. *AARMS*, 12(1), 155–164. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2013.1.17>
- RÜHLE, Michael – GRUBLIAUSKAS, Julijus (2015): Energy as a Tool of Hybrid Warfare. In LASCONJAIRAS, Guillaume – LARSEN, Jeffrey A. (szerk.): *NATO's Response to Hybrid Threats*. Rome: NATO Defense College, 189–199. Online: www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=471
- SZENES Zoltán (2021): A hibrid fenyegetések elleni szakpolitika Magyarországon. *Hadtudomány*, 31(4), 39–56. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.4.39>
- ÜLGEN, Sinan (2019): *A Long-Term Perspective on NATO and the Multinational Order*. Istituto Affari Internazionali (IAI). Online: www.jstor.org/stable/resrep19662
- VERRALL, Neil (2022): COVID-19 Disinformation, Misinformation and Malinformation During the Pandemic Infodemic: A View from the United Kingdom. In GILL, Ritu – GOOLSBY, Rebecca (szerk.): *COVID-19 Disinformation: A Multi-National, Whole of Society Perspective*. [H. n.]: Springer, 81–112. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-94825-2_4

Csatlós Erzsébet¹

Nemzetbiztonság v. eljárási garanciák

A döntés indokainak megismerhetősége nemzetbiztonsági okok felmerülésekor

National Security vs. Procedural Guarantees: Understanding the Motifs of Authority Decisions When National Security Reasons Arise

A titkosszolgálatok tevékenységük specifikumából adódóan minősített adatokat kezelnek, amelyek elérhetőségét korlátozzák a nemzetbiztonság érdekében hivatkozva. Az idegenrendészeti hatóságok és titkosszolgálatok között ugyanakkor olyan együtt döntési kapcsolat van, amely az ügy érdemére kiható, és az egyén számára az indokolt hatósági döntéshez való jog sérelméhez vezet az, ha nem fér hozzá a rá vonatkozó döntés alapjául szolgáló iratokhoz. Ebből eredően az őt megillető jogorvoslat gyakorolhatósága a minősített információkhoz való hozzáférés nehézségével egyenes arányban csökken, sőt, sokszor ellehetetlenül, mindezzel együtt pedig az eljárás tisztességes volta kérdőjeleződik meg, amely a jogállami alapértékeket erodálja. Egymásnak feszül tehát két alapérték: a nemzetbiztonság és az eljárási garanciarendszer, a kérdés, hogy melyik és mennyiben kerekedhet a másik fölé. Ennek kapcsán a magyar joggyakorlat a közelmúltban ennek kapcsán éles kritikát kapott, amikor az Európai Bíróság a GM-ügyben kijelentette, hogy az eljárásoknak a nemzetbiztonságot is szem előtt kell tartaniuk, de hangsúlyozta a hatékony jogorvoslati jogot és az indokolási kötelezettséget. A minősített adatokat tartalmazó iratok megtekintése, a döntésekkel szembeni jogorvoslati rendszer olyan bonyolult, egymástól teljesen független és nem kapcsolódó eljárások halmazát jelenti, amelynek végső soron a kimenete az, hogy az eljárás alapjául szolgáló tények – amelyek megismerhetősége is kifejezetten nehézkes – nem tehetők a jogorvoslati eljárás során vitássá.

Kulcsszavak: nemzetbiztonság, eljárási garanciák, iratbetekintés, indokolás, migráció

¹ Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közjogi Intézet, e-mail: s.e@juris.u-szeged.hu

A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének Digitális Társadalom Kompetencia-központja támogatta. A szerző a Mesterséges intelligencia és jogrend kutatócsoport tagja.

Due to the nature of their activities, secret services handle classified data, the availability of which is limited in the interest of national security. At the same time, there is a collaborative decision-making relationship between immigration authorities and secret services. This relationship affects the merits of cases, and for individuals, the right to a reasoned official decision is violated if they do not have access to the documents on which the decision is based. Consequently, the ability to exercise legal remedies to which individuals are entitled diminishes in direct proportion to the difficulty of accessing classified information, often becoming irreversibly compromised. Two core values are in tension with each other: national security and the procedural guarantee system. The question is which one can prevail over the other and to what extent. Recently, Hungarian jurisprudence received sharp criticism in this regard. The European Court of Justice, in the GM case, stated that procedures must take national security into account but emphasized the right to an effective remedy and the obligation to provide reasons. When it comes to viewing documents containing classified data, the system of legal redress against decisions involves a set of complicated, independent, and often unrelated procedures. The final outcome is that the facts on which the procedure is based – which are particularly difficult to ascertain – cannot be effectively challenged.

Keywords: national security, procedural guarantees, access to documents, reasoning, migration

Bevezetés

Az európai integráció tagjaként a jogalkalmazó sok esetben szembesül azzal a dilemmával, hogy meddig is terjed a mozgásteret a jogszabályok értelmezése és gyakorlati érvényesítése során. A csatlakozási előfeltételek teljesítése önmagában is szükségszerű változást hoz, a tagsággal járó kötelezettségek pedig a jogrendszerre és a joggyakorlatra is folyamatos változási igényt támasztanak,² amely proaktív magatartást feltételez; ennek mértéke a szakpolitika függvénye.³ Ez, mondhatni, természetes velejárója annak, hogy egy állam egy jogközösség részesévé válik, és amelynek előnyeit végső soron élvezni fogja, hiszen ezért csatlakozik. Ugyanakkor nehézségeket okoz akkor, ha a jogalkotói cél szerinti, továbbá a tágabb értelemben vett rendszer szerinti értelmezési tartományt keressük egy-egy jogintézmény kapcsán, és mondhatni: szöges ellentétben áll az, amelyet az uniós és a tagállami érdek sugall.

Ilyenkor merül fel az uniós jog *hatásának* kérdése, és a szavak ilyen értelmezésének különösen akkor van jelentősége, ha olyan területről van szó, amely főszabály szerint tagállami hatáskörben marad, és így a tagállam szabályozási fennhatósága alá tartozik. Ilyen terület például a közigazgatás.⁴ Ugyanakkor vitathatatlan tény, hogy az anyagi jog

² BÍRÓ-NAGY – LAKI 2021: 74–81.

³ CSATLÓS 2022a: 120.

⁴ EUMSZ 197. cikk.

uniós szabályozásának való megfelelés, az Alapjogi Chartában foglaltak, valamint az uniós célok megvalósítását szem előtt tartó jogalkalmazás olyan területeken is szükségszerűen kifejtik hatásukat, amelyek nem esnek kifejezetten az EU szabályozási hatásköre alá. Ennek eredményeként a tagállami közigazgatás minden szegmensében találunk példákat arra, hogy az alkalmazott jog mellett az uniós jog hatást gyakorol a szervezetre, a személyzeti jogra és nem utolsósorban az eljárásjogra is.⁵

A tanulmány most az utóbbit veszi górcső alá, hiszen alapvetően az úgynevezett eljárási autonómia az, amelyet a tagállamok élveznek az uniós jog megvalósítása során: az uniós jogalkotó megmondja, hogy mit és annak kereteit, hogy hogyan, de az uniós jog megvalósításáért végső soron a tagállamok felelnek. Ez különösen érdekes és aktuális kihívásokat vet fel, amikor a lojalitási klauzulában is nevesített nemzeti hatáskörök ütköznek a közös politika megvalósításával. Ennek állatorvosi lovaként említhető a migrációs politika, amely vezető témakör az előzetes döntéshozatali eljárásoknál is,⁶ ahol lényeges hivatkozási pont a mindenek felett álló Alapjogi Chartának való megfelelés, és ezen a téren a magyar joggyakorlatot folyamatos kritika éri.

E tanulmány középpontjában az Európai Unió Bíróságának (EUB) a C-159/21. számú, a Fővárosi Törvényszék által kezdeményezett előzetes döntéshozatali ügyben hozott 2022. szeptember 22-i ítélete (GM-ügy) áll, amely a közös anyagi jog, a kizárólagos tagállami hatáskörként az EU által is tiszteletben tartott nemzetbiztonsági kérdések, valamint az eljárásjogi szabályok összecsapásának ékes példája.

A GM-ügyben az EUB az alábbi elvi jellegű megállapításokat tette a nemzetközi védelem tárgyában hozott negatív hatósági határozatokkal kapcsolatban. *Helytelen az a jogértelmezés, amely alapján egy állam (hatósága) nemzetbiztonsági okokra hivatkozva gyakorlatilag megfoszthat egy ügyfelet (jelen esetben harmadik állam állampolgárát) az alapvető eljárási jogaitól. Ennek megfelelően az eljárás dokumentumaihoz való hozzáférést akkor is biztosítani kell, ha azok nemzetbiztonsági okokból minősített adatok miatt titkosítottak, mert ennek hiányában a hatékony jogorvoslathoz való jog nem gyakorolható.*

A döntésre okot adó szabályozási környezet, valamint a joggyakorlat közelebb hozza annak megértését, hogy milyen aspektusban értelmezhető az eljárási autonómia és a nemzeti hatáskör ilyen helyzetekben, ahogy az is kikövetkeztethető, hogy hol a határ a tisztán nemzeti mozgástér és az uniós jogi hatás között.

A nemzetbiztonsági szempontok érvényesítése a hatósági eljárásban

A tanulmány szempontjából az ügy érdekessége a nemzetbiztonsági okból korlátozott iratokhoz való hozzáférés, és az ebből adódó indokolás nélküli, negatív hatósági határozat, valamint ezen helyzet jogszerűségének megítélése.

⁵ Pl. CSATLÓS 2015: 69–74; CSATLÓS–SIKET 2020: 53–61. Lásd továbbá pl. BALÁZS 2019: 68–85; TORMA 2011: 313–332; STRIHÓ–SZEGEDI 2023: 127–147.

⁶ A Bíróság igazságügyi statisztikái – 2023. Lásd: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_14640/ számokat lásd: 9; 17.

GM a személyében rejlő nemzetbiztonsági veszélyre hivatkozással kapott negatív tartalmú döntést a menekültstátusz visszavonásáról és az oltalmazotti jogállás megadásának megtagadásáról. Idegenként egy országba belépni és ott tartózkodni nem alapvető jogosultság,⁷ legfőképpen akkor nem, ha az állam bárminemű fenyegetettség forrását látja az illetőben, ekként Magyarország területén sem tartózkodhat senki, akinek tartózkodása a nemzetbiztonságot veszélyezteti vagy nemzetbiztonsági érdeket sért.⁸

Az egyénben rejlő tényleges vagy potenciális nemzetbiztonsági veszélyeztetés vagy fenyegetés olyan szakkérdés, amelyben a jogalkotó az állásfoglalás jogát az erre hivatott hatóságok kezébe adja. Emiatt az eljáró (idegenrendészeti vagy menekültügyi) hatóság az idegen státuszáról szóló határozatát akként hozza meg, hogy előtte az Alkotmányvédelmi Hivatal vagy a Terrorelhárítási Központ szakvéleményét beszerzi. Ugyanakkor szem előtt tartva, hogy ezen szervek pont a tevékenységükkel érintett kérdések kapcsán, minősített adatállománnyal dolgoznak, illetve az általuk kibocsátott dokumentumok is speciális adatvédelmi szabályok hatálya alatt állnak. Ennek okán az eljáró hatóság döntése sem tartalmazhatja azokat az adatokat, amelyek minősítéssel védettek, ez pedig azt eredményezi, hogy az eljáró hatóság döntése gyakorlatilag ténybeli indokolás nélküli szakhatósági állásfoglaláson alapulva egyszerűen deklarálja, hogy a kérelmező a magyar nemzetbiztonságot veszélyezteti, ekként negatív tartalmú döntés született az ügyében. Hogy pontosan miért és hogyan veszélyes ő a nemzetbiztonságra, arra nem kapott magyarázatot. Ennek következtében az eljárási jogait sem tudta megfelelően gyakorolni, hiszen bár a döntéshozatalra irányadó eljárási szabályokat pontról pontra betartották, az alapul szolgáló tényállást nem tudta sem megismerni, és így megcáfolni sem.⁹

Amikor egy harmadik államból származó állampolgár sorsáról az idegenrendészeti, illetve menekültügyi hatóságok döntenek, az adott személy potenciális veszélyeit nem az eljáró hatóságok állapítják meg, hanem döntésükben támaszkodni kötelesek az erre kijelölt hatóságok – tipikusan az Alkotmányvédelmi Hivatal, illetve a Terrorelhárítási Központ¹⁰ – állásfoglalásaira. Ez a döntési hatáskör megosztása: az érdemi döntésre jogosult eljáró hatóság és a nemzetbiztonsági veszélyeztetettség feltárásában illetékes szakhatóság párosítása egy olyan döntéshozatali konstrukció, amely évtizedek óta jelen van a magyar államigazgatásban.¹¹

Ez a döntéshozatali konstrukció önmagában nem összeegyeztethetetlen az uniós joggal, az azonban már igen, ha az ügy érdemében az eljáró hatóság sem ismerheti meg

⁷ HIGGINS 1973: 344–352; TORPEY 2000: 7–8.

⁸ Menekült esetén: Met. 8. § (4); oltalmazott esetén: Met. 15. § b). A befogadotti jogállás kapcsán nem rögzít ilyen vagy hasonló kitételeket a jogszabály, de vélhetően a „nem felel meg a menekültként vagy oltalmazottként elismerés feltételeinek” nem arra vonatkozik, hogy nemzetbiztonságot veszélyeztető személyek befogadotti jogállást kaphatnak. Met. 25/A. §. Menedékes esetén: Met. 21. § b). Harmadik országok állampolgárainak beutazása és tartózkodása kapcsán pedig a 2023. december 31-ig hatályban lévő Harmtv. 6. § (3) szerint száznolcvan napon belül kilencven napot meghaladó tartózkodás céljából az a harmadik országbeli állampolgár utazhat be, illetve száznolcvan napon belül kilencven napot meghaladó időtartamig az a harmadik országbeli állampolgár tartózkodhat Magyarország területén, akinek a beutazása vagy tartózkodása Magyarország közrendjét, közbiztonságát vagy nemzetbiztonságát, illetve közegészségügyi érdekét nem sérti vagy veszélyezteti. Lásd még 33. § (2) b) pont, 35. § (7); 38. § (9); 42. § (6) d); 43. § (1) c) és (2) d). Lásd ehhez LAUFER 2020.

⁹ GM-ügy 13–18. pont.

¹⁰ Met. Vhr. 2/A. § a); 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet (1a), 35/2024. (II. 29.) Korm. rendelet 242. § (1).

¹¹ KÁLMÁN 2018: 108.

a döntése alapjául szolgáló tényeket, és nincs abban a helyzetben, hogy maga végezze el a tények és körülmények értékelését, és csak arra hivatkozzon, hogy számára a szakhatósági állásfoglalás kötelező, vitathatatlan alap, gyakorlatilag érdemi rész döntés.¹² Erről az indokolásban köteles számot adni.¹³

Az együtt döntési rendszerben az eljáró hatóság határozatának részét képezi a szakhatóság állásfoglalása mind az általános szabályok,¹⁴ mind a speciális, nemzetközi védelem körébe tartozó, valamint idegenrendészeti eljárások során.¹⁵ Az egyetlen korlátot a *védett adatok* köre jelenti; idegenrendészeti és menekültügyekben ez nemzetbiztonsági veszélyeztetettségre hivatkozás kapcsán indokolás nélküli döntéseket eredményez. A szakhatóság döntése ugyanakkor az eljáró hatóság eljárást befejező, érdemi döntés elleni jogorvoslat keretében támadható meg; erről az eljáró hatóság szintén az érdemi döntésében ad tájékoztatást.¹⁶

A GM-ügy kifejezetten magyar vonatkozásban világít rá arra, ami nemcsak a nemzetközi védelem körébe esőn, hanem az idegenrendészeti kiutasítási eljárásokban is bevett gyakorlat, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatok miatt a hatékony jogorvoslatához való jog formálisan biztosított, de gyakorlatilag kiüresített.¹⁷ A minősített adatokat tartalmazó iratok megtekintése és a döntésekkel szembeni jogorvoslati rendszer olyan bonyolult, egymástól teljesen független és nem kapcsolódó eljárások halmazát jelenti, amelynek végső kimenetele az, hogy az eljárás alapjául szolgáló tények – amelyek megismerhetősége is kifejezetten nehézkes – nem tehetők vitássá a jogorvoslati eljárás során. A kérdés további boncolgatásához érdemes előbb megvizsgálni, hogy ki jogosult a nemzetbiztonságra vonatkozó szabályozással élni: az EU jogalkotói vagy a tagállamok.

A nemzetbiztonság és a tagállami kizárólagosság kérdése

Sok alapelv hatja át az EU működését, de talán mindennek a gyökere az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikkébe foglalt, az integráció kezdetétől létező,¹⁸ mára általános jogelvként irányadó *lojalitási klauzula*.¹⁹ Ez kimondja, hogy minden olyan hatáskör, amelyet a szerződések nem ruháztak az EU-ra, a tagállamoknál marad, és az EU és a tagállamok kölcsönösen tiszteletben tartják és segítik egymást a szerződésekből eredő feladatok végrehajtásában. A tagállamok mindent megtesznek a kötelezettségek teljesítésének biztosítása érdekében, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely veszélyeztetheti az EU célkitűzéseinek megvalósítását. Az EU is tiszteletben tartja a neki megállapított

¹² A GM-ügy arra is felhívta a figyelmet, hogy az eljáró hatóságnak is valamennyi releváns információval rendelkeznie kell, és ezen információk figyelembevételével saját magának kell elvégeznie a tények és a körülmények értékelését, vagyis e hatóságnak mérlegelési jogkörrel kell rendelkeznie. E tekintetben a magyar joggyakorlat uniós jogot sért. Kvalifikációs irányelv 14. cikk (4) a), GM-ügy 80–81. pont.

¹³ Kvalifikációs irányelv 14. cikk (4) a). GM-ügy 80–81. pont, ZZ-ügy 61. pont, CSATLÓS 2023a.

¹⁴ Ákr. 81. § (1).

¹⁵ Met. 32/Q. § (2) d)–g). Harmtv. 87/M. § (1).

¹⁶ Met. 32/Q. § (2) h); 57. § (4).

¹⁷ Lásd bővebben CSATLÓS 2023c.

¹⁸ DE BAERE – ROES 2015: 830–831.

¹⁹ KLAMERT 2014: 243–245.

hatásköröket, többek között azt, hogy a nemzeti biztonság védelme mint az identitás egy fontos bástyája²⁰ kizárólag a tagállamok feladata marad.

A biztonság speciális érték, amely az állam fenyegetésektől, veszélyektől mentes állapotát, stabilitását és fejlődését garantálja. Az ország szuverenitásában, a demokratikus jogállam intézményeinek és a piacgazdaság zavartalan működésében, az emberi jogok érvényesülésében, az élet-, a vagyon-, a jog- és szociális biztonságban tárgyasul.²¹ Emiatt a nemzetbiztonság mint abszolút védendő érték számos területen képez kivételt; derogációt jelentő klauzulát.²²

Idegen állam területére való belépés és az ott tartózkodás nem tekinthető univerzális alapjognak. A mozgás szabadsága és a lakhely szabad megválasztásának joga csak azokat illeti meg, akik az adott állam területén jogszerűen tartózkodnak. A jogszerű belépés és tartózkodás alapvető feltétele, hogy az illető ne jelentsen veszélyt az adott állam nemzetbiztonságára, közbiztonságára vagy közegészségügyére.²³

Az EU szabad mozgásra és migrációra vonatkozó joganyaga a személyi hatály szerint változik: más szabályok vonatkoznak az uniós polgárok szabad mozgására, és mások a harmadik országokból származó állampolgárok tartózkodására az időtartam és jogcím szerint. Közös azonban az, hogy a nemzetbiztonságot veszélyeztető személyeket egyetlen (tag)állam sem köteles a területére beengedni vagy ott megtűrni.²⁴

Az, hogy milyen mértékű és az illető személyes magatartásával mennyiben összefüggő konkrét ok, illetve tényleges vagy potenciális fenyegetettség alapozza meg a nemzetbiztonsági kockázat vagy fenyegetettség elégséges szintjét, változatos képet fest.²⁵ Az uniós polgárok és családtagjaik szélesebb körű védelmet élveznek az állam mérlegelési jogkörével szemben, míg a harmadik országok állampolgárai kevésbé kedvező helyzetben vannak, ha ilyen aggályok merülnek fel.²⁶

Összességében gyakorlatilag lehetetlen univerzálisan definiálni, hogy milyen jellegű cselekmények azok, amelyeket az állam nemzetbiztonságot, közbiztonságot vagy közrendet veszélyeztetőnek tarthat. Ebből kifolyólag az ellenük való védekezés eszközrendszere is meglehetősen nagyfokú mozgásszabadságot engedélyez.²⁷ Az viszont valamelyest közös nevezőre hozza az ilyen kihívásokat, hogy bármilyen személyi körről is legyen szó, demokratikus jogállami kritérium és emberi jogi kérdés, hogy az eljárási jogok ugyan korlátozhatók, de teljes mértékben meg nem vonhatók. Ahogy Jeney megállapította, e téren az állami főhatalomnak korlátot szab a nemzetközi menekültjogra és az emberi jogok nemzetközi védelmére vonatkozó szabályrendszer és ezek mentén az uniós jog is.²⁸

²⁰ EUSz 4. cikk (3); MANGIAMELI 2012: 33; TRIBL 2021: 81.

²¹ RÉVÉSZ 2010: 38.

²² SLEPAK 2019: 2; YAMAMOTO–OYAMA 2018–2019: 271–273.

²³ Negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikk 1. és 3. pont.

²⁴ Erről lásd HAILBRONNER 2024.

²⁵ A státuszok és vonatkozó jogi aktusok összehasonlítása: BOELES et al. 2021: 39.

²⁶ Erről bővebben CSATLÓS 2022b: 9–10; lásd még: C-165/14 84–86. pont vö. C-544/15 50. pont; STEHLÍK 2017: 137–138.

²⁷ CSATLÓS 2022b: 8–9.

²⁸ JENEY 2017: 173.

Az indokolt döntéshez való jog és az iratokhoz való hozzáférés korlátozása

A hatóságok – az Alaptörvény alapján – törvényben meghatározottak szerint kötelesek döntéseiket indokolni.²⁹ Az indokolási kötelezettség a jogállami követelményekből álló és a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggő olyan alapvető eljárásjogi garancia, amelynek célja, hogy a döntéshozatal módja utóbb ellenőrizhető legyen. Egyrészt a hatóság törvényes működésének megítélése érdekében, másrészt, hogy tájékoztassa az ügyfelet a rá vonatkozóan megállapított – elsősorban – kötelezettségek okairól, a döntés kialakításának mikéntjéről, és ezzel összefüggésben vétezik fel őt azokkal az ismeretekkel, amelyek a jogorvoslathoz való jogának gyakorlásához elengedhetetlenül szükségesek.³⁰

Az állam nemzetbiztonsági érdekeit szolgáló rendvédelmi szerveket – beleértve az idegenrendészeti és menekültügyi eljárásokban szakhatósági állásfoglalást adó hatóságokat – nem véletlenül nevezik gyakran titkosszolgálatoknak. Tevékenységük és működésük lényege lehetetlenülne el, ha mindaz, amit az állam érdekeiért végeznek, nyilvánosan zajlana. Az állam érdekeit szolgálják akkor is, amikor segítik az idegenrendészeti és menekültügyi hatóságok munkáját azzal, hogy szakhatósági állásfoglalást nyújtanak harmadik országok állampolgáraitól, különösen annak megítélésében, hogy jelentenek-e tényleges vagy potenciális veszélyt a magyar nemzetbiztonságra. A nemzetbiztonsági–közbiztonsági–közrendi okokat a magyar joggyakorlat pedig előtérbe helyezi a tájékoztatáshoz, illetve az egyéb eljárásjogi garanciákkal szemben.³¹

A tevékenységük specifikumához igazodón az ezzel kapcsolatos iratanyag – nemzetbiztonsági okokból – minősített adatokat tartalmaz, és ennek okán a megismerhetőségük kizárható.³² Ugyan az eljárás konkrét személyre vonatkozik, de maga az eljárás technikája, módszere, iránya a védelem valódi tárgya. A tevékenységre és működésre vonatkozó információk napvilágra kerülése sértené az állam érdekeit, és ellehetetlenítené a további feltáró tevékenységet.³³

A bizonyítékok megismerése nem abszolút jog. Ahogy a strasbourgi esetjog is felismerte, egy büntetőeljárásban előfordulhatnak egymással versengő érdekek, mint például a nemzetbiztonság, a tanúk védelme, valamint a rendőrség által alkalmazott egyes nyomozási módszerek titokban tartásának szükségessége, ez az úgynevezett „versengő értékek közötti választás” csak alkotmányos jogállamban adódhat, minthogy az államhatalom autoriter gyakorlása ilyesmire nincsen tekintettel. Ahogy arra Révész rámutatott, a titkosszolgálatok

²⁹ Alaptörvény XXIV. cikk (1).

³⁰ CSATLÓS 2023b: 71.

³¹ CSATLÓS 2022b: 17–18.

³² Nbtv. 48. § (3).

³³ Lásd: 29/2014. (IX. 30.) AB határozat 852–853. [57], [61], [63] és I.KFV.37.468/2021/7/II. [31]; I.KFV.37.086/2021/9 [25].

„nem nyilvános szabályozás mellett, leplezett intézményi keretek között, titkos állománnyal, operatív módszerekkel, speciális technikákkal vesznek részt a legváltozatosabb formájú szuverén hatalmak védelmében. Az információhiány a diktatúrákban nagyobb, demokráciákban kisebb mértékben, de mindenképpen misztikus homállyal övezi e szolgálatok tevékenységét.”³⁴

A jelen demokratikus (nemzetközi és uniós jogi) szabályozási környezetben azonban az érdekeket tehát egyensúlyban kell tartani az eljárási szereplők jogaival.³⁵ Ugyanakkor ennél tágabb kontextusban az uniós jogot végrehajtó szervezetet köti a *megfelelő ügyintézéshez való jog*, amely magában foglalja a döntések indokolásának kötelezettségét. Ezen felül biztosítja *mindenkinek* a jogot arra, hogy a személyére vonatkozó iratokba – a bizalmas adatkezeléshez fűződő jogos érdekek tiszteletben tartása mellett – betekintsen.³⁶ Az indokolt döntéshez való jog és a jogorvoslathoz való jog a migrációs tárgyú másodlagos jogforrások eljárási garanciáiban is megjelenik;³⁷ ekként irányadóak, illetve keretet szabnak a nemzeti jogalkotásnak és az uniós jog (nemzeti hatóságok általi) végrehajtásának is. A nemzetközi védelem iránti kérelem ügyében hozott döntések kapcsán kifejezetten kiemelt, hogy az elutasító határozatnak tartalmaznia kell *ténybeli és jogi indokolást*, hogyan lehet azt megtámadni.³⁸ Továbbá a tagállamok *kötelesek* a nemzeti szabályaikban *biztosítani*, hogy a kérelmezőt segítő vagy képviselő hozzáférhessen a kérelmező iratanyagában levő, az *érdemi ügyben a döntés alapjául szolgáló információkhoz*. Ez alól *kivétel*, ha az információ vagy forrásának hozzáférhetővé tétele vélhetően veszélyeztetné a nemzetbiztonságot, az információt szolgáltató szervezetek, illetve személyek vagy az érintett személy biztonságát, vagy veszélyeztetné az illetékes tagállami hatóságok nemzetközi védelem iránti kérelem vizsgálatához fűződő nyomozati érdekeit, vagy a tagállamok nemzetközi kapcsolatait. Ilyen esetekben is (a) az információkhoz való hozzáférést kell biztosítani egyrészt a határozat jogszerűségének elbírálására hatáskörrel rendelkező bíróságok számára, másrészt (b) a nemzeti jogukban olyan eljárásokat kell kialakítaniuk, amelyek garantálják az érintett személy védelemhez való jogának a tiszteletben tartását.³⁹ Ezek konjunktív feltételek.

A tagállami mozgástér és a magyar szabályozás vizsgálata során meg kell találni azt az egyensúlyt, amely biztosítja a nemzetbiztonsági érdekek védelmét, ugyanakkor tiszteletben tartja az egyének eljárási jogait és az uniós jog által meghatározott alapelveket. A nemzetbiztonsági érdekek figyelembevétele során is biztosítani kell, hogy a jogkorlátozások arányosak legyenek, és ne sértsék aránytalanul az érintettek jogait. Az Európai Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéletei iránymutatásként szolgálnak arra

³⁴ Révész 2007: 3.

³⁵ Council of Europe, European Court of Human Rights 2013: 32. Lásd különösen: *Case of Bobek v. Poland* 69–70. pont; *Arrêt Bucur et Toma c. Roumanie* 72–73. pont.

³⁶ Alapjogi Charta 41. cikk (2) b) és c) pont; 51. cikk.

³⁷ A teljesség igénye nélkül lásd: Vízumkódex 32. cikk (2)–(3); a Tanács 2003/109/EK irányelve 20. cikk (1); az Európai Parlament és a Tanács 2008/115/EK irányelve 12–13. cikk; az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/1883 irányelve 11. cikk (3); az Európai Parlament és a Tanács 2014/36/EU irányelve 18. cikk (4)–(5); az Európai Parlament és a Tanács 2011/98/EU irányelve 8. cikk (1)–(2); az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/801 irányelve 34. cikk (4)–(5).

³⁸ Eljárási irányelv 4. cikk (2) b); 11. cikk (2).

³⁹ Eljárási irányelv 23. cikk (1).

nézve, hogy hogyan kell egyensúlyt teremteni a nemzetbiztonság és az egyéni jogok között. A kérdés, hogy ez az egyensúlyi helyzet hol található.

Eljárási autonómia v. pro forma megfelelés

Az uniós jog végrehajtását a tagállamok saját belső államszervezeti felépítésük szerinti jogalkalmazó szerveik útján végzik, a tagállami *eljárási autonómia* adta kereteken belül.⁴⁰ Ez az 1976-os *Rewe-döntés* óta, kiegészülve a ráépülő esetjog pontosításaival, az uniós jog végrehajtásának legfőbb elvét képezi. Trstenjak főtanácsnok ezzel kapcsolatban felhívja arra is a figyelmet, hogy az autonómia véletlenül sem jelenti az eljárásjogi szabályok megállapítása terén a tagállamok átfogó mérlegelési jogkörét. Az elv jelentése, hogy amennyiben az uniós jog másképp nem rendelkezik, azaz nincsenek uniós szintű szabályok, vagy azok az adott kérdést nem rendezik, a tagállami hatóságok és bíróságok az uniós jogot alkalmazó tevékenységük során a nemzeti anyagi és eljárásjog alapján járnak el. A tagállamok eljárási autonómiája ezenfelül nem csupán eljárásjogi kérdésekre korlátozódik, hanem részben az uniós jogból eredő jogokra vonatkozó anyagi jogi szabályokra is kiterjed azáltal, hogy az uniós jog hatékony érvényesülésének biztosítása érdekében – tekintettel azok céljára – kötelesek megválasztani az ehhez legmegfelelőbb formát és eszközöket.⁴¹

Ennek megfelelően a nemzeti hatóságok kötelesek az uniós jogot a nemzeti eljárási jog szerint alkalmazni, de úgy, hogy az elérhesse azt a célt, amely miatt megalkották. Ha ez kétséges, akkor a tagállami bíróságok kötelesek ugyanolyan jogvédelmet biztosítani az uniós jogra hivatkozóknak, mint amit a belső jog rendelkezései kapcsán is nyújtanának (egyenértékűség elve). Emellett nem tehetik lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jog által biztosított jogok gyakorlását (tényleges érvényesülés elve).⁴² E két elv kumulatív feltételét képezi az eljárási autonómiának az uniós jog által szabályozott helyzetekben.⁴³

A kérdés továbbra is az, hogyan kerüljenek egyensúlyba az elvek; jelen esetben pedig az, hogy *a nemzetbiztonság megóvása érdekében az állami érdekeket szolgáló eljárási szabályok és az ügyfelet az állami önkénytől védő, az uniós jog által is biztosított eljárásjogi garanciák hogyan viszonyulnak egymáshoz*, illetve melyik áll a másik felett. Ez a probléma különösen idegenrendészeti ügyekben (beleértve a menekültügyi eljárásokat is) csúcspontot ki, nem csak hazánkban.⁴⁴

A minősített adatokat tartalmazó iratok megtekintése, a döntésekkel szembeni jogorvoslati rendszer ugyanis *bonyolult, egymástól teljesen független és nem kapcsolódó* eljárásokat jelent.

Az ügy érdemében – idegenrendészeti kiutasítás, nemzetközi védelmet elutasító, visszavonó döntés – született határozat, és annak részeként a szakhatósági állásfoglalás közigazgatási perben támadható meg. A szakhatósági állásfoglalásokban rejlő információk minősítéssel védettek,⁴⁵ így a döntést úgy kell megszövegezni, hogy a figyelembe vett

⁴⁰ GOMBOS 2019: 37.

⁴¹ C-591/10 23–24. pont, ehhez: C-212/04 93–94. pont.

⁴² C-33-76 5. pont és C-268/06 43–48. pont.

⁴³ C-161/15 25. pont, C-3/16 48–49. pont

⁴⁴ Lásd JUHÁSZ 2024: 40–44.

⁴⁵ Mavtv. 4–6.§.

védett adat tartalmára annak ismertetése nélkül utaljon. Ezt a menekültügyi eljárásokat uraló Met. *expressis verbis* előírja,⁴⁶ az eset időpontjában a harmadik államok beutazásáról és tartózkodásáról rendelkező Harmtv. pedig az általános közigazgatási rendtartás (Ákr.) szabályaira utal vissza, és azt rendeli alkalmazni.⁴⁷ Eszerint nem ismerhető meg az olyan irat vagy az irat olyan része, amelyből következtetés vonható le valamely védett adatra vagy olyan személyes adatra, amely megismerésének törvényben meghatározott feltételei nem állnak fenn, kivéve, ha az adat – ide nem értve a minősített adatot – megismerésének hiánya megakadályozná az iratbetekintésre jogosultat az e törvényben biztosított jogai gyakorlásában.⁴⁸

Az érdemi döntéssel szembeni jogorvoslati eljárásban az eljáró bíróság sem jogosult az iratok minősített jellege miatt a minősített adatot bárki – így az érintett idegen – tudomására hozni, illetve ezzel összefüggésben az abban foglaltak megfelelőségét ellenőrizni, és azt érdemben felülbírálni. Tevékenysége a kockázat megállapításának tényként való ellenőrzésére korlátozódik, vagyis, hogy a minősített iratokban szereplő információ alátámasztotta-e az értékelést vagy sem;⁴⁹ a döntésében a bíróság sem jeleníthet meg minősített adatot.⁵⁰ A tényleges okok, a döntés lényegi indokainak megtekintésére *megismerési engedély* birtokában ad lehetőséget a jogalkotó. Ezt a minősítő megtagadhatja azon az alapon, hogy akárcsak a minősített személyes adatok megismerése által az érintett a szakhatóságként eljáró szerv nemzetbiztonsági, bűnüldözési és bűnmegelőzési tevékenységére, annak irányultságára, metodikájára, eljárásrendjére levonható következtetések a szerv befolyásolástól mentes, hatékony feladatellátását hátráltatná, és ezzel közvetve Magyarország nemzetbiztonsági érdekeit sértené.⁵¹ Gyakorlati esetek támasztják alá, hogy ritkán adnak helyt a kérelemnek,⁵² ráadásul a körülmények sem mindig teszik azt lehetővé, hogy a joggal élhessenek a jogosultak.⁵³ Emellett ez valóban csak megismerést jelent, az esetlegesen megszerzett információkra az érdemi döntés elleni közigazgatási perben hivatkozni nem lehet, azok nemzetbiztonsági okból nem felhasználhatók. Egyebekben ez független eljárást jelent, közötté és a bírósági jogorvoslat között sincs közvetlen átjárás, és ez alól a megismerési engedély megtagadása esetén indított közigazgatási per sem kivétel.⁵⁴ A minősített adat megismerése iránti kérelmet elutasító közigazgatási határozat esetében a hatékony bírói jogvédelem csak a minősített adat védelméről szóló törvény

⁴⁶ Met. 32/Q. § (3) és (2) d.

⁴⁷ Harmtv. 87/M. §, 92/C. §. 6. pont.

⁴⁸ Ákr. 34. § (2).

⁴⁹ KfV.37.468/2021/7/II [32]–[33], I. 2024-ben is: III.KfV.37.798/2023/10-II.[73]–[74].

⁵⁰ KGD2016. 27.

⁵¹ Mavtv. 11–12. §.

⁵² Fővárosi Törvényszék 49.K.703.152/2021/8 [7]. ehhez hasonló: Kfv.I.37.127/2021/10.; Kfv.I. 37.468/2021/7. A Magyar Helsinki Bizottság kérésére adott információk szerint az Alkotmányvédelmi Hivatal és a Terrorelhárítási Központ 2019-ben, 2020-ban és 2021 első felében egyetlen esetben sem adott megismerési engedélyt. National Security Grounds for Exclusion from International Protection as a Carte Blanche: Hungarian Asylum Provisions Not Compliant with EU Law Information Update by the Hungarian Helsinki Committee, 20 December 2021. 5-ös lábjegyzet.

⁵³ Kfv.II.37.075/2021/9. [16].

⁵⁴ Mavtv. 11. § (2); Például: Kfv.II.37.983/2020/10. [16]; II.Kfv.37.075/2021/9/2. [26]. A Kúria Kfv.I.37.931/2021/8. számú ítélete példának okáért korlátozásokkal ugyan, de az alperest a minősített iratra vonatkozó megismerési engedély kiadására kötelezte. Kfv. 37.664/2022/12. [29]; I.Kfv.37.127/2021/10. [26].

keretei között érvényesülhet, azokat a hatályos uniós szabályok nem írják felül.⁵⁵ Teljesen külön és önálló eljárás továbbá az úgynevezett *titokfelügyeleti eljárás* is, amely arra irányul, hogy a minősítést vitassa. A minősítés jogszerűsége tárgyában a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz (NAIH) lehet bejelentést tenni, amely a bejelentés alapján indokolt esetben hivatalból indít eljárást, és esetleg módosít a minősítésen.⁵⁶

A Kúria álláspontja az, hogy ez a szabályozási helyzet az adatok jellegéből, abból a nemzetbiztonsági érdekből ered, amelyben elsőbbséget élvez az állam szuverenitása (nemzetbiztonsági érdeke), de a megismerési engedély jogintézménye és a hatóság döntése elleni közigazgatási per együttesen olyan garanciát biztosít, amely folytán nem sérülnek az ügyfél jogai.⁵⁷ Abban a ritka esetben is, ha a szakhatósági állásfoglalásban foglaltakat – vagyis egy hátrányos döntés ténybeli okait – meg is tekintheti a harmadik ország állampolgára, azok a bírósági eljárásban nem használhatók fel, ennél fogva azok vitatására, így az információtartalommal szembeni ellenbizonyításra nincs lehetőség.

A GM-ügy ratio decidendi és az implicit értelmezési támpont

A GM-ügyben megerősítették a nemzetközi védelmet kérelmezők jogát az őket érintő ügyekkel kapcsolatos információk legalább lényegének megismerésére és e döntéssel kapcsolatos eljárásban való felhasználás jogára, még akkor is, ha ezek tartalmazzák a nemzetbiztonsági érdekeket érintő információkat.⁵⁸ Korábban az Európai Unió Bírósága már döntött arról, hogy az okokat illető tájékoztatás kötelezettsége hogyan viszonyul a nemzetbiztonsági érdekekkel ellentétes közléshez és a hatékony bírói jogvédelemhez való alapvető joghoz. A 2013-as *ZZ-ügyben* kifejezetten az Unió polgárainak és családtagjaik szabad mozgásához és tartózkodásához való jogát értelmezte az irányelv. Ha a felek nem tudják megvizsgálni azokat a tényeket és dokumentumokat, amelyek alapján meghozták az ellenük szóló döntéseket, és ezért nem tudják hatékonyan képviselni álláspontjukat, sérülnek a hatékony jogorvoslathoz való jogaik.⁵⁹

A *Kadi II-ügyben* történt pontosítás szerint a határozatok alapját képező okok lényegének meghatározásához az irányadó szempont az, hogy a határozat az érintett személyre vonatkozóan egyedi hatállyal bír-e. Ennek megítélése nem csupán az indokok absztrakt valószínűségére korlátozódik, hanem arra irányul, hogy ezek az indokok, vagy legalább egy közülük, amelyek önmagukban elegendő alapot jelentenek a határozat megalapozásához, megalapozottak-e.⁶⁰ Ami a nemzetbiztonsági szempontokból történő korlátozásokat illeti, az érintett eljárási garanciák biztosítása érdekében fontos, hogy a szóban forgó információk vagy bizonyítékok tartalmáról történő *összefoglaló*⁶¹ közlés kellően pontos

⁵⁵ Kfv.I.37.127/2021/10. [34].

⁵⁶ Infotv. 62–63. §.

⁵⁷ Kfv. 37.983/2020/10. [26].

⁵⁸ GM-ügy, 60. pont.

⁵⁹ ZZ-ügy, 53. pont.

⁶⁰ Kadi II-ügy 119. pont.

⁶¹ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának – jogi probléma szempontjából hasonló ügyben való – döntése értelmében egy jogszabályi rendelkezéseket felsoroló anyag még minimális szinten sem felel meg ebből a célból, valamint a sajtótájékoztató anyag (*press release*) sem. *Case Muhammad and Muhammad v. Romania* 174. pont.

és konkrét legyen. Ehhez legalább egy megfelelően alátámasztott indok elegendő, hogy a határozatra vonatkozó indokolási kötelezettségnek eleget tegyenek, de ehhez a *pontos és konkrét* jelleg megköveteli az azonosítható személyeket, a cselekmények módját, helyét és időpontját, valamint bármely állítást a kérelmező magatartásával kapcsolatban, amely a nemzetbiztonságot fenyegetheti.⁶²

A magyar vonatkozású GM-ügyben hozott ítélet egyértelművé tette, hogy a hatékony jogorvoslathoz való jog, a döntés indokolása és az eljárási garanciákra való jogosultság tekintetében nincs különbség az uniós polgárok és a nem uniós polgárok között. Emellett a *Kadi II-ügy* lényegi kérdéseire vonatkozó iránymutatásait kiterjesztette, és a nemzetbiztonsági szempontból minősített adatok kezelésére vonatkozó kritériumrendszert alkalmazható iránymutatássá formálta.

A GM-ügy azonban arra is rávilágít, hogy az idegenrendészeti tárgyú döntések esetében a nemzetbiztonsági okból minősített adatok miatt a jogorvoslathoz való jog formálisan ugyan biztosított, de hatékonyságról beszélni nem lehet, mert az gyakorlatilag kiüresített. A probléma gyökereire pedig már az EJEB is felhívta Magyarország figyelmét a 2016-os *Szabó–Vissy-ítéletben*,⁶³ amelynek egyebekben a mai napig nem tett eleget az ország. Korábban egyébként maga az Alkotmánybíróság is kifejtette, hogy vannak korlátok, amelyeket a nemzetbiztonság érdekében sem szabad átlépni. Jelesül, hogy egyes titkos információgyűjtési eszközök alkalmazásához nemzetbiztonsági ügyekben bírói engedély kell, míg más esetekben ez az engedély az államigazgatási rendszeren belül marad, és az igazságügy-miniszter jogosítványa lesz. Ez utóbbi döntések kapcsán pedig emlékeztetett arra, hogy a magánélet tiszteletben tartása alkotmányos alapjog, továbbá az otthon nyugalma jogi védelemben részesül. Ebből eredően alkotmányos követelmény, hogy a külső kontroll hatékonysága érdekében még az igazságügyért felelős miniszter is köteles a titkos információgyűjtést engedélyező határozatát indokolni.⁶⁴ Érdemes felidézni, hogy már 2003-ban emlékeztetett arra az Alkotmánybíróság, hogy a rendészeti jellegű intézkedéseknek is alkotmányos indokon kell alapulniuk, szükségesnek és arányosnak kell lenniük.⁶⁵ Hivatkozva a Magyarországon 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát, az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményt, továbbá az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát, az Alkotmánybíróság 2007-ben leszögezte azt is, hogy pont azért, mert az alapjogokba történő beavatkozás titkos, és mert a titkosszolgálati eszközök használata „a végrehajtott hatalomnak »beláthatatlan« lehetőségeket ad, elengedhetetlen, hogy már maguk az eljárások kellő garanciát nyújtsanak az egyén jogainak érvényesülésére”.⁶⁶

Kijelenthető tehát, hogy az alapjogokból fakadó, valamint a nemzetközi védelem kapcsán megfogalmazott irányelvi eljárási garanciák kapcsán a tényleges érvényesülés

⁶² Kadi II-ügy, 129; 141–149. pont. Lásd CSATLÓS 2023a: 62–63.

⁶³ *Case of Szabó and Vissy v. Hungary* 79. pont; SOLTI 2019: 162–165. Az ítéletben foglaltak nem teljesítésére 2024 júniusában felhívták Magyarországot figyelmét. Committee of Ministers – Supervision of the Execution of Judgments of the ECHR – Cases Examined at 1501st meeting (HR) – 11–13 June 2024. 2.; H46-17 Szabó and Vissy group v. Hungary (Application No. 37138/14). 1501st meeting, 11-13 June 2024 (DH); CM/Del/Dec/1501/H46-17.

⁶⁴ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, 1194 [134].

⁶⁵ 47/2003. (X. 27.) AB határozat, 545.

⁶⁶ 2/2007. (I. 24.) AB határozat, 76–77.

elvét a magyar joggyakorlat nem tükrözi. A minősített adatokat tartalmazó iratok megtekintése és a döntésekkel szembeni jogorvoslati rendszer olyan bonyolult, egymástól független és nem kapcsolódó eljárások halmazát alkotja, amelynek végső eredménye az, hogy az eljárás alapjául szolgáló tények – amelyek megismerése is kifejezetten nehézkes – nem vitathatók a jogorvoslati eljárás során.

Győz a nemzetbiztonsági érdek? A GM-ügy után

A GM-ügyben 2022 szeptemberében kifejezetten magyar vonatkozásban mondta ki az EUB, hogy az uniós joggal összeegyeztethetetlen a magyar joggyakorlat, így a változás szükségszerűnek ígérkezett. A menekültügyi eljárásokra vonatkozó szabályok nem változtak: a menekültügyi hatóság döntése tartalmazza többek között a hatóság döntésének indoklását, a megállapított tényállást, a bizonyítékokat, valamint a hatóság által mérlegelt körülményeket és a szakhatóság állásfoglalását. Amennyiben a szakhatósági állásfoglalás minősített adatot tartalmaz, azt a döntésben nem lehet megjeleníteni. A döntés csak olyan védett adatot tartalmazhat, amelyet az iratbetekintés szabályai szerint megismerhet az, akivel a döntést közlik. A döntést úgy kell megfogalmazni, hogy a figyelembe vett védett adat tartalmára annak ismertetése nélkül utaljon.⁶⁷

A harmadik országbeli állampolgárok beutazására és tartózkodására vonatkozóan viszont született 2023. év végén egy új törvény, a Harmtv.-t felváltotta a 2023. évi XC. törvény (Btátv.), amely márciustól alkalmazandó, miután két hónapra szüneteltette az eljárásokat, és ezen idő alatt nem volt beadható a hatálya alá tartozó kérelem sem.⁶⁸ Az új norma lényegében megtartotta a korábbi szövegváltozatot a döntésre nézve, az Ákr.-re utaló szabállyal együtt.⁶⁹

Az ítélezési gyakorlatban a GM-ügy nem maradt hasonlóan nyomtalan, több helyen hivatkozási alapot képez. A Kúria 2023-ban is megerősítette, hogy az eljáró bíróság a közigazgatási perben az objektív és szubjektív jogvédelmi feladatát, ennek során a „fegyveregyenlőség” biztosítását a minősített adatokat tartalmazó iratba való betekintés és annak ellenőrzése útján látja el. A vizsgálat célja, hogy megállapítsa, elegendő indokul szolgálnak-e a szakhatóság állásfoglalásának alapját képező tények és adatok az idegenrendészeti határozatban foglalt intézkedéshez, azaz igazolják-e a nemzetbiztonsági kockázat fennállását, vagy sem. A bíróság nem bírálhatja felül a nemzetbiztonsági kockázat igazolására alkalmas adatokon alapuló okszerű és logikus hatósági következtetést.⁷⁰ Elvi éllel hangsúlyozta, hogy a nemzeti minősítésű személyes adat megismerési engedély kiadása iránti eljárás és az azzal összefüggő idegenrendészeti vagy más tárgyú alapeljárás két különálló eljárás, és a hozzájuk kapcsolódó jogorvoslati eljárás és anyagi jogi szabályozás is elkülönül. A megismerési engedély kiadásának megtagadása tárgyában hozott közigazgatási határozat jogszerűsége a Mavtv. rendelkezései alapján vizsgálandó.

⁶⁷ Met. 32/Q. §.

⁶⁸ Btátv 286. § (1).

⁶⁹ Btátv. 190. § (1); 221. § 7.

⁷⁰ VII.Kfv.37.517/2023/12-I [3] a korábbi gyakorlatát hivatkozva: Kfv.II.37.533/2020/9. [31]–[32]; Kfv. II.37.671/2020/17. [44]–[45]; Kfv.II.37.863/2020/15. [38]–[39]; Kfv.II.37.761/2021/9. [45].

Az idegenrendészeti eljárásra irányadó – az EJEB és az EUB esetjogában, többek között a GM-ügyben is kidolgozott – eljárási garanciák figyelembevétele nem irányadó erre.⁷¹

A Kúria kiemelte azt is, hogy esetről esetre, az adott ügy konkrét egyedi körülményei alapján értékelhető, hogy a minősített adatoknak van-e olyan köre, amelyre nézve a nemzetbiztonsági érdek vagy más, minősítéssel védhető közérdek sérelme nélkül biztosítható a nemzeti minősítésű személyes adat megismerése. Ha a minősített adatoknak van ilyen köre, akkor arra vonatkozóan a megismerési engedély kiadása jogszerűen nem tagadható meg. Ez nem a minősített adat lényegének megismerése, és nem is kivonatolás, hanem annak érvényre juttatása, hogy amennyiben egyes adatok megismerése nem eredményezi a minősítéssel védhető közérdek sérelmét, akkor a felperest érintő jogkorlátozást megalapozó indok az adatok azon része tekintetében nem áll fenn.⁷² A „lényegre kiterjedő megismerési jog” kapcsán pedig leszögezte, hogy a Kúria gyakorlata a nemzeti minősítésű személyes adat tekintetében a kivonatolást nem tartja összeegyeztethetőnek a jogintézmény természetével. Ha konkrét információk megismerését a védendő közérdek nem teszi lehetővé, a kivonatolás azt eredményezné, hogy nem a konkrét információk, hanem azok bizonyos szintű általánosítása lenne megismerhető. Az általánosítás e téren azt eredményezné, hogy az információ elveszítené személyes adat jellegét. Mindebből következik, hogy nincs olyan, hogy „lényegi okok” vagy „kivonatolás”; vagy engedélyezhető kockázat nélkül a személyre vonatkoztatható adatok megismerése, vagy nem; a magyar joggyakorlatban nincs átmenetet képező szürke zóna.⁷³

A rendszer részeként: tényleg az uniós jog hatását kell vizsgálnunk?

Ha egzakt változást nem is lehet (még) tetten érni, a változás szükségességének hatása ugyanakkor megfontolandó. Mindenekelőtt abból érdemes kiindulni, hogy egy hatósági döntés indokolását tágabb kontextusban is érdemes értelmezni, mivel az nemcsak az adott ügy konkrét címzettjére vonatkozik, hanem mélyebb jelentésű.

Mindez nem jelenti az eljárási autonómia sérelmét, és nem is jelenti az eljárási garanciák európaizálódását. Az Alaptörvény ugyanis elismeri, hogy a jogállam többek között a jogbiztonság tiszteletben tartását és az önkény tilalmát jelenti; ide tartozik az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, beleértve a közigazgatási aktusok bírósági felülvizsgálatát és az emberi jogok tiszteletben tartását.⁷⁴ A döntést szabályozó formai és tartalmi elemek biztosítják annak ellenőrzését és bizonyítását, hogy a közigazgatás működési szempontjai, különös tekintettel a döntéshozatali tevékenységre, összhangban vannak a fent említett jogállami elvekkel és a tisztességes eljárás elvével.⁷⁵ Ezen elemek közül

⁷¹ I.Kfv.37.664/2022/12/II. [40], [39], [36]. 2022-ben ugyanezen elvi tartalom: I.Kfv.37.055/2022/9/II. [35], lásd még 2024-ből: III.Kfv.37.798/2023/10-II. [69]–[75].

⁷² I.Kfv.37.664/2022/12/II [27].

⁷³ I.Kfv.37.455/2022/11/II [45] és az ott elvi iránymutatásként hivatkozott Kfv.I.37.259/2022/8. [51]–[52] és Kfv.I.37.931/2021/8.

⁷⁴ Alaptörvény, B) cikk (1); MAGYARY 1942: 40.

⁷⁵ Rule of Law checklist 2016: 11.

kiemelkedik az *indokolás*, amely, mint Ariadné fonala, végigvezeti a döntés olvasóját a teljes folyamaton: a döntés háttérében álló körülményektől az adott helyzetben a jogviszony alakításán át a tényleges és lehetséges következményekig. Elmagyarázza, hogy az adott hatóság miért intézkedett, milyen indokok húzódnak meg a döntés mögött, és hogyan szabályozza a törvény az ügy tárgyát. Az indokolás emellett betekintést ad abba, hogy a hatóság a jogelveket alkalmazva milyen körülmények alapján döntött az ügy érdemében.

A jogállamiság működési elvei alapvetően megkövetelik az *egyén védelmét az állami önkénytel szemben*.⁷⁶ A közigazgatás működésével kapcsolatban ez többek között abban nyilvánul meg, hogy a hatóság egyedi ügyekben történő döntéshozatali tevékenysége szigorú szabályokhoz van kötve.⁷⁷ Az eljárási garanciák biztosítják az eljárás tisztességes lebonyolítását, lehetővé téve, hogy minden érintett – az egyén és az ügyintézését kézben tartó szervek is – az indokolásban közölt információkra támaszkodva megismerje, átgondolja és vitassa a döntést.⁷⁸ Éppen ezért az indokolási kötelezettség jogintézménye alkotmányos jellegű; az Alaptörvény *expressis verbis* tartalmazza.⁷⁹ Ha az ügyfél egy döntés valódi indokairól nem tájékozódhat, nem tud védekezni ellene, és a bíróság nem tudja ellenőrizni a döntés jogszerűségét. Ilyen esetben a közigazgatás működését sem lehet megfelelően ellenőrizni, mert a bíróság nem láthatja el a közigazgatás feladatát, és nem jogosult arra, hogy bírói szerepét félretéve végrehajtói szerepet vállaljon.

Az, hogy a magyar joggyakorlatban az eljáró bíróság a közigazgatási perben az objektív és szubjektív jogvédelmi feladatát elláthatja – azaz betekinthez az iratokba, és így biztósíthatja a Kúria által hivatkozott „fegyveregyenlőséget” a minősített adatokat tartalmazó iratok ellenőrzése útján –,⁸⁰ még mindig csak az egyik oldala a történetnek. A másik oldal továbbra is jogfosztott állapotban van, és erre hívja fel a figyelmet a GM-ügy is, erősítve az egyén jogát az állam nemzetbiztonsági érdekével szemben. Ahogy egyébként maga a Kúria is vallja: a hatóság döntéséből az ügyfél teljes képet kell kapjon arról, hogy a hatóság az eljárása során milyen tényeket tárt fel, melyeket vett figyelembe és mellőzött a döntése kialakítása során, és milyen jogszabályi rendelkezések mentén határozott. Ez a garanciája annak, hogy a döntés utóbb is ellenőrizhetővé válik, helyessége, jogszerűsége érdemben elbírálható.⁸¹ Ennek relevanciáját e tanulmány fentebb a Vissy-ügy kapcsán is hangsúlyozta; ezek nem új keletű kívánalmak.

Az indokolásnak tehát legalább két címzettje mindig van: az ügyfél, akinek a jogi helyzetét a hatóság értékeli, és akinek elemi érdeke, hogy a döntéshozatal minden momentumát és részletét megismerje, hogy azokat megtámadhassa, valamint a közigazgatás törvényes működése feletti ellenőrzést gyakorló szervek, amelyek a feladat- és hatáskörük keretei között értékelni hivatottak azt.⁸² Ennek alapján a hatóságok döntéseinek indokolási kötelezettsége az Alaptörvényben is *expressis verbis* a XXIV. cikk (1) bekezdésében deklarált, és szorosan kapcsolódik egy másik alapjog, a hatékony jogorvoslathoz való jog megvalósíthatóságához. Az indokolás részleteit jogszabályi aktusok rögzítik, azonban

⁷⁶ SOHN 1982: 22; 28–31; GREER 2003: 490; FOLLESDAL 2021: 119.

⁷⁷ 56/1991. (XI. 8.) AB határozat, 456; 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, 209. [70]–[72]; Vö. Resolution (77) 31 1977 IV. cikk.

⁷⁸ Kfv. 37.111/2023/11 [15].

⁷⁹ Alaptörvény, XXIV. cikk (1). Lásd ehhez CHRONOWSKI 2014b: 144.

⁸⁰ VII.Kfv.37.517/2023/12-I [37]–[38].; CHRONOWSKI–PETRÉTEI 2016: 69.

⁸¹ Kf.39177/2022/14 [50].

⁸² DELSIGNORE–RAMAJOLI 2021: 28.

a normahierarchia egyszerű jellegéből adódóan egyik jogszabály sem értelmezhető úgy, hogy felhatalmazza a hatóságot arra, hogy az indokolást a fent említett hatásoktól teljesen megfosztja.⁸³ Akkor sem, ha jogalkotási aktus állambiztonsági érdekből megengedi bizonyos információk védetté tételét. Annak ellenére, hogy nemzetközileg elismert, az államok szabadon élhetnek szuverenitásukkal nemzetbiztonságuk védelmében, és a lojalitási klauzula szerint ez tagállami felségterület, más jogintézményeket, különösen az alapjogokat nem üresítheti ki ennek szolgálata.⁸⁴

Az ellenkezőjét alátámasztó gyakorlat alaptörvény-ellenes, ahogy az ilyen korlátlan mérlegelést lehetővé tévő jogszabályhelyek is – minden uniós vonatkozás nélkül is. Az uniós jognak – és e téren említhetjük a sokszor egybefonódó strasbourgi jogot is – ugyanakkor vitathatatan abban a hatásban a jelentősége, hogy még egzakt jogállami demokratikus standardoknak megfelelő értelmezési tartomány valamennyi norma értelmezésekor.⁸⁵ Ebben rejlik (rejlene) az EU jogának valódi hatása a tagállamok joggyakorlatára, amely mint vigyázó szem örködik az alapértékeknek megfelelő működés felett.

Összefoglaló gondolatok

A tanulmány középpontjában a GM-ügyben tett megállapítások állnak. Az Európai Unió Bíróságának álláspontja szerint helytelen az a jogértelmezés, amely alapján egy állam (hatósága) nemzetbiztonsági okokra hivatkozva gyakorlatilag megfoszthat egy ügyfelet (jelen esetben harmadik állam állampolgárát) az alapvető eljárási jogaitól. Ennek megfelelően az eljárás dokumentumaihoz való hozzáférést akkor is biztosítani kell, ha azok nemzetbiztonsági okokból minősített adatok miatt titkosítottak, mert ennek hiányában a hatékony jogorvoslathoz való jog nem gyakorolható.

Az úgynevezett *eljárási autonómia* az, amelyet a tagállamok élveznek az uniós jog megvalósítása során: az uniós jogalkotó meghatározza, hogy mit kell megvalósítani, és annak kereteit, de az uniós jog megvalósításáért végső soron a tagállamok felelnek. Ez különösen érdekes és aktuális kihívásokat vet fel, amikor a *lojalitási klauzulában* is nevesített nemzeti hatáskörök ütköznek a közös politika megvalósításával. Ennek állatorvosi lovaként említhető a migrációs politika, amely vezető témakör az előzetes döntéshozatali eljárásoknál is, ahol a lényeges hivatkozási pont a mindenképp felett álló Alapjogi Chartának való megfelelés, és ezen a téren a magyar joggyakorlatot folyamatos kritika éri.

A döntésre okot adó szabályozási környezet és a joggyakorlat közelebb hozza annak megértését, hogy milyen aspektusban értelmezhető az eljárási autonómia és a nemzeti hatáskör ilyen helyzetekben. Az is kikövetkeztethető, hogy hol húzódik a határ a tisztán nemzeti mozgástér és az uniós jogi hatás között. A jogállami működési elvek alapvetően megkövetelik az egyén védelmét az állami önkénnyel szemben. Ez a közigazgatás működése kapcsán többek között abban nyilvánul meg, hogy a hatóság egyéni ügyekben való döntéshozatali tevékenységét szigorú szabályokhoz kötik. Eljárásjogi garanciák biztosítják az eljárás tisztességos menetét, és azt, hogy a döntés alapjául szolgáló okokat annak

⁸³ 5/2019. (III. 11.) AB határozat, 156–157. [13].

⁸⁴ Vö. Alaptörvény, I. cikk (3) és ICCPR Comment 16. pont.

⁸⁵ Vö. C-34/09 165. pont; CHRONOWSKI 2014a: 9.

címzettje megismerhesse, arra reflektálhasson, azokat vitathassa. Ezt biztosítja a hatóságot alkotmányos szinten kötő indokolási kötelezettség jogintézménye, és ezt a nemzetbiztonsági okból minősített adatok kapcsán sem lehet csorbítani. Ahogy arra a közelmúltban az Európai Bíróság is felhívta Magyarországot figyelmét, megerősítette az egyén jogát az állam nemzetbiztonsági érdekével szemben.

Mindehhez nem szükséges az uniós jogi aktusokra hivatkozni; a megoldás levezethető az Alaptörvényből és a magyar joggyakorlatból is. Ebből következik, hogy a nemzeti jogalkalmazás során is érvényesíthetők azok az alapelvek, amelyek az uniós jog részeként jelennek meg, biztosítva ezzel az egyén jogainak védelmét a nemzeti hatóságok döntéseivel szemben. Az Európai Unióhoz való csatlakozás tehát nem csupán jogi kötelezettségeket ró a tagállamokra, hanem egyúttal folyamatos tükröt mutat a jogállamiság és a demokratikus értékek prizmáján keresztül. Ekként a címben feltett kérdésre az a válasz adható, hogy létezik nemzeti mozgástér, de a színpadot Magyarországnak a 21. században már az európai egység megteremtésében közreműködve kell(ene) ácsolnia, ahogy az az Alaptörvény E cikk (1) bekezdéséből is következik.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS István (2019): A magyar közigazgatás az „európai közigazgatási térségben”. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 7(1), 68–85. Online: <https://doi.org/10.32575/ppb.2019.1.4>
- BÍRÓ-NAGY András – LAKI Gergely (2021): Az európai uniós tagság hatása a magyar közpolitikára. *Európai Tükör*, 24(2), 61–89. Online: <https://doi.org/10.32559/et.2021.2.4>
- BOELLES, Pieter et al. (2021): *Public Policy Restrictions in EU. Free Movement and Migration Law General Principles and Guidelines*. Amsterdam: Meijers Committee.
- CHRONOWSKI Nóra (2014a): Az Európai Unió Alapjogi Chartája hatályának kiterjesztéséről – alkotmánypolitikai megfontolások. In *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 85–98. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/28406>
- CHRONOWSKI Nóra (2014b): Mikor megfelelő az ügyintézés? Uniós és magyar alapjogvédelmi megfontolások. *Magyar Jog*, 61(3), 137–145.
- CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József (2016): Alkotmányi eljárásjog, alkotmányjogi eljárások, eljárási alkotmányosság. *Iustum Aequum Salutare*, 12(3), 63–94. Online: <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/7516686>
- Council of Europe, European Court of Human Rights (2013): *National Security and European Case-law. Case law analysis. Research Division*. Online: <https://rm.coe.int/168067d214>
- CSATLÓS Erzsébet (2015): Az Európai Bíróság ítélete az adatvédelmi ombudsman tisztségének megszüntetéséről: a független felügyelő hatóság kérdése: C288/12. *Jogesetek Magyarázata*, 6(3), 69–74. Online: <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/7042/>
- CSATLÓS Erzsébet (2022a): A közigazgatási hatósági eljárás ultramodern kora? Egy európai hatósági eljárásjogi kódex létjogosultsága. *Közigazgatási Eljárási Jogi Közlemények*, 2(2), 120–129. Online: <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/26683>

- CSATLÓS Erzsébet (2022b): Aki a nemzetbiztonságot, a közbiztonságot vagy a közrendet sérti vagy veszélyezteti... – Gondolatok egyes 2020–21 során született kiutasítási ügyek kapcsán. *Külvügyi Műhely*, 4(1), 6–33. Online: <https://doi.org/10.36817/km.2022.1.1>
- CSATLÓS Erzsébet (2023a): Az Európai Unió Bíróságának GM-ügyben hozott döntése: Nemzetbiztonsági okok és eljárási garanciák összecsapása a menekültügyi hatóság határozatában. *Jogesetek Magyarázata*, 14(4), 57–65. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/187051>
- CSATLÓS Erzsébet (2023b): Gondolatok a hatóság indokolási kötelezettségéről Martonyi János: Az államigazgatási aktusok indokolása c. művének nyomán. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 13(3), 67–81. Online: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/82506>
- CSATLÓS Erzsébet (2023c): National Security-Related Expulsion Cases during the Pandemic in Hungary: Secret Revealed? *Acta Iuris Stetinensis*, 43(2), 27–42. Online: <https://doi.org/10.18276/ais.2023.43-02>
- CSATLÓS Erzsébet – SIKET Judit (2020): Az Európai Unió Bíróságának Torubarov-ügyben hozott döntése: A hatékony jogorvoslathoz való jog a magyar menekültügyi eljárásban. *Jogesetek Magyarázata*, 11(3–4), 53–61. Online: <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/20596>
- DE BAERE, Geert – ROES, Timothy (2015): EU Loyalty As Good Faith. *The International and Comparative Law Quarterly*, 64(4), 829–874. Online: <https://doi.org/10.1017/S0020589315000421>
- DELSIGNORE, Monica – RAMAJOLI, Margherita (2021): The ‘Weakening’ of the Duty to Give Reasons in Italy: An Isolated Case or a European Trend? *European Public Law*, 27(1), 23–42. Online: <https://doi.org/10.54648/EURO2021002>
- FOLLESDAL, Andreas (2021): International Human Rights Courts and the (International) Rule of Law: Part of the Solution, Part of the Problem, or Both? *Global Constitutionalism*, 10(1), 118–138. Online: <https://doi.org/10.1017/S2045381719000364>
- GOMBOS Katalin (2019): Tagállami eljárási autonómia – az elv korlátokkal és kérdőjelekkel. *Európai Tükör*, 22(3), 35–50. Online: <https://doi.org/10.32559/et.2019.3.3>
- GREER, Steven (2003): Constitutionalizing Adjudication under the European Convention on Human Rights. *Oxford Journal of Legal Studies*, 23(3), 405–433. Online: <https://doi.org/10.1093/ojls/23.3.405>
- HAILBRONNER, Kay (2024): *Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union*. The Hague: Kluwer Law International.
- HIGGINS, Rosalyn (1973): The Right in International Law of an Individual to Enter, Stay in and Leave a Country. *International Affairs*, 49(3) 341–357. Online: <https://doi.org/10.2307/2616836>
- JENY Petra (2017): A nemzetközi védelemhez való jog vizsgálata a nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzeti (tagállami) jogrendszerek szempontjából. In CHRONOWSKI Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban. Kortárs kérdések és kihívások*. Budapest: ELTE Eötvös, 173–201. Online: https://real.mtak.hu/83674/1/Chronowski-Szuverenitas_READER.pdf
- JUHÁSZ Katalin (2024): The Right to Know in the European Union. Comparative Study on Access to Classified Data in National Security Related Immigration Cases. Budapest: Hungarian Helsinki Committee. Online: <https://helsinki.hu/en/wp-content/uploads/sites/2/2024/04/The-Right-to-Know-in-the-European-Union-2024.pdf>

- KÁLMÁN János (2018): A szakkérdés vizsgálata a magyar közigazgatási hatósági eljárás-jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 78(2), 104–113. Online: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/4083528>
- KLAMERT, Marcus (2014): *The Principle of Loyalty in EU Law*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199683123.001.0001>
- LAUFER Balázs (2020): A nemzetbiztonság veszélyeztetetésének előfordulása a magyar migrációs jogszabályokban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 8(4), 3–20. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2020.4.1>
- MAGYARY Zoltán (1942): *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- MANGIAMELI, Stelio (2012): The Union's Homogeneity and Its Common Values in the Treaty on European Union. In BLANKE, Hermann-Josef – MANGIAMELI, Stelio (szerk.): *The European Union after Lisbon Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. Springer, 21–46. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-642-19507-5_2
- National Security Grounds for Exclusion from International Protection as a Carte Blanche: Hungarian Asylum Provisions Not Compliant with EU Law. Information Update by the Hungarian Helsinki Committee, 20 December 2021. Online: https://helsinki.hu/en/wp-content/uploads/sites/2/2022/01/Info-Note_national-security_exclusion_FINAL.docx.pdf
- RÉVÉSZ Béla (2007): A titkosszolgálatok a politikában és a politológiában. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, (70)13, 1–235. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/7374/1/juridpol_070_fasc_013_001-235.pdf
- RÉVÉSZ Béla (2010): *Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához*. Szeged: JATEPress.
- SLEPAK, Vitaliy (2019): National Security Clause: Law and Practice of European Union and Eurasia Economic Union. *Journal of Physics: Conference Series*, 1406. Online: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1406/1/012002>
- SOHN, Louis B. (1982): The New International Law: Protection of the Rights of Individuals Rather Than States. *American University Law Review*, 32(1), 1–64. Online: <https://aulawreview.org/blog/louis-b-sohn/>
- SOLTI István (2019): Fából vaskarika?: A Szabó–Vissz-ügy hatása a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtésre. *Belügyi Szemle*, 67(1), 154–166. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.1.13>
- STEHLÍK, Václav (2017): Discretion of Member States vis-à-vis Public Security: Unveiling the Labyrinth of EU Migration Rules. *International and Comparative Law Review*, 17(2), 127–142. Online: <https://doi.org/10.2478/iclr-2018-0019>
- STRIHÓ Krisztina – SZEGEDI László (2023): A digitális egységes piac kezdeti lépései – egységes uniós szabályozás eltérő tagállami végrehajtása? *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 11(4), 127–147. Online: <https://doi.org/10.32575/ppb.2023.4.7>
- TORMA András (2011): Hét tézis az EU és a tagállamok közigazgatása közötti kapcsolatáról. *Acta Juridica et Politica Miskolc*, 29(2), 313–332. Online: https://matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_29_2_2011/ISSN_0866-6032_tomus_29_2_2011_313-332.pdf
- TORPEY, John (2000): *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520990>

- TRIBL Norbert (2021): *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*. Szeged: Iurisperitus. Online: <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/23657/1/PhDkonyvkezirat.pdf>
- YAMAMOTO, Eric K. – OYAMA, Rachel (2018–2019): Masquerading behind a Facade of National Security. *Yale Law Journal Forum*, 128, 688–723. Online: www.yalelawjournal.org/forum/masquerading-behind-a-facade-of-national-security

Nemzetközi és uniós jogforrások

- Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. HL C 326., 2012. 10. 26. 13–390. [EUSz]
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. HL C 202., 2016. 06. 07. 50–50. [EUMSsz]
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája. HL C 202., 2016. 06. 07. 389–405. [Alapjogi Charta]
- A Tanács 2003/109/EK irányelve (2003. november 25.) a harmadik országok huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgárainak jogállásáról. HL L 16., 2004. 01. 23. 44–53.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/801 irányelve (2016. május 11.) a harmadik országbeli állampolgárok kutatás, tanulmányok folytatása, gyakorlat, önkéntes szolgálat, diákcsereprogramok vagy oktatási projektek, és au pair tevékenység céljából történő beutazásának és tartózkodásának feltételeiről (átdolgozás) HL L 132., 2016. 05. 21. 21–57.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/1883 irányelve (2021. október 20.) a harmadik országbeli állampolgárok magas szintű képzettséget igénylő munkavállalás céljából való beutazásának és tartózkodásának feltételeiről és a 2009/50/EK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről PE/40/2021/REV/1. HL L 382., 2021. 10. 28. 1–38.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/115/EK irányelve (2008. december 16.) a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatérésével kapcsolatban a tagállamokban használt közös normákról és eljárásokról. HL L 348., 2008. 12. 24. 98–107.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2011/95/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról (átdolgozás) HL L 337., 2011. 12. 20. 9–26. [Kvalifikációs irányelv]
- Az Európai Parlament és a Tanács 2011/98/EU irányelve (2011. december 13.) a harmadik országbeli állampolgárok valamely tagállam területén való tartózkodására és munkavállalására vonatkozó összevont engedélyre irányuló összevont kérelmezési eljárásról, valamint a harmadik országból származó, valamely tagállam területén jogszerűen tartózkodó munkavállalók közös jogairól. HL L 343., 2011. 12. 23. 1–9.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2013/32/EU irányelve (2013. június 26.) a nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról (átdolgozás). HL L 180., 2013. 06. 29. 60–95. [Eljárási irányelv]

- Az Európai Parlament és a Tanács 2014/36/EU irányelve (2014. február 26.) a harmadik országbeli állampolgárok idénymunkásként való munkavállalás céljából való belépésének és tartózkodásának feltételeiről. HL L 94., 2014. 03. 28. 375–390.
- Az Európai Parlament és a Tanács 810/2009/EK rendelete (2009. július 13.) a Közösségi Vízumkódex létrehozásáról. HL L 243., 2009. 09. 15. 1–58. [Vízumkódex]
- C-159/21, *GM v. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság, Alkotmányvédelmi Hivatal, Terrorelhárítási Központ*. Jean Richard de la Tour Főtanácsnok Indítványa [2022] ECLI:EU:C:2022:326.
- C-159/21, *GM v. Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Terrorelhárítási Központ* [2022] ECLI:EU:C:2022:708. [GM-ügy]
- C-161/15, *Abdelhafid Bensada Benallal v État belge* [2016] ECLI:EU:C:2016:175.
- C-165/14, *Alfredo Rendón Marín v Administración Del Estado* [2016] EU:C:2016:675.
- C-212/04, *Konstantinos Adeneler et al. v Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG)* [2006] ECLI:EU:C:2006:443.
- C-268/06, *Impact v Minister for Agriculture and Food and Others* [2008] ECLI:EU:C:2008:223.
- C-3/16, *Lucio Cesare Aquino v État belge* [2017] ECLI:EU:C:2017:209.
- C-300/11, *ZZ v Secretary of State for the Home Department* [2013] ECLI:EU:C:2013:363. [ZZ-ügy]
- C-33-76, *Rewe-Zentralfinanz eG and Rewe-Zentral AG v Landwirtschaftskammer für das Saarland* [1976] ECLI:EU:C:1976:188.
- C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano v Office national de l'emploi*. E. Sharpston Főtanácsnok Indítványa [2011] ECLI:EU:C:2010:560.
- C-544/15, *Sahar Fahimian v Bundesrepublik Deutschland* [2017] ECLI:EU:C:2017:255.
- C-584/10 P., C-593/10 P. és C-595/10 P. *Európai Bizottság v Yassin Abdullah Kadi egyesített ügyek* [2013] ECLI:EU:C:2013:518 [Kadi II-ügy]
- C-591/10, *Littlewoods Retail Ltd and others v Her Majesty's Commissioners of Revenue and Customs*, Verica Trstenjak Főtanácsnok Indítványa [2012] ECLI:EU:C:2012:9.
- International Covenant on Civil and Political Rights. General Comment on Article 4 (adopted at the 1950th meeting, on 24 July 2001). CCPR/C/21/Rev.1/Add.11.
- Committee of Ministers – Supervision of the execution of judgments of the ECHR – Cases examined at 1501st meeting (HR) – 11–13 June 2024. Online: <https://rm.coe.int/table-1501-eng/1680b06019>
- H46-17 Szabó and Vissy group v. Hungary (Application No. 37138/14). 1501st meeting, 11–13 June 2024 (DH); CM/Del/Dec/1501/H46-17.
- Resolution (77) 31 on the protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities, adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977 at the 275th meeting of the Ministers' Deputies.
- Rule of Law checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session, Venice, 11-12 March 2016. CDL-AD(2016)007.
- Case of Bobek v. Poland, no. 68761/01, ECtHR [2017]
- Arrêt Bucur et Toma c. Roumanie, no. 40238/02, ECtHR [2013]
- Case Muhammad and Muhammad v. Romania, no. 80982/12, ECtHR [2020]
- Case of Szabó and Vissy v. Hungary, no. 37138/14, ECtHR [2016]

Magyar jogforrások

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény [EJEE] és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről [Negyedik kiegészítő jegyzőkönyv]

1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról [Nbtv.]

2007. évi II. törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról [Harmtv.]

2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról [Met.]

2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről [Mavtv.]

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról [Infotv.]

2016. évi CL. törvény a közigazgatási rendtartásról [Ákr.]

2023. évi XC. törvény harmadik országbeli állampolgárok beutazására és tartózkodására vonatkozó általános szabályokról [Btátv.]

295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet a terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól

301/2007. (XI. 9.) Korm. rendelet a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény végrehajtásáról [Met. Vhr.]

35/2024. (II. 29.) Korm. rendelet a harmadik országbeli állampolgárok beutazására és tartózkodására vonatkozó általános szabályokról szóló 2023. évi XC. törvény végrehajtásáról

2/2007. (I. 24.) AB határozat, ABH 2007, 45–64.

29/2014. (IX. 30.) AB határozat, ABH 2014, 829–862.

32/2013. (XI. 22.) AB határozat, ABH 2013, 1176–1196.

38/2012. (XI.14.) AB határozat, ABH 2012, 185–225.

47/2003. (X. 27.) AB határozat, ABH 2003, 525–551.

5/2019. (III. 11.) AB határozat, ABH 2019, 152–161.

56/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 454–457.

KGD2016. 27.

Kfv.II.37.671/2020/17.

Kfv.II.37.863/2020/15.

Kf.39177/2022/14.

Kfv.II.37.533/2020/9.

Kfv.II.37.983/2020/10.

Kfv. 37.983/2020/10.

I.KFV.37.468/2021/7/II.

KFV.37.468/2021/7/II.

Kfv.I.37.468/2021/7.

Kfv.I.37.931/2021/8.

I.KFV.37.086/2021/9.

Kfv.II.37.075/2021/9.

Kfv.II.37.761/2021/9.

II.Kfv.37.075/2021/9/2.

Kfv.I.37.127/2021/10.

I.Kfv.37.127/2021/10.

Kfv.I.37.259/2022/8.

I.Kfv.37.055/2022/9/II.

I.Kfv.37.455/2022/11/II.

Kfv. 37.664/2022/12.

I.Kfv.37.664/2022/12/II.

III.Kfv.37.798/2023/10-II.

Kfv. 37.111/2023/11.

VII.Kfv.37.517/2023/12-I.

Fővárosi Törvényszék 49.K.703.152/2021/8.

A Bíróság igazságügyi statisztikái – 2023. Online: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_14640/

Prantner Zoltán¹

Valahol messze délen... különleges államérdek

A Stasi együttműködése dél-jemeni partnerszervezetével

Somewhere Far South... Special State Interest

Stasi Cooperation with Its Partner Organisation in South Yemen

A Német Demokratikus Köztársaság szinte mindvégig kiemelt figyelmet szentelt az 1967-ben függetlenné vált dél-jemeni államnak, amelynek fejlődésébe/fejlesztésébe kezdetől fogva aktív szerepet vállalt. Ebben a széles körű segítségnyújtásban központi szerepet játszott a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium, amely tanácsadói/szakértői csoportok kiküldésével és adeni állomásoztatásával támogatta a dél-jemeni biztonsági apparátus kiépülését, majd pedig utóbbi működési hatékonyságának növelését. Jelen tanulmány célja ennek a folyamatnak a bemutatása a kezdetektől 1990-ig, amikor a két megosztott ország mindegyike – bő öt hónap különbséggel – beolvadt testvérállamába és megszűnt létezni. A szerző ennek kapcsán kitér a két állam együttműködésének politikai hátterére, a Stasi szerepére a dél-jemeni állambiztonsági apparátus létrejöttében, a két partnerszervezet kooperációjának különböző aspektusaira – különös tekintettel a terrorizmus támogatásában játszott szerepükre – és az 1986-os jemeni eseményeknek az állambiztonsági együttműködésre gyakorolt hatásainak értékelésére.

Kulcsszavak: Német Demokratikus Köztársaság, Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság, Stasi, állambiztonság, terrorizmus

East Germany has paid special attention to the state of South Yemen, which became independent in 1967, and in whose development it has played an active role from the very beginning. The East German Ministry of State Security played a central role in this extensive assistance, sending teams of advisors/experts and stationing them in Aden to support the development of the security apparatus in South Yemen and subsequently to improve its operational efficiency. The aim of this paper is to describe this process from the beginning until 1990, when each of the two divided

¹ Egyetemi docens, Kodolányi János Egyetem Nemzetközi Tanulmányok és Történelem Tanszék, e-mail: prantner.zoltan@kodolanyi.hu

countries merged into its sister state and ceased to exist, just over five months apart. The author will discuss the political background to the cooperation between the two states, the role of the Stasi in the creation of the state security apparatus in South Yemen, the various aspects of cooperation between the two partner organisations, particularly their role in supporting terrorism, and an assessment of the impact of the events in Yemen in 1986 on state security cooperation.

Keywords: East Germany, People's Democratic Republic of Yemen, Stasi, state security, terrorism

Bevezetés – a Berlin–Áden közötti együttműködés politikai háttere

A Német Demokratikus Köztársaság külpolitikájának egyik meghatározó sarokpontja kezdettől fogva az volt, hogy az ország a nemzetközi közösség egyenrangú tagjává válhasson. Ebben a tekintetben Dél-Jemen már 1967-ben történt függetlenné válása előtt is vonzó perspektívát jelentett Berlin számára.² Egyfelől a Német Demokratikus Köztársaság dél-jemeni elismerése, majd pedig a két állam között 1969. július 10-én létrejött diplomáciai kapcsolat kölcsönösen kiemelte a két ország „szuverén” mivoltát, az NDK szempontjából pedig – a többi harmadik világbeli és fejlődő állammal megkötött hasonló jellegű és tartalmú egyezményvel együtt – újabb látványos győzelem volt az NSZK-val folytatott rivalizálásában, illetve az utóbbi által 1955-ben meghirdetett Hallstein-doktrína³ felett.⁴ Másrészt az Arab-félsziget délkeleti részén elterülő posztkoloniális állam olyan egyedülálló geostratégiai helyzettel rendelkezett, amelynek a kihasználása – különösen az afrikai relációk tekintetében – kivételes lehetőségeket jelentett nemcsak az NDK, hanem a Szovjetunió számára is.⁵

A gyakorlatias szempontok mellett ugyanakkor még nagyobb súllyal esett latba az ideológiai azonosság különösen azt követően, hogy a marxista-leninista irányvonal uralkodó helyzetbe került Dél-Jemenben.⁶ Az arabiai szocialista rendszer tudatos, tervszerű

² Az NDK már akkor intenzív kapcsolatépítést végzett az Ádenben működő szakszervezetek és a meghatározó politikai pártok tagjaival, amikor a dél-jemeni területek még brit ellenőrzés alatt álltak. Lásd MÜLLER 2016: 8.

³ Az 1955. szeptember 22-én életbe lépett doktrína értelmében a Német Szövetségi Köztársaság a Szovjetunió kivételével megszakította – vagy legalábbis felfüggesztette – diplomáciai kapcsolatait mindazokkal az államokkal, amelyek elismerték a Német Demokratikus Köztársaságot. Erre Dél-Jemen esetében 1969. július 2-án került sor, amikor a bonni kormány visszahívta nagykövetét, október 27-én pedig bezárta az ádeni nagykövetség épületét. A diplomáciai kapcsolatok helyreállítására csak 1974 szeptemberében került sor a Willy Brandt kancellár által meghirdetett Ostpolitiknak köszönhetően. Lásd HALLIDAY 1990: 76; WINKLER 2005: 241.

⁴ Az 1967-es hatnapos háború után a Közel-Keleten kialakult helyzetnek, a nyugatnémet államnak Izraellel fenntartott diplomáciai kapcsolatainak, valamint az arab országoknak felkínált – és nyújtott – széles körű keletnémet támogatás eredményeként Dél-Jemen mellett 1969-ben diplomáciai kapcsolatot létesített még a Német Demokratikus Köztársasággal Irak (április 30.), Szudán (június 3.), Szíria (június 5.) és az Egyesült Arab Köztársaság (július 10.). Lásd HERF 2014: 145–148.

⁵ WOLF 1997: 278–279.

⁶ Az 1969. júniusi ún. Korrekciós Mozgalommal hatalomra került új politikai vezetés baloldali elkötelezettségét jól érzékeltette az NDK elismerése mellett például a diplomáciai kapcsolatok megszakítása

kiépülésének támogatása az NDK által meghirdetett proletár internacionalizmus mellett szervesen illeszkedett a hidegháborús dinamikába is. Az új dél-jemeni államot ugyanis kizárólag ellenséges, a nyugati tömbbel kiegyensúlyozott viszonyt ápoló országok vették körül. Ebben a kontextusban az NDK lehetőséget kapott sajátos érdekei érvényesítésére a többi szocialista állammal együttműködve úgy, hogy a regionális folyamatokban az egyetlen és igaz német alternatívaként tudta magát pozicionálni.

Az arab állam melletti elkötelezettsége eredményeként a Dél-Jemeni Népköztársaság rövid idő alatt az NDK legfőbb közel-keleti bázisává nőtte ki magát. Látványos térnyerésében meghatározó szerepe volt annak, hogy a britek 1967-es kivonulását követően a függetlenné vált dél-jemeni állam vezetése számára kezdettől fogva prioritást élvezett az önálló állami lét megóvása. A gyarmati uralom ellen vívott többéves harc, valamint a különböző felszabadítási szervezetek egymással folytatott rivalizálása/magánháborúja azonban rányomta bélyegét az ádeni vezetés – paranoiáktól sem mentes – orientációjára a hidegháborús légkörben, amely a legcsekélyebb mértékben sem akarta kockáztatni az elűzött helyi uralkodók vagy a nyugati befolyás bármilyen formában és mértékben való visszatérését az országba.⁷ Ez természetesen vezetett részükről egyfelől a nyugati segítségnyújtás lehetőségének az elvetéséhez, másrészt pedig a politikai véleményformálók radikalizálódásához, amelyek együttesen egy meglehetősen bizonytalan belpolitikai helyzet, illetve egy fokozatosan elszigetelődő, némely esetben kifejezetten ellenséges külpolitikai környezet kialakulásához vezettek. A rendszer fennmaradásának garantálására emiatt sürgetővé vált az önálló hadsereg, a rendvédelmi szervek és a biztonsági apparátus mielőbbi felállítása, majd pedig folyamatos fejlesztése.

A fegyveres erők és a rendvédelmi szervek létrehozásához az elszegényedett arab állam számíthatott a keleti blokk tagállamainak hathatós együttműködésére, amelyek ideológiai alapon biztosították a mindehhez szükséges anyagi és technikai háttérrel, valamint a szükséges oktatást és képzéseket. Ebben a tekintetben a Szovjetunió kimondottan igényt tartott az NDK közreműködésére, amivel kölcsönösen elhatárolták egymástól az egyes feladatköröket. Így Moszkva és Havanna alapvetően a dél-jemeni fegyveres erőkkel való együttműködésre helyezte a hangsúlyt katonai felszerelések szállításával és kiképzés biztosításával.⁸ Ugyanekkor Berlin – a rapszodikus fegyverszállításoktól⁹

az Egyesült Államokkal vagy a még brit tulajdonban lévő pénzintézetek államosítása az országban. Figyelemreméltó volt továbbá, hogy „ideológiailag képzett” komisszárokat rendeltek a katonai alakulatok mellé. Lásd BIDWELL 1983: 224–225.

⁷ Az új ádeni vezetés aggodalmait – legalábbis eleinte – megalapozták azok a támadások, amelyeket az elűzött helyi uralkodók és külföldi támogatóik indítottak különböző irányból a fiatal állam ellen 1968 februárjától. A helyzet augusztusban kifejezetten kritikussá vált, amikor a dél-jemeni biztonsági erők parancsnoka beosztottjaival és fegyvereivel együtt átállt a szomszédos, az ádeni rezsimmel ellenséges Jemeni Arab Köztársaság oldalára. A fegyveres intervenciót akkor csak a lakosság tömeges mozgósításával és felfegyverzésével sikerült visszaverni. Lásd LACKNER 1985: 68.

⁸ A Szovjetunió hathatós közreműködésével létrehozott dél-jemeni fegyveres erők összlétszámát egyes becslések 27 500 főre tették az 1980-as évek közepén, akik közül mintegy 18 000-an töltötték két éves kötelező szolgálati idejüket sorkatonaként, míg 1000 fő a haditengerészetnél, 25 000 fő pedig a légierő kötelekében szolgált. Ehhez társult még a hadseregtől függetlenül működő, kubai tanácsadók által felkészített milícia, amelynek a létszámát körülbelül 15 000 főre taksálták. Lásd LACKNER 1985: 103.

⁹ Mohamed Szaleh Mutia dél-jemeni belügyminiszter 1972 májusában tett kelet-berlini látogatása során folytatott megbeszéléseket az NDK biztonsági apparátusának felső vezetésével katonai segítségnyújtásáról, aminek eredményeként az NDK 57 fegyverszállítmányt – azon belül mintegy 719 nehézfegyvert, 26 730 kézifegyvert és 90 000 gránátot – adott át a Belügyminisztérium és a Stasi készleteiből dél-jemeni

és katonai delegációk eseti jellegű, kölcsönös látogatásaitól eltekintve – döntően az állampárttal és a helyi biztonsági apparátussal fűzte szorosra kapcsolatait a belső stabilitás garantálására. Utóbbiban meghatározó szerepet kapott az NDK Belügyminisztériuma és Állambiztonsági Minisztériuma.

A Stasi szerepe a dél-jemeni állambiztonsági szerv létrejöttében

A keletnémet Állambiztonsági Minisztérium¹⁰ széles körű segítségnyújtásának deklarált célja volt egy olyan átfogó biztonsági apparátus létrehozása a Dél-Jemeni Népköztársaságban, amely az NDK-hoz hasonlóan képes a helyi társadalom minden szegmensébe beépülni és azt hatékony ellenőrzése alatt tartani. Az Állambiztonsági Minisztérium szélesebb körű dél-jemeni stratégiájában emiatt ugyanúgy helyet kapott a megfelelő jogszabályi környezet kialakításának támogatása, mint a dél-jemeni biztonsági apparátus tagjainak felkészítése és az alapvető technikai háttér biztosítása.

A keletnémet elképzelés kedvező fogadtatásra talált az ádeni vezetésen belül, ami már az 1960-as évek végén kezdeményezően lépett fel az ügyben. Ennek keretében Mohamed Szaleh Jafai belügyminiszter 1969-ban a legmagasabb szinten egyeztetett a kérdés kapcsán a német állambiztonsági szervek illetékeseivel. A megbeszélések eredményeként 1970 februárjától Stasi műveleti tiszt működött dél-jemeni területen, 1970. november 6-án pedig aláírták az első megállapodást a Stasi és dél-jemeni megfelelője, az Állambiztonsági Bizottság között.¹¹

A kapcsolatfelvételt az együttműködés jogszabályi háttérének, valamint a dél-jemeni állambiztonsági szerv illetékességének és joghatóságának kidolgozása követte a két belügyminisztérium intenzív közreműködésével. A keletnémet hatás egyértelműen tetten érhető volt a dél-jemeni állam elnevezésének Jemeni Népi Demokratikus Köztársaságra történt megváltoztatásában és az 1970 novemberében elfogadott új alkotmányában is, ami tulajdonképpen az 1968-es keletnémet minta szinte maradéktalan rávetítését jelentette a dél-jemeni viszonyokra.¹²

Az igazságügyi együttműködésre és a jogsegélyre vonatkozó egyezmények elfogadását követően rövid időn belül megindult a jemeni biztonsági apparátus kiépülése, amihez a szükséges anyagi és technikai háttérrel döntően szintén a keletnémetek biztosították.¹³ Ez az intézményépítés legintenzívebb, 1971–1972 közötti csúcsideszakában elsősorban a karhatalmi jelleg megerősítésére irányult, amit jól mutatott többek között az, hogy a Dél-Jemenre fordított keletnémet kiadások közel felét a járművek, valamint

állam számára 1972–1979 között. Habár a leszállított harceszközök mennyisége jelentősen elmaradt a hasonló jellegű szovjet segítségnyújtás volumenétől, Dél-Jemen kivételezett helyzetét mégis jól mutatta, hogy a Belügyminisztérium az összes többi kedvezményezett állam közül oda küldte a legtöbb fegyvert. Lásd MÜLLER 2015: 288–289.

¹⁰ Ministerium für Staatssicherheit – rövidítve MfS vagy Stasi.

¹¹ MÜLLER 2015: 290.

¹² Az 1970-as dél-jemeni alkotmány szövegét részletesen lásd: *Constitution of the Yemen Arab Republic 1970*. Online: <https://hritc.co/wp-content/uploads/2020/06/Constitution-of-the-Yemen-Arab-Republic-1970.pdf>

¹³ Ádennek a keletnémet külpolitikában élvezett kivételezett helyzetét jól mutatta, hogy Berlin a fejlődő nemzetállamok támogatására 1967 és 1976 között elköltött mintegy 105 millió keletnémet márkának több mint a felét Dél-Jemenre fordította. Lásd MÜLLER 2015: 290–291.

a különböző harceszközök és lőszer beszerzése, illetve leszállítása képezte, míg az első – európai viszonylatban már nemegyszer elavultnak tekinthető – telekommunikációs műszaki berendezések átadására csak 1974-ben került sor.¹⁴ Tény ugyanakkor, hogy ezt követően robbanásszerűen megindult az ádeni televíziós rendszer és a telefonközpontok kiépülése, amelyek létrehozásában és működtetésében vitathatatlan szerepük volt a keletnémet szakértőknek.¹⁵

A keletnémetek dél-jemeni működésének kiterjesztésére serkentően hatott az 1967-ben lezárt Szezei-csatorna újrainyításának elhúzódása,¹⁶ Nagy-Britannia visszavonulása az olajban gazdag Perzsa-öböl térségéből, a diplomáciai kapcsolat létrejötte Észak-Jemen és az Egyesült Államok között, a szovjet szakértők kiutasítása Egyiptom területéről 1972-ben, valamint az 1973-as olajválság.¹⁷ Moszkva emiatt, egyfajta kényszerű megoldásként vörös-tengeri jelenlétének fenntartására és a dél-jemeni rendszer ellenálló képességének növelésére, megerősítette pozícióit a stratégiailag fontos Ádeni-öbölben,¹⁸ és erre utasította a szövetséges NDK-t is. Ennek megfelelően a különböző felszerelések mellett a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium Felderítő Főcsoportfőnökségének¹⁹ Harmadik Ügyosztálya 1972-től tanácsadó csoportot is foglalkoztatott a helyszínen Siegfried Fiedler ezredes vezetésével a biztonsági struktúra kiépülésének támogatására.²⁰ Ezeknek a háttértudásuk és ideológiai elkötelezettségük alapján szigorúan megválogatott szakértőknek a feladata kezdettől fogva – a dél-jemeni biztonsági szervek állománya oktatásának és továbbképzésének felügyelete mellett – a helyi döntéshozatali mechanizmus támogatása volt a legmagasabb kormányzati szinten, amihez közvetlen és rendszeres kapcsolatot tartottak fenn a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság minisztereivel, valamint az állampárt meghatározó funkcionáriusaival.²¹

A két állambiztonsági szerv kooperációjának aspektusai

Fentiek okán a dél-jemeni állambiztonsági és hírszerző szolgálat szinte kezdettől fogva keletnémet megfelelőjének arabiai leképeződéseként működött. Az 1972-ben megalakult

¹⁴ A keletnémet szállításokkal kapcsolatban figyelemreméltó volt, hogy az NDK csak 1971–1977 között közel hatmillió valutamárka értékben adott át különféle felszereléseket és eszközöket a Fegyverzeti és Vegyi Szolgálati Részlegének készletéből főleg a jemeni különleges erők számára. Lásd MÜLLER 2015: 291.

¹⁵ CIGAR 1985: 779.

¹⁶ A Szezei-csatornát Egyiptom 1967. június 5-én, a hatnapos háború kirobbanásakor zárta le, és egészen 1975. június 5-ig blokádat alatt tartotta.

¹⁷ CIGAR 1985: 776.

¹⁸ A fenti folyamat további ösztönzést kapott a somáliai haditengerészeti kikötők használati jogának 1977 végén történt elvesztése, valamint az iráni sah rendszerének 1978-as összeomlása után. Jelentések szerint például 1979 márciusában 17 szovjet hadihajó és három tengeralattjáró csoportosult a Vörös-tenger bejáratát képező Báb el-Mandab szorosnál. Alig egy évvel később viszont már 30 és 38 között volt a térségben állomásozó szovjet hajók száma, amelyek szabadon használhatták a Szokotra-szigeten kialakított haditengerészeti bázist. Mellettük a nyugati felderítés szovjet pilóták által vezetett MiG-23, MiG-25 és MiG-27 típusú vadászgépek jelenlétéről számolt be az al-Mukalla melletti légibázison. Lásd CIA 1981: 1; YODFAT 1983: 111.

¹⁹ Hauptverwaltung Aufklärung – HV A.

²⁰ Fiedler alig 60 beosztottal kezdte meg munkáját Ádenben. A kezdeti eredmények alapján azonban Kelet-Berlinben indokoltak tartották az állomány bővítését, a létszám hamarosan meghaladta a 100 főt. Lásd KOEHLER 2005: 371.

²¹ MÜLLER 2015: 278–279.

Forradalmi Biztonsági Szolgálat eleinte hivatalosan a belügyminisztérium felügyelete, gyakorlatilag azonban a Nemzeti Felszabadítási Front²² Végrehajtó Bizottságának alárendeltségében működött 1974-ig, amikor hivatalosan is létrejött a dél-jemeni Állambiztonsági Minisztérium Mohamed Szaid Abdallah Muhszin al-Sardzsabi vezetése alatt.²³ Az ezt követő öt éves periódusban a szerv – a mintegy 30 000 fős állományú közbiztonsági erőkkel kiegészülve – döntően a párt, illetve az állam *de facto* vezetője, Abdul Fattáh Iszmail pártfőtitkár akaratát hajtotta végre.²⁴ A rövid idő alatt felállított kiterjedt besúgóhálózatával,²⁵ valamint az önkényesen alkalmazott kegyetlen módszereivel rendkívül hatékonynak bizonyult belföldön a konzervatív/mérsékelt erőkkel, külföldön pedig az emigráns mozgalmakkal/személyekkel szemben. Ezen belül is látványos eredményeket ért el a különböző forradalmi mozgalmak támogatásában, a társadalom gazdasági funkciók alapján történő átszervezésének elősegítésében a tradicionális vallási-törzsi kötődések háttérbe szorításával, valamint a párton belüli hatalmi harcokban és az „elhajlókkal” történő leszámolásokban.²⁶ Különösen utóbbi alapján kell látni és értelmezni azt a – szintén keletnémet mintára megalkotott – 1975-ös törvényt is, amely a hivatalos ügyek kivételével megtiltotta az érintkezést a külföldiekkel.²⁷ Az abban megfogalmazott paragrafusok és a megszegésükért kilátásba helyezett büntetési tételek ugyanis nemcsak a nem jemeni állampolgároknak a helyi lakosságtól való elszigetelésére, hanem a másként gondolkodók és a kritikusok elhallgattatására is hatékony eszköznek bizonyultak, akiket ezt követően rendszeresen erre a törvényre hivatkozva tartóztattak le kémkedés vagy hazaárulás vádjával.²⁸ A túlbuzgó Muhszin azonban nem érte be önmagában a törvények betartatásával, hanem gyakorlatilag állami terrort folytatott, és az 1979 augusztusában kikényszerített lemondásáig rendszeresek voltak az eltűnések, a balszerencsés tragédiák, a szökési kísérlet közben bekövetkezett halálesetek, valamint a titkosszolgálat által végrehajtott, ítélet nélküli fogva tartások, kínzások és kivégzések.²⁹

²² National Liberation Front – NLF.

²³ ABIR 1974: 29.

²⁴ Az állambiztonsági és hírszerző szervek külső és belső fenyegetések elhárítására irányuló tevékenységében közreműködtek a népvédelmi erők, a népi milícia és a népvédelmi bizottságok, valamint – létrejöttét követően – a Jemeni Szocialista Párt, amely teljes kontrollt gyakorolt az állam és annak lakosai felett. Lásd ISMAEL–ISMAEL 1986: 67.

²⁵ Egyes becslések szerint 1977-re már a lakosság közel 25%-a működött együtt valamilyen szinten és formában a helyi állambiztonsági szervekkel. Lásd BIDWELL 1983: 265–266.

²⁶ STOOKEY 1982: 66–67.

²⁷ A tartalma és az abban megfogalmazott célkitűzések miatt „testvériségellenes”-nek is nevezett törvény elsősorban azon ellenséges arab államok – főleg Egyiptom, Irak és Szaúd-Arábia – ellen irányult, amelyek a gyanú szerint helyi kliens politikai csoportosulásokat hoztak létre, vagy legalábbis valószínűsítették az arra irányuló szándékot a részükről. Emellett ugyanúgy érintette az Ádenben akkreditált nyugati diplomatakat és a különböző külföldi segítség szervezeteket is, amelyekről feltételezték, hogy kémeket szerveznek be, vagy éppen ösztönzik a prostitúció terjedését az átlagpolgárok körében. Lásd HALLIDAY 1979: 10; KUTSCHERA 1982: 22.

²⁸ A jemeni állambiztonsági szervek „hatékonyságát” jól mutatja, hogy a mintegy 2 millió lakosságú országban 2000 és 10 000 fő közé becsülték a politikai foglyok számát az 1970-es évek közepén, akiket gyakran a keletnémet szakértők felügyelete mellett kínoztak és vallattak. Lásd BIDWELL 1983: 266; BREHONY 2011: 63.

²⁹ A brutális módszerei miatt „dél-jemeni Berija” beceneven is emlegetett Muhszin hatalma az 1970-es évek végére olyan szinten túlbujánzott, hogy már a politikai döntéshozatal legmagasabb szintjén is komolyan tartottak tőle. Bukását azonban pont az Iszmail pártfőtitkár iránti feltétlen lojalitása okozta, amikor saját hatáskörben végeztette ki az 1978-ban meggyilkolt Szalim Rubai Ali elnök több száz – többségében katonatiszt – hívét. A fegyveres erők ügyeibe történt durva beavatkozás – amely alig leplezetten

Az állambiztonsági szervek kiterjedt jog- és hatásköre azonban jelentősen csorbult, miután Iszmail pártfőtitkár legfőbb riválisa, Ali Nasszer Mohamed, az Elnöki Tanács elnöke ragadta magához az irányítást. Ennek jegyében mindenekelőtt gyakorlatilag száműzték a pártfőtitkár egyik legfőbb támogatójának tartott Muhszint, amikor – egy 1 éves etiópiai kitérőt követően – a Dél-Jementől biztos távolságra lévő Magyarországra neveztek ki nagykövetnek.³⁰ Utódául egy politikailag jóval jelentéktelenebb technokratát állítottak, a belbiztonsági ügyek felügyeletét pedig egy újonnan létrehozott pártbizottság hatáskörébe rendelték 1980. január elejétől.³¹ Mindezek kétségtelenül közrejátszottak abban, hogy ezt követően felülvizsgálták az addig alkalmazott radikális törvényeket, némileg csökkent a dél-jemeni biztonsági apparátus törvénytelen túlkapásainak száma, a politikai foglyok többségét pedig szabadon engedték az 1980-as évek elején. A terror addigi légkörének enyhülése ellenére azonban az Állambiztonsági Minisztérium és a belügyminisztérium apparátusa képesnek bizonyult befolyásának és hatalmának további növelésére a polgári szférában, amiben kétségtelenül megkerülhetetlen szerepe volt az akkor már 300–400 főre becsült keletnémet állambiztonsági szakértő közreműködésének.³²

Az NDK dél-jemeni politikájában ugyanakkor egyfajta fókuszeltolódás következett be az 1980-as évek elejére. A különböző forradalmi csoportosulások és politikai pártok egyesüléséből 1978 októberében létrejött – kvázi állampártként funkcionáló – Jemeni Szocialista Párt (JSZP) ugyanis az államépítés szakaszának lezárultát szimbolizálta, valamint felerősítette az arab világban elszigetelődött adeni vezetés erőfeszítéseit integrálódására a szocialista államközösségbe. Berlin szempontjából ez azt jelentette, hogy dél-jemeni szerepvállalásában a létrejött intézményrendszer konszolidálásának támogatása került a középpontba, ami főleg a katonai és a biztonsági szféra kiemelt támogatásában mutatkozott meg.³³

A két állambiztonsági szervezet közötti együttműködés új fázisát jelezte az 1980-ban elfogadott megállapodás, amely a korábbi, 1979-ben aláírt két együttműködési jegyzőkönyv rendelkezéseinek pontosításán túl rendszeres konzultációt, a kooperáció évenkénti felülvizsgálatát, valamint háromhavonként a titkos információk cseréjét írta elő az ellenérdekelte nyugati államok és szövetségeseik politikájáról, illetve titkosszolgálataik tevékenységéről. A jemeni belbiztonsági szervek hatékonyságának növelésére a Stasi igyekezett messzemenőként teljesíteni partnerszervezetének kívánságait. Rendszeresen

a katonai hírszerzés feletti ellenőrzés megszerzésére is irányult – azonban olyan személyeskedésig fajuló vita kialakulásához vezetett Ali Antar honvédelmi miniszterrel, hogy a fegyveres összecsapás kirobbanását végül csak Muhszin eltávolításával lehetett elkerülni. Lásd BURROWES–SCHMITZ 2017: 435; ISMAEL–ISMAEL 1986: 71V; LACKNER 1985: 86–87; SEALE 1982.

³⁰ Mohamed Szaid Abdallah Muhszin al-Sardzsabi 1981. augusztus 31-én adta át nagyköveti megbízólevelét Losonczi Pálnak, az Elnöki Tanács elnökének. Feladatkörét azonban mindössze 11 hónapig látta el, mivel 1982. július végén hazarendelték és bebörtönözték az adeni vezetés folyamatos bírálata, a különböző terrorszervezetek képviselőivel felhatalmazás nélkül folytatott megbeszélései, valamint a Moszkvába száműzött Abdul Fattáh Ismaillal való kapcsolattartása miatt. Lásd: MOL 01; MOL 02; MOL 03.

³¹ BREHONY 2011: 118.

³² A *Spiegel* beszámolója alapján a keletnémet hatás tetten érhető volt többek között a lakóközösség felügyeletével megbízott tömbfelügyelők megjelenésében, a különleges üzletek működésében, ahol a kivételezett vásárlói kör csak devizáért juthatott luxuscikkekhez, vagy éppen a 60 év alatti állampolgárok esetében általánosan elrendelt kiutazási tilalomban. Lásd *Spiegel* 1978: 94.

³³ A dél-jemeni fegyveres erők tagjainak kiképzésébe történt megkésített bekapcsolódása ellenére az NDK a JNDK-hoz képest csak Vietnámban képzett ki több katonatisztet a fejlődő világon belül az 1973–1989 közötti periódusban. Lásd MÜLLER 2015: 322.

tartottak például alap- és továbbképzéseket a dél-jemeni Állambiztonsági Minisztérium munkatársainak az NDK-ban, amelynek teljes költségét a keletnémet állam fizette.³⁴ Emellett továbbra is jelentős tételben szállítottak előbb a londoni DynaWest magánvállalat közreműködésével, majd pedig közvetlenül a dél-jemeni védelmi minisztériumnak harceszközöket – köztük katonai célú felhasználásra alkalmas vegyi anyagokat is a feltételezések szerint –, és közreműködtek a felderítési hálózat fejlesztésében a helyszínen, amelyek önmagukban a 8 millió keletnémet márka értékű támogatás 90%-át tették ki.³⁵ Legvégül a két biztonsági szolgálat közötti szoros kapcsolatokat – egyúttal pedig a keletnémet titkosszolgálat uralkodó helyzetét – jól mutatta, hogy a Stasi ekkorra már állandó jelleggel tanácsadókat foglalkoztatott a dél-jemeni hírszerzés és titkosszolgálat minden egyes osztályának élén a különböző munkafolyamatok megszervezésére és ellenőrzésére, valamint a minősített információkhoz való közvetlen hozzáférésre.³⁶

A Dél-Jemennek nyújtott széles körű keletnémet támogatások hátterében az ideológiai szempontok mellett rendkívül pragmatikus politikai és gazdasági motivációk is húzódtak. Utóbbiak közül kiemelkedett a Netzwerk3 (3-as Hálózat) fedőnevű projekt, amelynek keretében a Stasi a dél-jemeni állambiztonsági szervekkel együttműködésben egy lehallgatóállomást működtetett a Vörös-tenger partján az ellenséges államok titkos rádióforgalmának nyomon követésére és elemzésére.³⁷ A művelet kiemelt fontosságát jól érzékeltette, hogy a Varsói Szerződés megfigyelőhálózatának részeként létrehozott megfigyelőposztot egyértelműen a szovjet KGB utasítására állították fel, amely felett azután Berlin kizárólagos felügyeletet gyakorolt.³⁸

A rádióforgalom állandó megfigyelése, illetve a különböző nyugati külképviseletek és állampolgárok tetszőleges lehallgatása/megfigyelése mellett a két Állambiztonsági Minisztérium együttműködése sok esetben megkönnyítette a keletnémet elhárítás számára a potenciális informátorok beazonosítását és beszerzését az NDK-ban tanuló arab diákok között. Ezek a személyek azután gyakran adtak át tanulmányaik alatt szenzitív információkat az arabközi kapcsolatokról, kommunistaellenes szervezkedésekről/megnyilvánulásokról, vagy akár ellenérdekelte titkosszolgálatok műveleteiről, képzésük

³⁴ HOWELL 1994: 309–310.

³⁵ A dél-jemeni reláció kitüntetett helyzetét jól érzékeltette továbbá, hogy az NDK legközelebbi politikai szövetségeseinek átadott szállítmányok 40%-a Ádenbe irányult 1980–1982 között. Lásd KOEHLER 2005: 334; MÜLLER 2015: 324.

³⁶ Az Ádenben telepített Stasi-tisztek tanácsadó munkájukért cserébe a helyi viszonyokhoz képest luxus-körülmények közepette, a volt brit hivatalnokok egykori villáiban laktak. Kivételezett helyzetük, önnön küldetésük fontosságának túlértékelése, valamint a helyi partnerek észrevehetően növekvő lenézése azonban egyre jobban rányomta bélyegét a felek szakmai együttműködésére. Idővel már a keletnémet állambiztonságiakat is kívülállóként kezelték, akiknek a jelenlétét jóformán csak a remélt további támogatások miatt vették tudomásul. Ez a keletnémetek szempontjából az együttműködés elhanyagolható eredményei mellett azzal a következménnyel is járt, hogy nem igazán sikerült beépülniük a helyi marxista pártba. Emiatt nem, vagy alig volt tudomásuk a jemeni felső vezetésben folyamatos ármánykodásokról, így módjuk és lehetőségük sem volt arra, hogy közbelépésükkel megelőzzék a leszámolást az egymással rivalizáló felek között. Lásd IGEL 2012; KOEHLER 2005: 333–334.

³⁷ A rádióvevő és -elemző központot 1978. november–december során szállították ki Dél-Jemenbe, ahol a HV A által már előkészített helyszínen építették fel és helyezték üzembe Ádenben. A rádióelektronikai felderítési tevékenység beindítását követően állandó jelleggel vettek részt keletnémet szakemberek az állomás működtetésében, folyamatosan fejlesztettek az 1980-as években az anyaországból rendszeres időközönként megküldött modern felszerelésekkel. Lásd SCHMIDT 2012: 105–106.

³⁸ MÜLLER 2015: 324–325.

lezárultát követően pedig vagy saját nemzeti hírszerző szolgálatuk ügynökeként, vagy a Stasi Felderítő Főcsoportfőnökségének külföldi munkatársaként dolgoztak tovább.³⁹

Mindezek mellett a Stasi számára kifejezetten kedvező volt az a dél-jemeni gyakorlat is, amely alapján a helyi hatóságok gyakran átadták nekik a helyi törvényekkel összeütközésbe került nyugatnémeteket beszerzés céljából. Utóbbit kihasználva a HV A számos kémét tudott beépíteni Nyugat-Németországban a dél-jemeni titkosszolgálat közreműködésével, amit többnyire kitöltetlen úti és személyi okmányok átadásával honorált. Utóbbiak azután gyakran kerültek terroristákhoz, akik az imperializmus ellen folytatott küzdelem mellett értékes partnernek bizonyultak a külföldre menekült Stasi-disszidensek likvidálásában is.⁴⁰

Az állambiztonsági szervek érintettsége a terrorizmus támogatásában

A keletnémet és a dél-jemeni kapcsolatok elmélyülése időben egybeesett azzal a periódussal, amikor a dél-arábiai állam a legintenzívebb támogatást biztosította az úgynevezett „nemzeti felszabadító mozgalmak” számára. A tág fogalmi kategória ugyanakkor azt jelentette, hogy a különböző ellenzéki erők, baloldali forradalmárok és lázadók mellett terroristák/terrorcsoportok⁴¹ is háttérbázisként használták az országot, akikhez gyakorlatilag nagy tételben és zavartalanul áramlott a szocialista országok eszköztámogatása a stratégiai kulcsfontosságú ádeni kikötőn keresztül.⁴² Különösen utóbbi okán a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság rövid idő alatt a terroristák kiképzőhelyeként és biztonságos menedékhelyeként vált ismertté.⁴³

Ugyancsak Dél-Jemenben volt Carlos, a Sakál néven elhíresült nemzetközi terrorista, Iljics Ramírez Sánchez egyik legfontosabb bázisa 1976-tól, a Népi Front Palesztina Felszabadításáért palesztin terrorszervezettel való szakítását⁴⁴ követően, ahol tekintélyes

³⁹ HOFFMANN 2021: 62–78.

⁴⁰ KOEHLER 2005: 372.

⁴¹ A dél-jemeni területen képviselettel, kiképzőtáborokkal és logisztikai háttérrel rendelkező szervezetek között említésre méltó – a teljesség igénye nélkül – az Ománban harcoló Népi Front a Megszállt Arab-öböl Felszabadításáért (PFLOAG), az észak-jemeni Népi Demokratikus Front, az Eritreai Felszabadítási Front (ELF), Jasszer Arafat Palesztin Felszabadítási Szervezete (PFSZ), a Najef Havatmeh vezette Demokratikus Front Palesztina Felszabadításáért (DFLP), a George Habas által irányított Népi Front Palesztina Felszabadításáért (PFLP), a Bahreini Nemzeti Felszabadítási Front, valamint a szaúdi és a szudáni kommunista pártok. Lásd CIGAR 1985: 784; MATTHIEN 2018: 97–100.

⁴² Az NDK Dél-Jemenbe áramló fegyverszállítmányaiból kiemelkedő arányban részesült a PFSZ, 1983-ban például 1 877 600 dollár értékben jutott AK–47 Kalasnyikov gépkarabélyhoz rendszeresített 7,62 mm-es lőszerhez. Négy évvel később a dél-jemeni védelmi minisztérium képviselője Kelet-Berlinben tárgyalt a palesztin szervezet nevében egy újabb, 20 millió sorozat leszállítására vonatkozó megállapodásról 1 541 899 dollár értékben. Lásd KOEHLER 2005: 334.

⁴³ A terroristák kiképzése terén idővel egyfajta munkamegosztás alakult ki az NDK és Dél-Jemen között. Így amíg utóbbi területén a radikálisok a különböző típusú fegyverek és robbanóanyagok használatát, valamint a közelharcot sajátították el, addig a Potsdam mellett kialakított titkos bázison már kifejezetten hírszerzési és kémelhárítási feladatokra készítették fel őket. Lásd KOEHLER 2005: 370.

⁴⁴ A Sakál kiválására – pontosabban kitaszítására – a palesztin terrorszervezetből a bécsi OPEC-központ ellen 1975 decemberében intézett terrortámadás után került sor, mivel Carlos – Vádi Haddad terroristavezér egyértelmű parancsát nyíltan semmibe véve – nem végezte ki az iráni és a szaúdi olajminisztert,

anyagi és logisztikai támogatásban részesült a Dél-Jemenbe települt keletnémet, illetve a helyi állambiztonsági szervektől. A szoros együttműködés eredményeként a terrorista, illetve szíriai, libanoni és német szélsőségesekből verbuvált Nemzetközi Forradalmárok Szervezete elnevezésű csoportja a dél-jemeni állam külképviseleteinek széles körű konzuli támogatását élvezte világszerte. Ennek keretében a jemeni diplomáciai futárszolgálatot több alkalommal fegyverek és robbanóanyagok csempészetére használta fel, valamint gyakran utazott külföldön feleségével, a Lilly fedőnéven tevékenykedő Magdalena Kopp-pal hamis jemeni útlevelek birtokában. Az Ahmed Adil Fawaz névre 001-278 számon kiállított dél-jemeni diplomata-útiokmányt használta személyazonosságának igazolására akkor is, amikor 1979-ben elhagyta Bagdadot, és a keleti blokk területére utazott be, ahol több alkalommal is ellátogatott Magyarországra is.⁴⁵ Ezt követően fokozatosan csökkent a dél-jemeni állam fontossága Carlos számára, aki 1981-ben gyakorlatilag felszámolta arabiai jelenlétét, amikor fegyvereit és felszereléseit a birtokában lévő dokumentumokkal együtt Szíriába szállította.⁴⁶

A titkosítás alól feloldott Stasi-iratok egyértelműen megerősítik azokat a korábbi feltételezéseket, hogy a keletnémet titkosszolgálatnak nemcsak tudomása volt a Carlos és a többi terroristacsoport, valamint a dél-jemeni állam között kialakult politikai együttműködésről, hanem az ügy kapcsán több alkalommal is egyeztettek egymással.⁴⁷ Ez azonban nem pusztán Berlin állásfoglalásának kikérését jelentette adott kérdéskör eldöntése kapcsán. A keletnémet vezetés – saját pragmatikus érdekeit szem előtt tartva – az évek során nemcsak tanácsokkal látta el az ádeni politikai döntéshozókat, hanem a Stasi tisztjei aktívan is közreműködtek Carlos követői mellett több száz különböző származású és célért harcoló terrorista helyszíni kiképzésében, majd lehetővé tették számukra a szabad mozgást és tartózkodást a szocialista tömb államaiban. Carlos esetében ez azt jelentette, hogy híveivel együtt több alkalommal megjelent az NDK-ban a „dél-jemeni nagykövetség vendégeként” 1979–1982 között, ahol az ott élő arab diaszpóra tagjai és a keletnémet hatóságok jelentős támogatásban részesítették őket.⁴⁸ A dél-jemeni vonal háttérbe szorulásával párhuzamosan azonban az addigi rapszodikus felbukkanása állandó jelenlétté vált német területen. A Kelet-Berlinben élvezett kivételezett helyzetét jól érzékeltette, hogy többek között irodához, biztonságos házakhoz, szolgálati járműhöz jutott a Stasi közreműködésével, valamint számíthatott egy 75 fős kíséretű személyzet támogatására, ami jelentősen megkönnyítette számára a kapcsolattartást a nemzetközi terroristacsoportok tagjaival és a különböző titkosszolgálatok képviselőivel, illetve az európai célpontok elleni támadások megtervezését és előkészítését. Fontos azonban mindehhez hozzáfűzni, hogy a terrorista európai megjelenése kényszerhelyzetet is jelentett a keletnémet vezetés számára, amely addig tudatosan törekedett a Carlos – és a hozzá hasonló személyek – távoltartására az NDK területétől. A személye iránt tanúsított kitüntetett figyelem és a számára nyújtott kedvezmények (például szabad fegyverviselés joga) legfőbb oka emiatt a kiszámíthatatlan

valamint megtartotta magának a túszok szabadon engedéséért kifizetett – feltételezések szerint mintegy 50 millió dolláros – váltságdíjat, amelyet azután egy dél-jemeni bankban helyezett letétbe. Lásd DUTHEL 2014: 94.

⁴⁵ Carlos mintegy két évet töltött el Budapest II. kerületében, mígnem a magyar hatóságok ki nem utasították 1985 végén. Lásd BEKE 2023: 26–27.

⁴⁶ CUMMINGS 2009: 227.

⁴⁷ MÜLLER 2015: 303–304.

⁴⁸ WOLF 1997: 284.

kalandor folyamatos és szoros kontroll alatt tartása volt.⁴⁹ A nyugat-berlini francia konzulátus épülete ellen 1983-ban elkövetett merényletével azonban a Sakál átlépte a „vörös vonalat”. A növekvő nemzetközi nyomásgyakorlás hatására és a terrorista jelenlétéből fakadó biztonsági kockázatok megszüntetésére a Stasi úgy döntött, hogy megszabadul tőle. Közbelépése eredményeként Carlos 1984-ben végleg elhagyta az NDK-t, nem sokkal később pedig a keleti tömb többi baráti országában is nemkívánatos személlyé vált a hidegháborús enyhülési folyamatnak köszönhetően. Végül Szíriában lelt átmenetileg menedékre, miután Líbia és Kuba sem volt hajlandó befogadni őt.

A Carlos-csoport és a különféle palesztin fegyveres csoportosulások mellett a dél-jemeni és a keletnémet állambiztonsági szervek bizonyítottan együttműködtek az arab állam területén létrehozott nemzetközi terrorista-kiképzőközpontokban bizonyos japán, ír, olasz és spanyol, valamint nyugatnémet szélsőségekkel.⁵⁰ Különösen szoros kapcsolat jött létre a Stasi és az 1968-ban alakult szélsőbaloldali Vörös Hadsereg Frakció⁵¹ között főleg azután, hogy a terrorcsoport tagjai kénytelen voltak az NDK területére menekülni a nyugatnémet hatóságok elől, ahonnan Dél-Jemenbe menekítette ki őket a keletnémet titkosszolgálat a börtönökből túsalku keretében kiszabadult társaikkal egyetemben.⁵² Ott azután a dél-jemeni állambiztonsági szervek mellett szerteágazó együttműködést alakítottak ki a különböző arab terrorszervezetekkel is, amelyek közül bizonyíthatóan kapcsolatot tartottak fenn a Palesztin Felszabadítási Szervezettel, a Népi Front Palesztina Felszabadításáért szervezettel vagy az Abu Nidal Csoporttal.⁵³ Ez a terroristák szofisztikáltabb kiképzése és folyamatos felügyelete mellett azzal az előnnyel is járt a Stasi számára, hogy a szélsőségeket könnyen be tudták azonosítani a nyugatnémet hatóságok az arab ország területén, ezáltal hihetőbben cáfolhatták a visszatérően felmerülő információkat a keletnémet titkosszolgálat és a RAF-terroristák összejárásáról, illetve a baloldali szélsőségek NDK-beli bűjtatásával kapcsolatban.⁵⁴

Az 1970-es évek második felében a hidegháborús dinamikában bekövetkezett változások miatt azonban az ádeni vezetés észrevehetően változtatott korábbi elkötelezettségén, és a továbbiakban jóval visszafogottabb politikát követett ezen a téren, mivel egyrészt

⁴⁹ Leonid Brezsnyev 1981 novemberére tervezett nyugat-németországi látogatása előtt például a KGB egyértelműen kérte a Stasi közbenjárását arra vonatkozóan, hogy gyakoroljon nyomást Carlosra annak érdekében, hogy ő és csoportja tartózkodjon bármilyen terrortámadás végrehajtásától a szovjet pártfőtitkár ott-tartózkodásának időszaka alatt. A keletnémet biztonsági szervek befolyását jól mutatja, hogy a szovjet delegáció látogatása eseménytelenül telt el annak ellenére, hogy a nyugati hírszerzés megerősített értesülésekkel rendelkezett a Carlos-csoport küszöbönálló támadásáról. Lásd PATERSON 2010.

⁵⁰ IGL 2012.

⁵¹ Rote Armee Fraktion – RAF. A terrorcsoportot alapítói után Baader–Meinhof-csoportként is emlegették a köztudatban.

⁵² WUNSCHIK 2007: 24.

⁵³ A palesztin terroristákkal való együttműködés megmutatkozott többek között, amikor a Fekete Szeptember az 1972-es müncheni olimpián túsul ejtett izraeli sportolók elengedéséért a 234 palesztin fogoly mellett a RAF bebörtönzött vezetőinek szabadlábra helyezését is követelte. A legszemléletesebb példája azonban 1977 októberében következett be, amikor egy négyfős palesztin kommandó eltérítette a Lufthansa 181-es járatát a RAF-fal felvállalt szolidaritás jegyében. Az akció, amelyben három terrorista és a gép kapitánya, a dél-jemeni megálló során kivégzett Jürgen Schumann vesztette életét, azonban ezúttal visszas hatással járt. A RAF-foglyok szabadon engedése helyett egy órával a gép visszafoglalásának bejelentését követően hivatalosan közölték, hogy Gudrun Ensslin, Andreas Baader, Jan-Carl Raspe öngyilkosságot követett el, Irmgard Möller pedig sikertelenül próbálta kioltani az életét a cellájában. Lásd MONCOURT–SMITH 2013: 75–76; WUNSCHIK 2007: 25.

⁵⁴ KOEHLER 2005: 398 – 399; 409–410.

nem akarták kockáztatni az enyhülési folyamat kibontakozását (és ebből fakadóan szocialista pártfogóik támogatásának elvesztését), másrésről pedig el akarták kerülni a Nyugat megtorló lépéseit. Ennek szellemében határozottan cáfolta a nemzetközi terrorizmus támogatásával kapcsolatos amerikai vádakot (igaz, a felszabadító mozgalmak segítségét továbbra sem tagadta!), amelyeket olyan demonstratív lépésekkel tett egyértelművé, mint például a – már említett – Lufthansa 181-es eltérített járatának rákényszerítése az ország mielőbbi elhagyására 1977 októberében, vagy a belépési engedély megtagadása azoktól a palesztin merénylőktől 1978 februárjában, akik korábban meggyilkoltak egy egyiptomi újságíró.⁵⁵

Az 1986-os jemeni puccs következményei

A dél-jemeni biztonsági apparátus kiépítéséhez nyújtott széles körű és nagy volumenű támogatás ellenére a helyi titkosszolgálat képességei és hatékonysága messze elmaradt a keletnémet elvárásoktól, az átadott információk és anyagok pedig többnyire használhatatlannak bizonyultak.⁵⁶ A dél-jemeni hírszerzés mellé delegált Stasi-tanácsadók emiatt egyre gyakrabban panaszkodtak jemeni kollégáik szakértelmének hiányára, ami miatt idővel már pazarlásnak tartották a drága technológia átadását számukra.⁵⁷ Ráadásul az 1980-as évek közepére Áden egyre markánsabban próbálta érvényesíteni sajátos érdekeit a külföldi államok dél-jemeni szerepvállalásának jellegével és mértékével kapcsolatban, ami egyre komolyabb kételyeket vetett fel az arab ország szocialista államok iránti lojalitása kapcsán. Amíg azonban ez a folyamat legfeljebb az addigi szövetségi viszony újragondolását és a dél-jemeni fél alárendelt helyzetének megváltoztatását tette volna szükségessé, addig az 1986 januárjában meglepetésszerűen bekövetkezett események a dél-jemeni állambiztonsági struktúra összeomlása mellett már a helyi marxista-leninista rendszer bukásával, az addigi széles körű külföldi támogatások és a szocialista erőfeszítések teljes kudarcával, valamint a keleti blokk államainak teljes térszerzésével fenyegettek.⁵⁸

1986. január 13-án rövid ideig tartó, de annál hevesebb polgárháború robbant ki a dél-arábiai állam területén Ali Nasszer Mohamed államfő és politikai ellenzéke között. A 12 napig tartó és becslések szerint mintegy 10 000 ember életét követelő fegyveres összecsapások több tekintetben is meghatározónak bizonyultak a későbbi események tükrében. Mindenekelőtt a külföldi államok a harcok miatt – néhány katonai tanácsadótól eltekintve – kollektíven evakuálták a Dél-Jemenben tartózkodó állampolgáraikat, ami nem várt együttműködést eredményezett a hidegháborús ellenfelek között.⁵⁹ Hosszú

⁵⁵ BIDWELL 1983: 285–286.

⁵⁶ A dél-jemeni belbiztonsági szervek operatív hatékonyságát jól érzékelteti például az Ádenben akkreditált magyar katonai attasé beszámolója. Elmondása szerint még a laikusok is könnyen rájöhettek arra, ha telefonvonalukat lehallgatták, mivel a megfigyelés alá vont személy gyakorlatilag jól kivehetően hallotta a telefonbeszélgetés alatt a lehallgató szoba háttérzaját és az ott-tartózkodók társalgását a lehallgatók figyelmeztetlensége és a technikai berendezések fejletlensége miatt. Lásd: ÁBTL.

⁵⁷ HOFFMANN–CHALATI–DOGAN 2023: 330.

⁵⁸ FREEDMAN 1988: 35–36.

⁵⁹ Az összehangolt kelet–nyugati kimenekítési műveletben csaknem 5000 külföldi személyt vontak ki, akik közül mintegy 3500 fő szovjet, körülbelül 1000 fő brit, a többiek pedig más nemzet hajójának a fedélzetén hagyták el a jemeni partokat. A hidegháborús légkör enyhülésének egyértelmű jelenként a mentőakció

távon azonban jóval meghatározóbbnak bizonyult, hogy a küzdelem gyakorlatilag teljesen lefejezte az ádeni legfelsőbb politikai vezetést, mivel Ali Nasszer Mohamed emigrációba kényszerült, míg riválisa, Abdul Fattáh Iszmail több közeli munkatársával és hívével együtt életét vesztette a vérfürdőben. Ez az NDK számára egyet jelentett addigi leszorosabb politikai szövetségeseinek elvesztésével, valamint a beismeréssel az arabiai szocialista állam- és nemzetépítéssel kapcsolatos addigi erőfeszítéseik hiábavalóságáról.

A dél-jemeni változások helyrehozhatatlan károkat okoztak az NDK-val kialakított viszonyban és a korábbi szívélyes kapcsolatok észrevehetően hűvössé váltak. Berlin az elkövetkező években nem mutatott hajlandóságot további politikai, kulturális és biztonsági kötelezettséget vállalni, miközben a már meglévő megállapodások többségének megújítását vagy felfüggesztették, vagy csak megkésve, az eredetinel messze visszafogottabban teljesítették.⁶⁰ Ebben a tekintetben a keletnémet vezetés kizárólag a titkos fegyvereladások, illetve a két állam biztonsági apparátusának együttműködésében volt hajlandó kivételt tenni.

A Stasinak szinte az alapokhoz kellett visszatérnie a dél-jemeni állambiztonsági szervekkel való kooperációjának újraindításához, sőt, mondhatni újraalkotásához. Az 1986-os vérfürdő ugyanis hatványozott mértékben érintette az arab állam sokat méltatott, hosszas erőfeszítések és tekintélyes befektetések árán felépített biztonsági szervezetét, amely tagságának mintegy felét vesztette el az öldöklésben.⁶¹ A számszerű adatoknál is nagyobb súllyal estek latba – és gyakorlatilag már a jemeni belbiztonsági szféra teljes összeomlásával fenyegettek – azok a rendkívül komoly problémák, amelyek a megmaradt állomány – sőt, magának az új állambiztonsági miniszternek, Szajjid Száleh Szalimnak a – szakmai felkészültségével és hozzáállásával kapcsolatban mutatkoztak meg. Emellett a részleg és az operatív csoportok közötti együttműködést – különösen eleinte – behatárolta a felelősségi körök egyértelmű meghatározásának hiánya, valamint a dekonspiráció állandó veszélye.⁶²

Apró könnyebbséget jelentett viszont a keletnémetek számára, hogy amíg az első szakértői csoportjuk csak 1987-ben tért vissza Dél-Jemenbe, addig a Stasi gyakorlatilag folyamatosan fenntartotta kapcsolatát dél-jemeni partnerszervezetével, ami egyedülálló kommunikációs csatornát jelentett a két állam vezetése számára még a legfeszültebb periódusban is. A biztonsági apparátusoknak emiatt megkérdőjelezhetetlen szerepük volt az 1986 elején minimális szintre redukálódott kapcsolatok újjáélesztésében. A háttérben folytatott egyeztetések olyan produktívnak bizonyultak, hogy a két Állambiztonsági Minisztériumnak 1988-ra sikerült megújítania a kapcsolatát, amelyet Siegfried Fiedler

során a hajók származásuktól függetlenül mindenkit a fedélzetükre vettek, akik kimenekítésre vártak. A műveletről részletesebben lásd WENDLER 2016.

⁶⁰ A Dél-Jemennel kialakított együttműködés minimalizálásával a keletnémetek olyan különutas politikát tettek magukévá, ami kifejezetten ellentétben állt a szovjetek által követett – és kimondottan kért – irányvonallal. Utóbbiak ugyanis szinte azonnal folytatták az arab állam széles körű gazdasági és katonai támogatását, amint az erőviszonyok letisztultak, és az új ádeni vezetés átvette az ellenőrzést az ország egésze felett. Lásd KOSTINER 1988: 539–540.

⁶¹ Nem bizonyítottak egyértelműen azok a híresztelések, amelyek szerint az 1986-os öldöklést Ali Nasszer Mohamed elnök politikai szövetségese, Ahmed Muszaid Husszein akkori állambiztonsági miniszter utasítására hajtották végre. A visszaemlékezések ugyanakkor egybehangzóan megerősítik a jemeni elnöki testőrség tagjainak részvételét a politikai bizottság tagjainak lemészárlásában. Lásd ATTIA–KHAYOON 2023: 823–824; KIFNER 1986a: 4; KIFNER 1986b: 1.

⁶² MÜLLER 2015: 348–349.

ezredes és a HV A vezetője, Markus Wolf ádeni látogatása tetőzött be februárban.⁶³ A megbeszélések eredményeként írásban rögzítették a két hírszerző szolgálat együttműködésének folytatását, amelynek keretében júniustól ismét fegyverszállítmányok⁶⁴ érkeztek az ádeni kikötőbe. A keletnémetek emellett újfent operatív tanácsadói csoportot delegáltak Ádenbe állandó jelleggel, valamint egy új egyezményt írtak alá megfigyelőeszközök átadásáról 3,5 millió keletnémet márka értékben.⁶⁵ Mindezek, valamint egy külön Stasi-szakértői delegáció kiutaztatása 1988 májusában a korábban átadott távközlési berendezések állapotának felülvizsgálatára, az 1980-as belügyi együttműködési megállapodás megújítása 1989 januárjában, a 3-as Hálózat bővítésével kapcsolatos elképzelések és konkrét intézkedések, majd pedig a technikai segítségnyújtás keretében az 1994–1995-es időszakra előirányzott újabb szállítmányok azt sejtették, hogy az NDK fokozatosan vissza kíván térni korábbi proaktív dél-jemeni politikájához.

A Német Demokratikus Köztársasággal való kapcsolatok teljes körű újjáépítésről azonban rövid idő alatt bebizonyosodott, hogy az nem egyéb, mint pusztá utópia. Időközben ugyanis felgyorsult a két jemeni állam egyesítési folyamata, miközben az NDK külpolitikájában a németkérdés gyakorlatilag kizárólagossá vált. A Stasi-tanácsadók utolsó jelentős, mintegy 200 fős csoportja 1990. május 11-én távozott Ádenből, miután a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium januári megszüntetését követően a dél-jemeni apparátus nem volt hajlandó átvállalni a fizetésük folyósítását.⁶⁶ Alig 11 nappal később bejelentették a két jemeni államrész egyesítését, amivel a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság hivatalosan megszűnt létezni.

Összefoglalás

Az NDK titkosszolgálatának dél-jemeni szerepvállalását alapvetően három, egymástól markánsan megkülönböztethető periódusra lehet tagolni. Az első szakasz az 1970-es évek elejétől bontakozott ki és alapvetően a dél-jemeni belbiztonsági struktúra létrehozásában játszott impozáns szerepvállalásként lehet jellemezni. Az intézményépítést követő második, 1979–1986 közötti időintervallumot már döntően a konszolidációs törekvések támogatása és koordinálása, valamint a sajátos pragmatikus szempontok érvényesítése – például a 3-as Hálózat működtetése – jellemezte. A harmadik, lezáró szakaszra kétségtelenül meghatározó befolyást gyakorolt Berlin bizalomvesztése a dél-jemeni állam iránt. Az 1986-os események következményeként Berlin – az addigi átfogó állam- és nemzetépítés helyett – szinte kizárólag a dél-jemeni biztonsági apparátus támogatásában volt hajlandó közreműködni eleinte. Az állam- és pártközi viszonyok normalizálódásával a kooperáció 1987-től ismét felgyorsult a két Állambiztonsági Minisztérium között, aminek teljes kibontakozása végül elmaradt a Jemeni Demokratikus Népköztársaság megszűnése okán.

⁶³ MÜLLER 2016: 16.

⁶⁴ Az NDK 10 095 darab automata gépfegyvert és szovjet gyártmányú Dragunov-mesterlövészpuskát, valamint 33 760 800 sorozat löszert szállított le Dél-Jemennek összesen 2 937 232 dollár értékben csak az 1987. szeptember és 1988. szeptember közötti időszakban. Lásd KOEHLER 2005: 334.

⁶⁵ MÜLLER 2015: 347–348.

⁶⁶ STOKES 1990.

A bő két évtizedes együttműködés mérlegét ugyanakkor hiba lenne önmagában a partnerországok egyikének megszűnése alapján megvonni, hiszen a dél-jemeni állam nem biztonságpolitikai, hanem legfőképpen gazdasági okok miatt kényszerült beolvadni az észak-jemeni államban. Tény ugyanakkor az is, hogy már a kiinduló hipotézis – azaz egy ellenséges környezetben magára utalt marxista-leninista arab állam és nemzet létrejöttének, illetve hosszú távú fennmaradásának támogatása – teljesen illuzórikusnak bizonyult. A helyi társadalmi, politikai és kulturális viszonyok figyelmen kívül hagyása, az Ádenben kiküldetésen lévő Stasi-tisztek egyértelműen elhibázott mentalitása és az ebből fakadó jemeni bizalomvesztés, valamint a dél-jemeni felső vezetésre szinte mindvégig jellemző hatalmi rivalizálás és intrikálás önmagában megalapozta a kudarcot, amelynek a nagy volumenű segítség csak késleltetni tudta a bekövetkeztét. Szintén ez volt a legfőbb oka annak is, hogy a helyi biztonsági szervek messze nem tudták ellátni a hivatásukat olyan szakmai színvonalon, ahogyan az a kapott támogatások függvényében elvárható lett volna. Nem, vagy csak minimálisan váltak valóra azok a sajátos pragmatikus elvárások – például a 3-as Hálózat vagy szenzitív műveleti információk beszerzése/hasznosítása – is, amelyeket Berlinben az átadott technikai segítségért reméltek. Mindezek alapján a Stasi dél-jemeni szerepvállalását egyértelműen kudarcnak kell értékelni, amely legfeljebb a nemzetközi terrorizmus támogatásában tudott eredményeket felmutatni.

Felhasznált irodalom

- ABIR, Mordechai (1974): *Oil Power and Politics: Conflict in Arabia, The Red Sea and the Gulf*. London: Frank Cass.
- ATTIA, Saja Nabeel – KHAYOON, Bushra Sukr (2023): Ali Salem Al-Beidh and His Role in the Events of January 13, 1986, in the People's Democratic Yemen. *Journal of Namibian Studies*, 33(1), 821–836. Online: <https://doi.org/10.59670/jns.v33i.466>
- BEKE, József (2023): The System and Forms of Cooperation Between the Hungarian and East German State Security Services in the Carlos Case. *Belügyi Szemle*, 71(Special Issue 1), 23–35. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2023.1.2>
- BIDWELL, Robin Leonard (1983): *The Two Yemens*. Boulder: Westview Press.
- BREHONY, Noel (2011): *Yemen Divided: The Story of a Failed State in South Arabia*. London–New York: I. B. Tauris. Online: <https://doi.org/10.5040/9780755608171>
- BURROWES, Robert D. – SCHMITZ, Charles (2017): *Historical Dictionary of Yemen*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- CIGAR, Norman (1985): South Yemen and the USSR: Prospects for the Relationship. *Middle East Journal*, 39(4), 775–795. Online: www.jstor.org/stable/4327184
- CUMMINGS, Richard H. (2009): *Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950–1989*. Jefferson: McFarland & Company.
- DUTHEL, Heinz (2014): *Global Secret and Intelligence Services II: Hidden Systems that Deliver Unforgettable Customer Service*. Norderstedt: BoD–Books on Demand.
- FREEDMAN, Robert O. (1988): The Soviet Union and the Middle East in 1986. In RABINOVICH, Itamar – SHAKED, Haim (szerk.): *Middle East Contemporary Survey, Vol. X, 1986*. Boulder–London: Westview Press, 33–50. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429033100-3>

- HALLIDAY, Fred (1979): Yemen's Unfinished Revolution: Socialism in the South. *MERIP Reports*, 81, 3–20. Online: <https://doi.org/10.2307/3011541>
- HALLIDAY, Fred (1990): *Revolution and Foreign Policy: The Case of South Yemen, 1967–1987*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511622366>
- HEREF, Jeffrey (2014): At War with Israel: East Germany's Key Role in Soviet Policy in the Middle East. *Journal of Cold War Studies*, 16(3), 129–163. Online: https://doi.org/10.1162/JCWS_a_00450
- HOFFMANN, Sophia (2021): Arab Students and the Stasi: Agents and Objects of Intelligence. *Security Dialogue*, 52(1), 62–78. Online: <https://doi.org/10.1177/0967010620904305>
- HOFFMANN, Sophia – CHALATI, Noura – DOGAN, Ali (2023): Rethinking Intelligence Practices and Processes: Three Sociological Concepts for the Study of Intelligence. *Intelligence and National Security*, 38(3), 319–338. Online: <https://doi.org/10.1080/02684527.2022.2113679>
- HOWELL, Jude (1994): Rise and Fall of G.D.R. Aid. *The Journal of Modern African Studies*, 32(2), 305–328. Online: <https://doi.org/10.1017/S0022278X00012775>
- IGEL, Regine (2012): *Terrorismus-Lügen: Wie die Stasi im Untergrund agierte*. München: Herbig.
- ISMAEL, Tareq Y. – ISMAEL, Jacqueline S. (1986): *The People's Democratic Republic of Yemen. Politics, Economics and Society. The Politics of Socialist Transformation*. London: Boulder Publishers.
- KIFNER, John (1986a): Battle for Southern Yemen: How the Fury Began. *The New York Times*, 1986. január 30. 4.
- KIFNER, John (1986b): Massacre with Tea: Southern Yemen at War. *The New York Times*, 1986. február 9. 1.
- KOEHLER, John O. (2005): *STASI: A keletnémet titkosszolgálat feltáratlan története*. Budapest: Hamvas Intézet.
- KOSTINER, Joseph (1988): The People's Democratic Republic of Yemen. In RABINOVICH, Itamar – SHAKED, Haim (szerk.): *Middle East Contemporary Survey, Vol. X*, 1986. Boulder–London: Westview Press, 527–542. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429033100-27>
- KUTSCHERA, Chris (1982): L'étoile rouge pâlit-elle à Aden? *Le Monde Diplomatique*, 1982. október. 22–23. Online: www.monde-diplomatique.fr/1982/10/KUTSCHERA/36979
- LACKNER, Helen (1985): *P.D.R. Yemen: Outpost of Socialist Development in Arabia*. London: Ithaca Press.
- MATTHIESEN, Toby (2018): Red Arabia: Anti-colonialism, the Cold War, and the Long Sixties in the Gulf States. In JIAN, Chen et al. (szerk.): *The Routledge Handbook of the Global Sixties: Between Protest and Nation-Building*. London: Routledge, 94–105. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315150918-10>
- MONCOURT, André – SMITH, J. (2013): *The Red Army Faction. Volume 2: Dancing with Imperialism*. Montreal.
- MÜLLER, Miriam M. (2015): A Spectre is Haunting Arabia. How the Germans Brought Their Communism to Yemen. *Political Science*, 26. Online: <https://doi.org/10.14361/9783839432259-021>
- MÜLLER, Miriam M. (2016): *In aller Freundschaft: Die DDR, Honecker und die Krise des Südjemen 1986*. Bonn: CARPO – Center for Applied Research in Partnership with the Orient e.V. Online: https://carpo-bonn.org/media/pages/publikationen/carpo-studies/in-aller-freundschaft/3c8777b183-1733145325/carpo_study_01_mueller.pdf

- PATERSON, Tony (2010): Rescued From the Shredder, Carlos the Jackal's Missing Years. *Independent*, 2010. október 30. Online: www.independent.co.uk/news/world/europe/rescued-from-the-shredder-carlos-the-jackals-missing-years-2120492.html
- SCHMIDT, Andreas (2012): *Hauptabteilung III: Funkaufklärung und Funkabwehr. Anatomie der Staatsicherheit, Geschichte. Struktur und Methoden (MfS-Handbuch)*. Berlin: BStU Verlag.
- SEALE, Patrick (1982): Why Moscow's Grip on Aden is Slipping. *The Observer*, 1982. augusztus 22.
- Spiegel (1978): Mord in beiden Jemen: Sturm am Roten Meer. *Spiegel*, 1978. július 2. 92–94.
- STOKES, Lee (1990): East German Security Quit South Yemen. *UPI*, 1990. május 11. Online: www.upi.com/Archives/1990/05/11/East-German-security-quit-South-Yemen/8768642398400/
- STOOKEY, Robert W. (1982): *South Yemen, A Marxist Republic in Arabia*. Boulder: Westviews.
- WENDLER, Hans Jürgen (2016): *Aden 1986 – Die vergessene Evakuierung. Ein Beitrag zur Krisendiplomatie beider deutscher Staaten und zur politischen Geschichte der DDR-Handelsmarine*. Bonn: CARPO.
- WINKLER, Heinrich August (2005): *Németország története a modern korban II*. Budapest: Osiris.
- WOLF, Markus (1997): *Spionagechef im geheimen Krieg. Erinnerungen*. München: List Verlag.
- WUNSCHIK, Tobias (2007): Baader-Meinhof International. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 40–41, 23–29.
- YODFAT, Aryeh Y. (1983): *The Soviet Union and the Arabian Peninsula: Soviet Policy Towards the Persian Gulf and Arabia*. London–Canberra: Croom Helm.

Levéltári források

- ÁBTL 3.2.5. O-8-399. TIHAMA – 15-OD-4918. 1981. évi jelentés az ádeni nagykövetség biztonsági helyzetéről. Áden, 1981. március 10.
- CIA (1981): *The USSR and the Yemens: Moscow's Foothold on the Arabian Peninsula*. National Foreign Assessment Center. Online: www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP06T00412R000200350001-0.pdf
- MOL 01: HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-JNDK-1981-70-116/005221/3. (72. d.) „Mohamed Szaid Abdallah Mohszen megbízólevelének átadása”. 1981. szeptember 3.
- MOL 02: HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-JNDK-1982-70-11/005112. (69. d.) „Mohamed Szaid Abdallah Mohszen a JNDK budapesti nagykövetének hazarendelése”. 1982. augusztus 10.
- MOL 03: HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-JNDK-1982-70-11/006753. (69. d.) „JNDK ügyvivő látogatása a Műv. Minisztériumban, tájékoztató a nagykövet hazarendeléséről”. 1982. november 29.

Zsenák-Simon Orsolya,¹ Zsenák István²

A biztonságtechnikában is alkalmazható gépi karakterfelismerés különböző mesterségesintelligencia-módszerekkel

Computerized Character Recognition Applicable in Security Technology Using Various Artificial Intelligence Methodologies

Számos cikk született már annak vizsgálatára, hogy hogyan ismerheti fel egy algoritmus a képformátumon elhelyezkedő alakzatokat. Az általunk elvégzett vizsgálathoz Hopfield neurális hálózatok algoritmusát használtuk, és az eredményeket összevetettük egy fuzzy logikával működő eljárás eredményével. Ezek az algoritmusok külön-külön is alkalmasak a karakterfelismerésre, azonban érdekes eredményeket kapunk, ha összevetjük az algoritmusok által kapott eredményeket egymással.

A nemzetbiztonság számos aspektusából kulcsfontosságú, hogy tisztában legyünk a rendelkezésre álló mesterségesintelligencia-módszertanok képességeivel. A gépi karakterfelismerés több ponton kapcsolódik a közigazgatás és a közbiztonság tárgykörébe, így fontos ismernünk, hogy milyen programozási technológiák, milyen hatékonysággal tudják elvégezni ezt a feladatot, ugyanakkor az e tanulmányban bemutatott összehasonlítás csupán egy a sok közül, amelyet a mesterséges intelligencia témakörében el kellene végezni.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, biztonság, kiberbiztonság, karakterfelismerés, fuzzy, Hopfield-háló

Several articles have been written on how an algorithm can recognize shapes placed within an image format. In our study, we utilized the algorithm of Hopfield neural networks and compared the results with a procedure based on Fuzzy logic. While these algorithms are individually suitable for character recognition, intriguing findings emerge when we compare the outcomes obtained by each algorithm.

¹ Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, e-mail: orsolya.simon1@gmail.com

² Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, e-mail: istvan.zsenak@etk.pte.hu

Understanding the capabilities of available artificial intelligence methodologies is crucial from various aspects of national security. Machine character recognition intersects with both public administration and public safety, hence it's important to comprehend which programming technologies can efficiently perform this task. Nevertheless, the comparison presented in this study is just one of many that should be conducted within the field of artificial intelligence.

Keywords: Artificial intelligence, security, cybersecurity, character recognition, fuzzy, Hopfield network

Bevezetés

A vizsgálat célja

Jelen tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy milyen eredménnyel képes egy tudásalapú és egy adatalapú mesterséges intelligencia ugyanazt a képi mintavételezési feladatot ellátni. Elvégeztük az irodalomkutatást, de nem találtunk olyan tanulmányt, amely összehasonlítaná a fuzzy logika és a Hopfield neurális háló hatékonyságát karakterfelismerés esetén. Az egyes irodalmak eltérő hardveres és szoftveres környezetben végezték el a kutatásokat, így ezekből nem tudunk biztos konzekvenciát levonni a két eljárás összehasonlításához.

A kísérlet részleteit a Módszer fejezetben taglaljuk. Vizsgálatunkhoz egy 2020-as Apple MacBook Pro-t használtunk, amely 8GB RAM-mal és egy 8 magos Apple M1 chip-pel rendelkezik. A szoftvert, amelyben a tesztek elvégeztük, PHP 8.2. szkriptnyelven írtuk, amelynek futtatásához MAMP-szervert használtunk. A kísérlet során a fuzzy logika alkalmazásakor empirikus vizsgálatok után határoztuk meg a döntéshozatalhoz szükséges fuzzy függvényeket, míg a neurális háló tanítása során 20 mintavételezést végeztünk a rendelkezésre álló képi minták közül. A beállítást és tanítást követően 100-100 alkalommal futtattuk le a szoftvert, és elemeztük az eredményeket, amelyek részleteit a Módszer és az Eredmények fejezet taglalja.

Neurális háló

A neurális hálózatokat ma számos tudományterület alkalmazza képfelismerésre, képfeldolgozásra, ezáltal kódolás-dekódolásra, vagy akár bioinformatikai adatok elemzésére. John J. Hopfield 1982-ben fejlesztette ki modelljét, amely az agy neurális hálózatát vizsgálja, miszerint hogyan kapcsolódnak egyes neuronok egymáshoz, hogyan képesek az információátvitelre, ezen gondolat mentén pedig, hogyan képes az agy előhívni emlékeket a memóriából. Minden egyes alkalommal, amikor egy ismerős zenével vagy illattal találkozunk, azt a memóriából hívjuk elő ezeknek a neuronoknak a segítségével, mivel az agyunk már megtanulta azt az illatot, azt a hangot. Ez a felfedezés több tudományterületre is hatással volt, mint például a biológiára, de a számítástechnika tudományára is. Megismervén az agy neurális hálózatának felépítését, az informatikai szakemberek

a számítógépek neurális hálózatát kezdték építeni, kísérletet téve, hogy a gépeket megtanítsák a memóriájuk használatával tanulni.³

A neurális hálózatok működése az emberi agy működésén alapul. Az agyban neuronok hálózata található, amelyek elektromos jelek segítségével kommunikálnak egymással. A mesterséges neurális hálózatok ezen a mintán alapulnak, és mesterséges neuronokból állnak, amelyek matematikai függvények segítségével hoznak döntést.

A tanulás során a neurális hálózat gráfként képzelhető el, amelynek élei a neuronok közötti kapcsolat súlyait hivatottak reprezentálni. A bemeneti adatok alapján a kívánt kimenetet produkálják. A képfelismerés során a neurális hálózat bemenete a kép, a kimenete pedig jellemzően a kép osztálya. Az osztályokat a neurális háló trénelése előtt kell definiálni, és a háló a tanulás után képes lesz meghatározni, hogy a vizsgált kép mely osztály képeivel mutatja a legszorosabb kapcsolatot.⁴

A neurális hálózatok általában véve hatékony eszközök a képfelismeréshez. Különböző típusú neurális hálózatokat lehet használni erre a feladatra (Hopfield neurális háló, mesterséges neurális háló, mély neurális háló), és törekedni kell a leghatékonyabb eljárás kiválasztására, amely mindig a feladattól függ. A neurális hálózatok előnyei közé tartozik a nagy pontosság, a robusztusság és az alkalmazkodóképesség. E tulajdonságok miatt a neurális hálózat kimondottan alkalmas változó környezetben történő működésre, imitálva az emberi tanulás folyamatát. Működése közben a meglévő adathalmazra támaszkodik, és programozása viszonylag könnyű, ami miatt széles körben biztosított a humán erőforrás az ilyen típusú mesterséges intelligenciák fejlesztésére. A neurális hálózat hátrányai közé sorolhatjuk a magas számítási igényt, ami megnehezíti a kisméretű, kompakt rendszerekbe történő integrációját. Hiába az utóbbi évek nagy népszerűségi hulláma, az adatalapú mesterséges intelligenciák alkalmazásához továbbra is speciális chipek, komplex architektúra szükséges. Ennek egyszerűsítésére jelenleg nem látszik kellő erőfeszítés a nagyobb gyártók és szolgáltatók irányából. A másik komoly hátrány a tanításhoz szükséges nagy mennyiségű adatigény. Amennyiben ez nem áll rendelkezésre, úgy a feladat elvégzésére nem tudunk adatalapú mesterséges intelligenciát alkalmazni.⁵

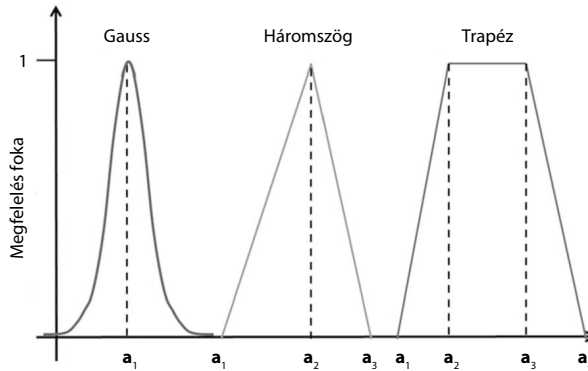
Fuzzy logika

A fuzzy logika az elmosódott halmazok modelljét használja egy probléma leírására. A halmazokat matematikai függvények szimbolizálják. A leggyakrabban háromszög-, trapéz- és Gauss-függvényeket alkalmaznak, de bármilyen saját magunk által meghatározott, a rendszer működését legjobban leíró függvényt is alkalmazhatunk a fuzzy logika szabályainak meghozatalakor. A háromszögfüggvény a legegyszerűbb fuzzy függvény, egy egyenes vonallal ábrázolható. Három paramétere van: a minimum, a maximum és a csúcserték. A trapézfüggvény szintén egyenes vonallal ábrázolható, de a háromszögfüggvényhez képest két csúcserték van. A trapézfüggvénynek négy paramétere van: a minimum, a maximum, az alsó csúcserték és a felső csúcserték. A Gauss-függvény harang alakú

³ The Franklin Institute [é. n.].

⁴ OLU DARE et al. 2018.

⁵ OLU DARE et al. 2018.

1. ábra: A leggyakoribb fuzzy függvények

Forrás: GONZÁLEZ et al. 2018

görbével ábrázolható, amelynek két paramétere van: a csúcserték és a szórás. Értékei e két paraméterből képződnek a Gauss-féle normális eloszlás szabályai szerint, azaz a görbe csúcsa az átlagértéket (μ) jelöli, és az eloszlás szélessége a szórás (σ) mértékét mutatja.⁶ A fent említett 3 függvény alakjait az 1. ábra szemlélteti.

A fuzzy logika legfontosabb eltérése a klasszikus matematikai halmazelmélethez képest, hogy a halmazok közötti határ nem éles, hanem egy elem valamennyire az egyik és valamennyire a másik halmazba is tartozhat. Ennélfogva a halmazelméleti műveletek, mint például az unió, metszet és különbség más módon, valamilyen függvénytranszformációs eljárás hatására állnak elő. A víz hőmérsékletének osztályozása egy élesen definiált szabályalapú rendszerben úgy történik, hogy meghatározzuk, hány foktól hány fokig tekintjük hidegnek, langyosnak és melegnek a vizet. A fuzzy logikában azt mondhatjuk, hogy a víz bizonyos hőmérsékleten hideg, bizonyos hőmérsékleten pedig valamennyire hideg és valamennyire langyos, illetve valamennyire meleg. A halmazba tartozás mértékét a függvények szélsőértékei és meredeksége határozza meg. A fuzzy logika kivételesen alkalmas a bizonytalan rendszerek leírására, ezért előszeretettel alkalmazzák vezérlés-technikában és mintavételezésben. Fontos különbség a neurális hálózhoz képest, hogy a fuzzy egy tudásalapú mesterséges intelligencia, tehát a tanítását nem nagy mennyiségű adatból végezzük, hanem az emberi tudás és tapasztalat által diktált függvényekkel, következésképp nincs szükségünk akkora adathalmazra, mint az adatlapú mesterséges intelligenciák tanításához. Az érintett rendszer működéséről szerzett tapasztalatok, tudáselemek megjelennek a rendszer *input* és *output* változóit leíró függvények értékeiben.⁷

Módszer

Az összehasonlítást a Hopfield neurális háló és a fuzzy logika között végeztük el. Mindkét esetben a működéshez szükséges minimális lépésszámú algoritmust programoztuk le.

⁶ LIMA et al. 2021.

⁷ GONZÁLEZ et al. 2018.

Az összehasonlítás során két indikátort vizsgáltunk, a karakterfelismerés során a vizsgálandó karakter egyezését a betanított karakterrel és az algoritmus lefutásának idejét.

Hopfield neurális háló

Az alkalmazás betanításához 11 betűtípust használtunk, amelyeket véletlenszerűen választottunk ki az Apple MacBook Pro telepített betűtípusai közül. Mivel kizárólag a betanítás során keletkező információra kívántunk támaszkodni, fontosnak tartottuk, hogy semmilyen előzetes ismeretünk vagy predesztinációnk ne legyen a betűtípusokat illetően, ezért a kiválasztást egy program végezte, és azonnal átnevezte a kijelölt betűtípusokat.

A PHP képgeneráló függvényeinek használatával kirajzoltunk egy C betűt a képernyőre, majd egy dupla ciklussal minden pixel színét megvizsgáltuk. Ahol eltérés volt a háttérszíntől, ott 1-est, ahol a háttérszint érzékeltük, ott -1-est írtunk egy egydimenziós tömb következő indexére. Az 50 pixel széles és 50 pixel magas képünkben így egy 2500 elemű egydimenziós tömb készült. Ezután a Hopfield neurális háló betanítási eljárásának megfelelően a tömb minden i -edik elemét megszoroztuk a tömb minden elemével, így egy 2500×2500 elemű mátrixot kaptunk. Az eljárásnak megfelelően a főátló elemeit kinulláztuk. Ezt az eljárást összesen 20-szor végeztük el, és az így elkészült 20 darab mátrixot a mátrixok összeadásának szabálya szerint adtuk össze. Az eredményt tartalmazó 2500×2500 -as mátrixot egy csv fájlba mentettük el.

A betanítás után összesen 100-szor végeztünk vizsgálatot C betűvel, és szintén 100-szor az O betűvel. A vizsgálati eljárás szintén a minimális lépésszám figyelembevételével készült. A fájlba mentett mátrixot beolvastuk a memóriába, majd a Hopfield neurális háló vizsgálati módszerének megfelelően a vizsgálni kívánt, a PHP beépített függvényeivel kirajzolt betűt tartalmazó kép pixeleiből ismét előállítottuk a 2500 elemű egydimenziós tömböt. A beolvasott mátrixot a mátrix és vektor szorzására vonatkozó szabály szerint szoroztuk meg az egydimenziós tömbbel. Az eredményként kapott egydimenziós tömbben minden negatív értéket -1-gyel, minden nem negatív értéket 1-gyel helyettesítettünk. Ezután megvizsgáltuk, hogy a vizsgálatban kirajzolt betűből képzett egydimenziós tömb és az eredményként elkészült egydimenziós tömb elemei milyen arányban egyeznek. A fájlbeolvasás utáni első lépéstől az összehasonlításig mértük az időt.

Fuzzy logika

A fuzzy tagfüggvények és szabályok kialakításához 20 alkalommal rajzoltuk ki a korábban kiválasztott betűtípusok felhasználásával a C betűket a kép ugyanazon pontjára 99%-os átlátsósággal. Így meg tudtuk vizsgálni, hogy a véletlenszerűen választott betűtípusok a kép mely szegmenseibe, milyen méretben és milyen elnyújtással helyezik a betű részeit. Felosztottuk a képet 10×10 pixeles négyzetekre, így vízszintesen és függőlegesen is 5-5 négyzetet képeztünk, tehát összesen 25 négyzetet kaptunk. Ezek közül a legfelső és legalsó sorban, illetve a bal és jobb oldali oszlopban egyszer sem tapasztaltuk, hogy a betű bármely része megjelent volna, így csak a 2-4. sor 2-4. oszlopaikat kellett vizsgálnunk, ami

egy 3×3 -as rács. Ezen négyzetek lettek a fuzzy inputváltozói. Az outputváltozó a C betű bekövetkezését volt hivatott reprezentálni.

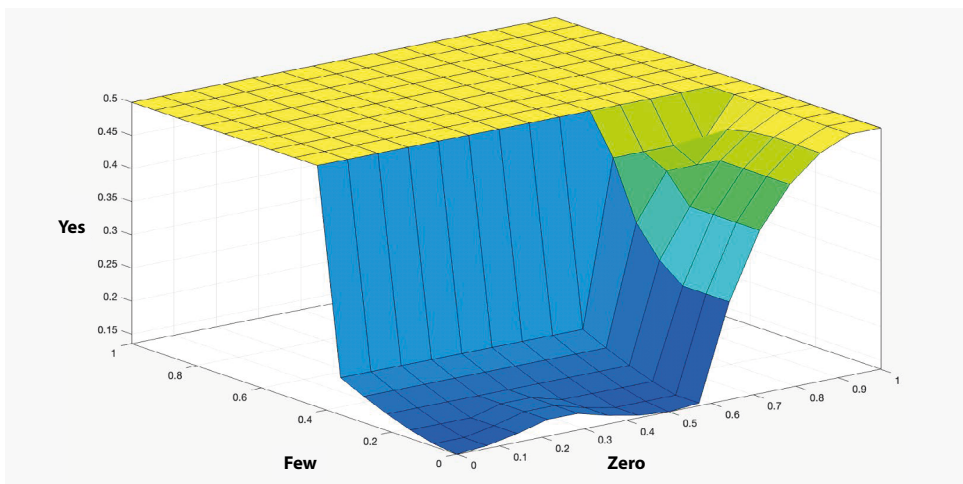
Minden inputváltozót ugyanazzal az 5 tagfüggvénnyel láttuk el, amelyek típusa és meredeksége mind az 5 változóban azonos volt. Egy-egy tagfüggvény azt mutatta meg, hogy mennyi, a háttérszíntől eltérő szín található az adott 10×10 pixeles négyzetben. A tagfüggvények és definíciójuk az alábbiak voltak:

- zero: szinte nincs pixel az adott régióban;
- few: kevés pixel van az adott régióban;
- mid: közepes mennyiségű pixel van az adott régióban;
- lot: sok pixel van az adott régióban;
- full: szinte kizárólag a karakterhez tartozó pixelek vannak az adott régióban.

Az outputváltozó tagfüggvényei azt mutatták meg, hogy mennyire tekinthetjük C betűnek a megadott mintát. A tagfüggvények és definíciójuk az alábbiak voltak:

- no: nem C betűt észlelt;
- maybe: talán C betűt észlelt;
- yes: valószínűleg C betűt észlelt.

Összesen 48 szabályt alkottunk a C betű felismeréséhez. Megfigyeléseink szerint a 3×3 -as rács 1. sorának 1. és 2. oszlopában, 2. sorának 1. oszlopában és utolsó sorának 1. és 2. oszlopában közepesen sok pixel, a 2. sor 2. és 3. oszlopát leszámítva a többiben kevés pixel tér el a háttértől. A „yes” halmazba tartozást meghatározó szabályok főként a fent említett cellákban lévő pixelek „few”-ba vagy „mid”-be történő besorolását valósították meg, a „no” halmazba tartozást meghatározó szabályok pedig főként a 2. sor 2. és 3. cellájára fókuszáltak, és azok „zero”-ba vagy „few”-ba történő besorolását végezték. Egy példát, a few és zero változó kapcsolatáról, a yes halmazba tartozás outputja tekintetében, a 2. ábra szemléltet.

2. ábra: A változók kapcsolata a 2. sor és 2. oszlopból vett minta esetén

Forrás: a szerzők szerkesztése

A szabályokat nem kellett fájlba menteni, így a vizsgálatnál a fuzzy logikát alkalmazva ezt az egyszeri időtöbbletet is megspórolhatjuk, jóllehet, a neurális háló vizsgálatakor sem számoltuk bele az ebből keletkező plusz milliszekundumokat az összehasonlításba. A memóriában tárolt fuzzyváltozók, tagfüggvények és szabályok felállítása után 100-szor végeztük el a vizsgálatot C betűre, és ugyancsak 100-szor végeztük el O betűre. A feldolgozni kívánt betű kirajzolásától kezdve a fuzzy logika kimeneti változójának értékeléséig mértük az időt.

Eredmények

A betűk kirajolásához szükséges pixelek száma nem befolyásolta szignifikánsan a futási időt. Minden esetben a fuzzy logikával készült algoritmus volt a gyorsabb, mi több, jellemzően 1000-szer gyorsabb volt, mint a neurális háló. A betanított és a vizsgált karakterek közötti egyezés tekintetében a neurális háló pontosabb egyezést mutatott azokban az esetekben, amikor a betanított karakter és a vizsgált karakter azonosak voltak, és akkor is, amikor különböztek. Ez az érték átlagosan 0,8 és 0,97 között mozgott, ami komoly probléma, mert így megnehezíti annak a thresholdértéknek a meghatározását, amely elválasztja a C betűt az O betűtől. A fuzzy logika 0,7 körüli értékeket produkált azokban az esetekben, amikor a két karakter egyezett, és a legtöbb esetben 0-t, ha a két karakter nem egyezett. Ez és az algoritmus sebessége előnyt jelent a neurális hálóval szemben. Az egyezésre és a lefutás idejére vonatkozó részletes adatokat az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A Hopfield neurális háló és a fuzzy logika közötti különbségek az egyezésre és futási időre vonatkozva 100 iteráció alatt

	Betanítás: C, vizsgálat: C				Betanítás: C, vizsgálat: O			
	Hopfield neurális háló		Fuzzy		Hopfield neurális háló		Fuzzy	
	Egyezés	Feldolgozási idő (ms)	Egyezés	Feldolgozási idő (ms)	Egyezés	Feldolgozási idő (ms)	Egyezés	Feldolgozási idő (ms)
Átlag	0,923	1878,05	0,76	1,746	0,901	1809,5	0,138	1,968
Összesen (ms)		187805		174,667		180950		196,825
Összesen másodpercben		187,805		0,174		180,95		0,196

Forrás: a szerzők szerkesztése

Egyes esetekben a fuzzy logika 0,7 felettinek érzékelt az egyezést az O betű esetében is, azonban ez csak egy bizonyos betűtípusnál volt megfigyelhető. Ezek az egyezések, illetve egy másik betűtípus 0,5-ös értéke növelte az átlagot 0-ról 0,138-ra. Ezek az esetek azért problémásak, mert látható, hogy 0,7 körül lenne érdemes meghatározni azt a threshold-értéket, amelynél magasabb egyezés esetén elfogadjuk, hogy a vizsgált karakter C betű, viszont egyes esetekben az O betű is eléri ezt a mértékű egyezést. A 0,5-ös kimeneti érték tekintetben nem okoz problémát. 100 futtatás során 0,7 feletti értéket 11 esetben kaptunk. Meggyőződésünk, hogy a fuzzy tagfüggvények javításával vagy a betűtípusok limitálásával csökkenthető ez az előfordulás.

Összegzés

A kutatás értékelése

Hasonló kutatásokban is sikerült 85% fölötti arányban egyezést találni a karakterek között, mesterséges neurális hálóval, Debananda Padhi például 94%-os egyezést, Pradeepta K. Sarangi 85,30%-os egyezőséget mutató eredményeket kapott.⁸ További, nem elhanyagolható eredményeket mutatott K. Roy és társai munkássága, ahol 97,69%-os bizonyossággal ismerte fel a mesterséges neurális háló a karaktert.⁹ Pradeepta Sarangi és társai, akik vizsgálati módszerükben Hopfield neurális hálót alkalmaztak, 95,40%-os eredményt értek el.¹⁰

A fuzzy logikát Alata 2006-ban bemutatott megoldása alapján fejlesztettük, de több képkockára vágtuk a karaktereket. Alata munkájában a kép statikai nyomatékát használva vágták több részletre a karaktert. A fuzzy függvényeket hasonló módon definiálták. Eredményeiket összehasonlították négy karakterfelismerő algoritmussal. Figyelemre méltó eredmény, hogy fals pozitív értékeket egy alkalommal sem kaptak, míg az összehasonlítás gyanánt kipróbált algoritmusok minden esetben szolgáltatott fals pozitív értékeket, egyes esetekben 50%-nál nagyobbakat is. Kutatásunkban a fuzzy logika az Alata munkájában szereplő algoritmusoknál nem teljesített rosszabbul. Esetünkben fals pozitív eredmények 13,8%-ban fordultak elő. A hivatkozott forrásban a négy algoritmus közül az elfogadható eredményeket szolgáltató három algoritmus a következőképp szerepelt a fals pozitív eredmények tekintetében: ABBYY: 8%, Softwriting: 5%, Kwang-algoritmus: 19%. A negyedik, Matti-algoritmus 10 esetből 7 esetben 50% felett adott fals pozitív eredményt. A fentiek alapján az általunk alkotott fuzzy logika a Kwang-algoritmushoz hasonló eredményt ért el.¹¹

Kutatásunk megerősíti, hogy igény mutatkozik a különböző mesterségesintelligencia-módszerek teljesítményének összehasonlítására, ami megkönnyítené a feladat elvégzésére leghatékonyabb megoldás kiválasztását, vagy azt, hogyan építhetők egymásra, egymást segítve a különböző módszertanok.¹²

Kapcsolat a nemzetbiztonsággal

A generatív mesterséges intelligencia 2022-es berobbanása óta több szakértő adott interjúkat, szerepeltek podcastadásokban, amelyekben a laikus közönség számára igyekeztek érthető módon megfogalmazni a mesterséges intelligencia működését, határait és felhasználási lehetőségeit. Többen egyetértenek abban, hogy a meglévő módszertanokat vegyítve érdemes alkalmazásokat fejleszteni az élet minden területén. Az információbiztonság tekintetében a publikus adatok alapján nehéz megmondani, hogy mely szolgáltató használ mesterségesintelligencia-megoldást, és milyen.¹³

⁸ SARANGI-SAHOO-AHMED 2012.

⁹ ROY 2005.

¹⁰ SAHOO-KUMAR 2020.

¹¹ ALATA-AL-SHABI 2006.

¹² WAN 2023.

¹³ SÁFRÁN 2023.

Az adatbiztonság kérdése az informatikai rendszerekhez kevésbé értő vállalkozásokat (amelyek jellemzően kkv-k) érintik a legjobban, így átfogó hazai elemzés szükséges, amely a kkv-szektor szereplőinek lehetőségeit méri fel, informatikai rendszereik biztonságának mesterséges intelligencia általi javítását célozza meg. A kkv-szektor mellett a közigazgatási egységek lehetőségeit is érdemes elemezni, mivel az állampolgárok érzékeny adataival dolgoznak. Az általános szakértői vélekedés és jelen tanulmány is rávilágít arra, hogy nem feltétlenül a piacon elérhető mesterséges intelligenciát is alkalmazó szoftveres megoldásokat érdemes implementálni, hanem a probléma oldaláról közelíteni, és a mesterségesintelligencia-módszertanok széles palettájáról választani hatékony megoldást. Ehhez a módszertanok azonos hardveres és szoftveres környezetben történő összehasonlítása kulcsfontosságú. Az egyes vállalati vagy közigazgatási területen felmerülő adatbiztonsági problémákra kipróbált több módszer összehasonlítása alapot adhat egy standard felállításához.

Felhasznált irodalom

- ALATA, Mohanad – AL-SHABI, Mohammad (2006): Text Detection and Character Recognition Using Fuzzy Image Processing. *Journal of Electrical Engineering*, 57(5), 258–267. Online: www.researchgate.net/publication/250802079_Text_detection_and_character_recognition_using_fuzzy_image_processing
- GONZÁLEZ, P. et al.(2019): Approximation of Fuzzy Functions by Fuzzy Interpolating Bicubic Splines: 2018 CMMSE Conference. *Journal of Mathematical Chemistry*, 57, 1252–1267. Online: <https://doi.org/10.1007/s10910-018-0946-x>
- LIMA, Bráulio Nascimento et al. (2021): Artificial Intelligence Based on Fuzzy Logic for the Analysis of Human Movement in Healthy People: A Systematic Review. *Artificial Intelligence Review*, 54, 1507–1523. Online: <https://doi.org/10.1007/s10462-020-09885-8>
- OLUDARE, Isaac Abidoun et al. (2018): State-Of-The-Art in Artificial Neural Network Applications: A Survey. *Heliyon*, 4(11). Online: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2018.e00938>
- ROY, K. et al. (2005): Oriya Handwritten Numeral Recognition System, in Eighth International Conference on Document Analysis and Recognition. *IEEE*, 770–774. Online: <https://doi.org/10.1109/ICDAR.2005.183>
- SAHOO, Ramesh – KUMAR, Sateesh (2020): Behavior of Learning Rules in Hopfield Neural Network for Odia Script. *International Journal of Advanced Computer Science and Application*, 11(1). Online: <https://doi.org/10.14569/IJACSA.2020.0110155>
- SÁFRÁN József (2023): A mesterséges intelligencia és a rendvédelmi szervek, valamint a közigazgatás kapcsolata. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 11(4), 20–34. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2023.4.2>
- SARANGI, Pradeepta K. – SAHOO, Ashok K. – AHMED, P. (2012): Recognition of Isolated Handwritten Oriya Numerals Using Hopfield Neural Network. *International Journal of Computer Applications*, 40(8), 36–42. Online: <https://doi.org/10.5120/4986-7250>
- The Franklin Institute [é. n.]: *John J. Hopfield*. Online: <https://fi.edu/en/awards/laureates/john-j-hopfield>
- WAN, Xiaojuan et al. (2023): An Algorithm for English Capital Letters Based on Discrete Hopfield Network and BP Network. Preprint. Online: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3714029/v1>

Márton Balázs¹

Magyarország nemzetbiztonsági rendszerének intézményi jellemzői nemzetközi kitekintésben

Institutional Characteristics of Hungary's National Security System in International Comparison

Magyarországon jelenleg öt nemzetbiztonsági szolgálat, illetve több titkos információgyűjtésre feljogosított szervezet működik. Az elmúlt több mint három évtizedben számos alkalommal került sor kisebb-nagyobb átalakításra Magyarország nemzetbiztonsági rendszerében, azonban ezek egyike sem tekinthető reformnak. A térség biztonsági helyzete ez alatt az idő alatt számottevően változott, új típusú, komplex és globális biztonsági kihívások jelentek meg. A tanulmány célja bemutatni néhány Magyarországhoz hasonló biztonságpolitikájú ország nemzetbiztonsági rendszerének intézményi oldalát. A nemzetközi példák összehasonlítási alapot adhatnak a hazai nemzetbiztonsági szolgálatokról folytatható elméleti vitákhoz.

Kulcsszavak: nemzetbiztonság, titkosszolgálat, nemzetbiztonsági szolgálat, Közép-Európa, állami intézményrendszer

There are currently five national security services operating in Hungary, furthermore some public bodies authorized to collect secret information. Over the past three decades, there have been several minor or major transformations in Hungary's national security system, but none of these can be considered as reforms. The security situation in the region has considerably changed during this period. New types of complex and global security challenges have emerged. The aim of this study is to present the institutional aspects of the national security system of some states with security policies similar to Hungary. International examples provide a basis for theoretical discussions about the national security services in Hungary.

Keywords: national security, secret service, intelligence service, Central Europe, State structures

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: marton.balazs@uni-nke.hu

Bevezetés

Az élő szervezeteket a kórokozókkal szemben az immunrendszerük védi. Az immunrendszer szervezett, összetett szisztéma, amelyet molekulák és sejtek milliói alkotnak. Közülük kiemelkedő szerepet töltenek be az immunsejtek. Az immunsejteknek több fajtáját ismerjük, amelyek különböző funkciókkal bírnak. Egyes immunsejtek túlságosan alacsony vagy magas értéke egyaránt jelezheti a rendszer működésének hibáját. Az államok számára a nemzetbiztonsági szolgálatok jelentik azt, amit az immunrendszernek az immunsejtek. Ahogyan az immunsejtek tekintetében is nehéz abszolútértékeket meghatározni, úgy az államok esetén sem létezik a nemzetbiztonsági szolgálatoknak univerzális modellje. Egy állam nemzetbiztonságát nem az határozza meg, hogy a nemzetbiztonsági rendszerében hány nemzetbiztonsági szolgálat található, sokkal inkább ezek hatékonysága a mérvadó. Az Amerikai Egyesült Államokban például jelenleg tizenhét nemzetbiztonsági szolgálat működik,² Szlovéniában pedig mindösszesen kettő.³ Mégsem volna helyes ez alapján kijelentenünk, hogy az Amerikai Egyesült Államok biztonságosabb hely, mint Szlovénia, főleg, mivel a két állam merőben eltérő biztonságpolitikai kihívásokkal kell hogy szembenézzon. Magyarországon jelenleg öt nemzetbiztonsági szolgálat működik.⁴

A tanulmányban a nemzetbiztonsági rendszer megszervezésének intézményi (statikus) oldalát mutatom be. Ez alatt a nemzetbiztonsági szolgálatok struktúráját értem. A nemzetbiztonsági szolgálatok a nemzetbiztonsági rendszerek alapelemei.⁵ Vida Csaba meghatározásából kiindulva, a jelen tanulmányban klasszikus értelemben nemzetbiztonsági szolgálatok alatt azokat a kormányzati szerveket értem, amelyek az állam biztonságához kapcsolódó elemzett-értékelt információkkal támogatják a kormányzat munkáját, és amelyeket az adott állam jogrendje annak tart.⁶ A tanulmány célja, hogy összehasonlítási alapot biztosítson a nemzetbiztonsági szolgálatok megszervezésének gyakorlati módozataihoz. Elsősorban nem a hazai nemzetbiztonsági szolgálatok intézményi felépítésével foglalkozom, ezt a témát már számos kutatótársam alaposan körüljárta. Néhány külföldi állam megoldási sémáját mutatom be. Ilyen összehasonlító módszert alkalmazott például Börcsök András és Vida Csaba, akik egy 2014-es tanulmányukban 32 állam 122 nemzetbiztonsági szolgálatának vizsgálata alapján vontak le következtetéseket.⁷ Mivel a nemzetközi közösségben nincsenek egymással minden tekintetben teljesen megegyező országok, alappal vethető fel a kérdés, hogy egyáltalán van-e értelme összehasonlítani különböző államok megoldásait. A nemzetbiztonsági rendszer kialakítása végső soron politikai döntés eredménye. A jelen tanulmány premisszája, hogy a politikai döntéshozó racionális alapon, leginkább az adott állam biztonsági helyzetének figyelembevétele alapján határozza meg a nemzetbiztonsági rendszer strukturálását. Amennyiben ezt a feltevést igaznak fogadjuk el, akkor úgy vélem, hogy lehet hozzáadott értéke a közép-európai régióban található néhány, Magyarországhoz az alapvető értékeket, adottságokat, a biztonsági környezetet, biztonsági kockázatokat

² Lásd: www.dni.gov/index.php/what-we-do/members-of-the-ic

³ Lásd: <https://en.gouv.mc/Government-Institutions/The-Government/Ministry-of-Interior/Police-Department/General-Intelligence-Division>

⁴ Alkotmányvédelmi Hivatal, Információs Hivatal, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Nemzeti Információs Központ.

⁵ VIDA 2018.

⁶ VIDA 2018: 12.

⁷ BÖRCÖK–VIDA 2014.

és érdekeket tekintve hasonló állam nemzetbiztonsági rendszere áttekintésének. A tanulmány Csehország, Horvátország és Bulgária nemzetbiztonsági rendszerének intézményi felépítésére összpontosít. Nem képezi a vizsgálódás részét a nemzetbiztonsági szolgálatok területi és helyi szerveinek létrehozása, tagozódása, továbbá nem tárgya a nemzetbiztonsági rendszer részét képező, politikai szintű irányító/felügyelő testületek és személyek, koordináló szervezetek, valamint ellenőrző fórumok kialakítása. Ennek nem mond ellent, hogy a perspektivikus áttekinthetőség érdekében, néhol, legalább vázlatosan ki kellett hogy térjek a nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító/felügyelő testületek és személyek, illetve koordináló szervezetek meghatározására.

A tanulmánynak nem célja explicit választ adni arra a kérdésre, hogy a Magyarország nemzetbiztonsági rendszerében alkalmazott jelenlegi szervezeti modell, így a nemzetbiztonsági szolgálatok száma, valamint ezek strukturálási módja ideális-e.

A nemzetbiztonsági szolgálatok struktúrája Magyarországon

A demokratikus jogállam kiépítésének 1990. évi lépéseitől kezdődő időszak egyik első jelentős mérföldköve volt a mai napig hatályos nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény (Nbtv.)⁸ 1995. évi elfogadása. Az Nbtv.-ben kétpólusú, polgári és katonai szegmensből álló nemzetbiztonsági szervezetrendszer felállításáról döntöttek, amelyben az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok önállóságukat funkcionális alapon (például hírszerzés, elhárítás) nyerték el.⁹ A tanulmányban nem térek ki részletesen a két feladatkör közötti elméleti különbségekre. Az Nbtv. 1995-ös állapotában tehát már eleve négy szolgálat létrejöttét feltételezte, a következő felelősségi területek szerint: polgári hírszerzés, polgári elhárítás, katonai hírszerzés, katonai elhárítás. Ezt a négy szolgálatot egészítette ki az ötödik, támogató szolgálat (Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, NBSZ), amelynek szervezeti elkülönülését a jogalkotó garanciális okokkal indokolta. „Az NBSZ önálló szerepeltetése azt hivatott tükrözni, hogy a másik négy egyenrangú, azonos jogállású nemzetbiztonsági szolgálat, valamint a rendőrség és a határőrség szervezetileg független »háttér-, szolgáltató intézménye«” – írta a jogalkotó az Nbtv. indoklásában.¹⁰

A hazai nemzetbiztonsági rendszer szervezeti oldalát illetően ez az úgynevezett kétpólusú, funkcionális modell napjainkig az irányadó azzal, hogy a katonai szegmensben 2012. január 1-jén költségtakarékossági és hatékonysági okokból végrehajtott integráció következtében a hírszerzés és az elhárítás egyetlen szervben koncentrálódott (Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, KNBSZ).¹¹ Így átmenetileg négyre csökkent a nemzetbiztonsági szolgálatok száma abban az egyes szerzők által „ötszolgálatos modellként” jellemzett struktúrában, ahol a rendszerváltozás után deklaráltan politikai-garanciális okból atomizáltan jelentek meg a nemzetbiztonsági szféra szervezeti egységei.¹² A szolgálatok között továbbra is fennálló töredezettség kormányzati tájékoztatásra gyakorolt kedvezőtlen hatásának enyhítése érdekében információegyesítő szervet hoztak létre.

⁸ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény.

⁹ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény indoklása.

¹⁰ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény indoklása.

¹¹ Lásd: www.knbsz.gov.hu/hu/tortenete.html

¹² GÁL 2018: 10.

2016-ban megalakult a Magyarország első nemzetbiztonsági fúziós központjaként működő nemzetbiztonsági szolgálat (Terrorrelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ, TIBEK), amely 2022-ben megerősített hatásköröket kapott és átalakult (Nemzeti Információs Központ, NIK).¹³ A fentiek azt igazolják, hogy az elmúlt három évtizedben a nemzetbiztonsági szolgálatok struktúrája nem maradt érintetlen. Számos szervezeti átalakulásnak lehettünk tanúi, az alábbi idővonal szerint:

- 1990-ben megkezdí működését a funkcionális alapon szervezett négy nemzetbiztonsági szolgálat;¹⁴
- 1995-ben elfogadják, majd 1996-ban hatályba lép az Nbtv. és annak megfelelően a polgári elhárítás (Nemzetbiztonsági Hivatal, NBH) Szakszolgálati és Operatív Technikai Igazgatóságából (SZOTI) megalakul az ötödik nemzetbiztonsági szolgálat, az NBSZ;¹⁵
- 2010-ben az NBH Alkotmányvédelmi Hivatallá (AH) alakul;¹⁶
- 2012-ben a katonai felderítés szerve (Katonai Felderítő Hivatal, KFH) és a katonai elhárítás szerve (Katonai Biztonsági Hivatal, KBH) egyesülnek és létrejön a KNBSZ;¹⁷
- 2016-ban a rendvédelmi fúziós szervezet (Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ, SZBKK) átalakulásával létrejön a TIBEK;¹⁸
- 2022-ben a TIBEK átalakulásával és megerősítésével létrejön a NIK.¹⁹

Itt tartom fontosnak megjegyezni a nemzetbiztonsági szolgálatok hazai struktúrájának kiegészítéseként, hogy 2010-ben a rendőrségi törvény²⁰ módosításával jött létre egy önálló terrorizmust elhárító szerv (Terrorrelhárítási Központ, TEK), amelynek feladatként a belföldön tevékenykedő terrorszervezetek felderítését, az e szervezetek által elkövetni tervezett bűncselekményeknek, valamint annak a megakadályozását határozták meg, hogy az ország területéről bármilyen szervezet vagy magánszemély terrorszervezet működését elősegítse.²¹ Ezzel együtt a TEK a hazai nemzetbiztonsági rendszernek nem képezi részét, ugyanakkor a terrorizmus elleni fellépés a nemzetbiztonsági szolgálatok feladataihoz is hozzátartozik.

A rendszerváltozást követő évtizedekben a nemzetbiztonsági szolgálatokat érintő változások leginkább a hatáskörök módosításával összekapcsolt, gyakran a szolgálat irányítását is érintő szervezeti átalakítások voltak. A jelen tanulmány szervezetalakítási fókuszú. A nemzetbiztonsági szolgálatok strukturálási sémájának bemutatása azonban az irányítási viszonyok felvázolása nélkül önmagában nem értelmes. Ezért legalább

¹³ MÁRTON 2023.

¹⁴ A nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendelet.

¹⁵ 20 éves a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat [é. n.].

¹⁶ A Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról szóló 2010. évi XLII. törvénnyel összefüggésben szükséges törvénymódosításokról és egyes iparjogvédelmi tárgyú törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVIII. törvény 103. §.

¹⁷ Lásd: www.knbsz.gov.hu/hu/tortenete.html

¹⁸ ANDRÉKÓ 2021.

¹⁹ Egyes törvényeknek a Magyarország minisztériumainak felsorolásáról szóló 2022. évi II. törvényhez kapcsolódó módosításáról szóló 2022. évi IV. törvény 26. §.

²⁰ A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény.

²¹ Az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvény 7/E. §.

nagyvonalakban erről is célszerű áttekintést adni az Nbtv. hatálybalépésének időpontjától kezdődően, a fenti idővonal mintájára.

1996-tól 2010-ig a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok kormányzati irányítását polgári nemzetbiztonsági szolgálatokért felelős tárca nélküli miniszter látta el. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatokért felelős miniszteri tisztséget 2002 és 2007 között a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter töltötte be.²² 2010-től 2022-ig a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányítása mindvégig a belügyminiszter feladata volt, kivéve a polgári hírszerzést. A polgári hírszerzés szervének irányítására eleinte a külügyminisztert jelölték ki, majd az irányítási jogkör 2012. július 7-től a miniszterelnökséget vezető államtitkárhoz, 2014. év nyarától a miniszterelnökséget vezető miniszterhez került,²³ míg 2018-ban az Információs Hivatal (IH) ismét visszakerült a külügyminiszter felügyelete alá.²⁴ 2022 után az összes polgári nemzetbiztonsági szolgálat (a polgári hírszerzést ideértve) a Miniszterelnöki Kabinetirodát vezető miniszter irányítása alá került.²⁵ A katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat illetően az irányítási rend konstans, ezeket 1996-tól fogva a honvédelemért felelős miniszter irányítja.²⁶

A tanulmányban vizsgált államok kiválasztásának szempontrendszere

A jelen tanulmányban a nemzetbiztonsági rendszer nemzetközi összehasonlítását a Cseh Köztársaság, a Horvát Köztársaság és a Bolgár Köztársaság viszonylatában végeztem el, az alábbi szempontok figyelembevételénél mentén.

Először is fontosnak tartottam, hogy mindegyik vizsgálandó állam alapvető értékei megegyezzenek a magyar értékekkel. Ezek az alapvető értékek a szuverenitás megőrzése, a területi integritás fenntartása, a demokrácia és a jogállamiság érvényesülése, az emberi jogok és azon belül a kollektív és egyéni kisebbségi jogok, illetve az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása. Emellett szempont volt, hogy a vizsgált államok az euroatlanti biztonsági rendszer részei legyenek, tagjai az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO), az Európai Uniónak, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ), valamint az Európa Tanácsnak.

Másodsor az alapvető politikai rendszer felépítésére vonatkozó hasonlóságot kerestem. A kiegyensúlyozott közbiztonsági helyzet mellett az államforma és az államszerkezet azonosságát vettem figyelembe. Mindhárom választott ország államformája köztársaság, az államszerkezetük unitárius (egységes), vagyis nincsenek az önálló államiség jegyeit magán viselő egységeik.²⁷

²² DÁVID 2013: 23–24.

²³ Az egyes miniszterek, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár feladat- és hatásköréről szóló 212/2010. (VII. 1.) Korm. rendelet 1. § (3).

²⁴ A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet 138. § 3. és GÁL 2018: 13.

²⁵ A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 9. § 14.

²⁶ GÁL 2018: 13.

²⁷ TÉGLÁSI 2018: 27–28.

Harmadszor, ami a biztonsági környezetet illeti, a vizsgált államok mindegyike fokozottan kényszerül szembenézni a biztonság helyzetének romlását előrevetítő trendekkel, a régió geostratégiai kihívásaival, a migráció okozta nehézségekkel, a klímaváltozással és a hatalmi centrumok közötti növekvő versengéssel, s ennek hatásaival. Az új világrend kialakulásának mélyreható következményeit az említett államok egyike sem kerülheti el, ráadásul a helyzetüket a hazaihoz hasonlóan nehezíti az erőforrások szűkössége és a demográfiai folyamatok iránya. A fekvésükből fakadóan az európai biztonsági rendszert keleti és déli földrajzi irányokból érő fenyegetések esetükben eltérő mértékben ugyan, de éreztetik hatásukat. A belső nehézségeik részben az Európán belül elfoglalt helyük miatt szintén paralel a magyar helyzettel. A szervezett bűnözés és főként annak a határokon átnyúló, súlyosabb formái, a fegyver-, a kábítószer-, az ember- és szervkereskedelem, a tömeges, ellenőrizetlen és illegális migráció kísérőjelenségei, a társadalmi feszültségeket kihasználó politikai, vallási, ideológiai vagy más alapú szélsőséges csoportok mindegyik államban valós kockázati tényezők.

A nemzetbiztonsági szolgálatok struktúrája a Cseh Köztársaságban

Csehországban a többi vizsgált országhoz hasonlóan kétpólusú (polgári–katonai) nemzetbiztonsági szervezetrendszer működik, amelyen belül összesen három, két polgári és egy katonai nemzetbiztonsági szolgálat található.²⁸ A két polgári nemzetbiztonsági szolgálat funkcionális alapon válik szét (hírszerzés–elhárítás), a katonai nemzetbiztonsági szolgálat pedig funkcionálisan integrált.²⁹

A polgári hírszerzés szervének elnevezése³⁰ Külkapcsolati és Információs Hivatal (*Úřad pro zahraniční styky a informace*, ÚZSI), amelynek feladatai megegyeznek a klasszikus külföldi irányultságú feladatokat ellátó hírszerző szolgálatokéval.³¹ Az ÚZSI a belügyminiszter felügyelete alatt a kormány irányítása alapján látja el feladatait. Az ÚZSI a Belügyminisztériumtól függetlenül működő kormányzati szervezet.³² Költségvetését és eszközeit a belügyminisztérium biztosítja, valamint a szolgálat igazgatóját a belügyminiszter elszámoltathatja, és ő viseli a politikai felelősséget is az ÚZSI működéséért.³³ Valójában azonban a cseh hírszerzés mégsem tartozik a belügyminiszter irányítása alá, hiszen az ÚZSI-t a belügyminiszter nem, kizárólag a kormány mint testület utasíthatja.³⁴ Az ÚZSI hírigényeket közvetlenül teljesíthet a felkérő szervezetek részére. Egyes szerzők maguk is megállapítják, hogy az ÚZSI és a belügyminisztérium kapcsolata különös, azonban

²⁸ BÉRES 2018: 28–32.

²⁹ OTAHAL 2016: 15–16.

³⁰ A külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok általam történő magyar elnevezése nem „tükörfordításon” alapul, így az nem minden esetben pontos.

³¹ Lásd: www.uzsi.cz/what-we-do.html

³² BÉRES 2018: 30.

³³ ZEMAN 2014: 80.

³⁴ ZEMAN 2014: 80.

véleményük szerint ennek sem az ÚZSI független központi szervként való működésére, sem a legitimációjára nincs káros hatása.³⁵

A polgári elhárítás szervezete a Biztonsági Információs Szolgálat (*Bezpečnostní informační služba*, BIS), amelynek tevékenysége átfogja a terrorfenyegetés, a gazdasági biztonság, a kémelhárítás, az alkotmányvédelem, a szervezett bűnözés, a proliferáció, a kiberbiztonság és a minősített információk védelmének területeit.³⁶ A BIS jogállása az önálló hatáskörrel rendelkező szervezetekhez hasonlít. Gazdálkodása a központi költségvetésben külön fejezetet képez, igazgatóját a kormány nevezi ki és menti fel, a tevékenységét közvetlenül a kormány mint testület alárendeltségében folytatja.³⁷ Egyébiránt a BIS a Cseh Köztársaság elnöke, a miniszterelnök és a kormánytagok felé, sőt indokolt esetben társszolgálatok részére nyújthat tájékoztatást.³⁸

Az integrált katonai nemzetbiztonsági szolgálat a Katonai Hírszerzés (*Vojenské zpravodajství*, VZ) nevet viseli. A katonai hírszerzés és elhárítás 2005. évi egyesülésével létrejött VZ a Védelmi Minisztériumnak alárendelt szervezet, az igazgatóját a védelmi miniszter nevezi ki és menti fel – a kormány jóváhagyásával –, illetve tevékenységében is a védelmi miniszternek felelős. A VZ látja el a Cseh Köztársaság kibervédelmét, valamint részét képezi egy műholdas központ is (SATCEN CR).³⁹

Jöllehet, nem nemzetbiztonsági szolgálat és nem is rendvédelmi szerv, de külön említést érdemel a Hibrid Fenyegetések Elleni Központ (*Centrum proti hybridním hrozbám*, CHH), amely a belügyminisztériumon belüli különös hatáskörű, professzionális nyílt forrású információgyűjtő (*open source intelligence*, OSINT) szervezeti egység.⁴⁰

A cseh nemzetbiztonsági rendszerben a BIS teljes önállóságot élvez, az ÚZSI részben a Belügyminisztériumhoz kapcsolódik, a VZ pedig teljes mértékben a Védelmi Minisztérium irányítása alá tartozik.⁴¹

A nemzetbiztonsági szolgálatok struktúrája a Horvát Köztársaságban

Horvátországban szintén kétpólusú (polgári–katonai) nemzetbiztonsági szervezetrendszer működik, a nemzetbiztonsági szolgálatok integrált modellben szerveződnek, tehát funkcionális alapú szétválasztásukra itt nem került sor. Így összesen tehát két nemzetbiztonsági szolgálat tevékenykedik, egy katonai és egy polgári.⁴²

A polgári nemzetbiztonsági szolgálat a Biztonsági Hírszerző Ügynökség (*Sigurnosno obavještajna agencija*, SOA), amely a külföldre irányuló hírszerzési feladatai mellett végzi a terrorizmussal, az extrémizmussal, a kibervédelemmel, az alkotmányvédelemmel, a korrupciófelderítéssel, a gazdaságbiztonsággal, az energiabiztonsággal, a szervezett

³⁵ ZEMAN 2014: 80.

³⁶ Lásd: www.bis.cz/what-we-do/

³⁷ Lásd: www.bis.cz/audit-and-oversight/

³⁸ Lásd: www.bis.cz/how-we-work/

³⁹ Lásd: www.vzcr.cz/en/who-we-are-60

⁴⁰ Lásd: www.mvcr.cz/chh/clanek/centre-against-terrorism-and-hybrid-threats.aspx

⁴¹ ZEMAN 2014: 72.

⁴² HORVÁT-KOS: 2022: 6; BÉRES 2018: 32–35.

bűnözéssel, a kémelhárítással, az információbiztonsággal és a biztonsági átvilágítással kapcsolatos teendőket.⁴³ A SOA a nemzetbiztonsági tájékoztatást az elnök, a miniszterelnök, a parlament, a SKSOA (lásd alább) elnöke, a legfőbb ügyész, illetve a társszolgálatok felé végezheti.⁴⁴

A katonai nemzetbiztonsági szolgálat a Katonai Biztonsági Hírszerző Ügynökség (*Vojna sigurnosno-obavještajna agencija*, VSOA), amely szervezetileg a Védelmi Minisztérium alá tagozódik.⁴⁵ Feladata a védelmi minisztérium és a horvát fegyveres erők állományának, valamint a felvételre tervezett személyek biztonsági ellenőrzése, elhárítási tevékenység végzése, továbbá a védelmi minisztérium és a haderő személyi állományának és objektumainak elhárítási védelme. A VSOA végzi a NATO minősített adatokkal dolgozó katonaszemélyek biztonsági ellenőrzését.⁴⁶

Horvátországban a SOA és a VSOA irányítása összetett rendszerben történik, politikai szinten megoszlik az elnök és a kormány (kiváltképpen a miniszterelnök) között. A szolgálatok igazgatóinak kinevezéséhez és felmentéséhez például az elnök és a miniszterelnök konszenzusos döntésére van szükség. Ahogy a bevezetésben írtam, a nemzetbiztonsági igazgatás politikai szintű rendezésének kérdéseire nem terjed ki a tanulmány, azonban Horvátországban a politikai és a szakmai szint keveredése figyelhető meg, ezért a politikai felépítés érintése nélkül a nemzetbiztonsági szolgálatok irányítását sem lehetne bemutatni. Először is a nemzetbiztonsági szolgálatok irányításában jelentős szerepet tölt be a Nemzetbiztonsági Tanács (*Vijeće za nacionalnu sigurnost*, VNS), amely az elnök és a miniszterelnök nemzetbiztonsági szervezetrendszer stratégiai irányítására szolgáló közös nemzetbiztonsági munkaszerve.⁴⁷ A VNS tagjai mások mellett miniszterek, a nemzetbiztonsági szolgálatok igazgatói, illetve a horvát biztonsági architektúra más szerveinek a vezetői.⁴⁸ A VNS tagja a kormány nemzetbiztonságért felelős tagja, ezt a beosztást általában a miniszterelnök helyettese tölti be.⁴⁹ A stratégiai irányítástól elkülönül a nemzetbiztonsági szolgálatok operatív irányítása. Ez szintén egy testületi szervezet, a Biztonsági Hírszerző Ügynökségek Koordinációs Tanácsa (*Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija*, SKSOA) keretei között történik. A SKSOA-t a kormány nemzetbiztonságért felelős tagja elnököli és a tagjai között a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadója mellett megtalálhatók a szolgálatok igazgatói is.⁵⁰ A VNS és a SKSOA mellett egy közös állandó szervezet, a Nemzetbiztonsági Tanács Hivatala (*Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost*, UVNS) működik, amely az adminisztratív feladatokon túl döntés-előkészítést végez a két testület számára.⁵¹ Ezen felül az UVNS látja el a Horvát Köztársaság nemzeti biztonsági felügyeleti feladatait.⁵²

A fentiekben kívül a horvát nemzetbiztonsági intézményrendszerhez szorosan kapcsolódik két olyan szerv, amelyek nem nemzetbiztonsági szolgálatok.

⁴³ Lásd: www.soa.hr/en/areas-of-activity/

⁴⁴ Lásd: www.soa.hr/en/about-us/reporting/

⁴⁵ Lásd: www.morh.hr/o-vojnoj-sigurnosno-obavjestajnoj-agenciji/

⁴⁶ BÉRES 2018: 34.

⁴⁷ Lásd: www.soa.hr/en/about-us/security-intelligence-system-of-the-republic-of-croatia/

⁴⁸ Lásd: www.soa.hr/en/about-us/security-intelligence-system-of-the-republic-of-croatia/

⁴⁹ LEFEBVRE 2012: 115–163.

⁵⁰ LEFEBVRE 2012: 115–163.

⁵¹ Lásd: www.uvns.hr/en/about-us/introduction

⁵² Magyarországon a Nemzeti Biztonsági Felügyelet az NBSZ szervezetén belül működik.

A Távközlési Felügyelet Operatív és Műszaki Központja (*Operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija*, OTC) egy független állami szerv, amely a telekommunikációs eszközön keresztül folytatott kommunikáció titkos megfigyelésére feljogosított hatóságokkal együttműködve, háttértámogató intézményként végrehajtja a telekommunikációs eszközökkel és szolgáltatókkal kapcsolatos technikai feladatokat.⁵³ Az OTC igazgatóját a SKSOA javaslatára a kormány nevezi ki és menti fel.⁵⁴

Az Információs Rendszerbiztonsági Intézet (*Zavod za sigurnost informacijskih sustava*, ZSIS) a különböző kormányzati anyagok titkosítását végzi, valamint a kormányzati információs rendszerek, hálózatok tanúsítási és védelmi feladatait látja el, utóbbi alatt a rosszindulatú programok (*malware*) elleni védelmet is biztosítja. Ellátja a rejtjelfelügyeleti és adatbiztonsági feladatokat. A ZSIS igazgatóját szintén a SKSOA javaslatára a kormány nevezi ki és menti fel, hivatali ideje alatt az UNVS vezetőjének tesz jelentéseket.⁵⁵

A nemzetbiztonsági szolgálatok struktúrája a Bolgár Köztársaságban

Bulgáriában a nemzetbiztonsági szervezetrendszer kétpólusú (polgári–katonai) és funkcionálisan (hírszerzés–elhárítás) is különálló szolgálatokból tevődik össze. Két polgári nemzetbiztonsági szolgálat, valamint egy integrált katonai nemzetbiztonsági szolgálat működik.⁵⁶

A polgári hírszerzés szolgálata az Állami Információs Ügynökség (*Държавна агенция „Разузнаване”*, ДАР [ejtsd: DAR]), amely közvetlenül a kormány (Miniszterek Tanácsa) alá rendelt állami szerv, a feladatait a miniszterelnök és az elnök (miniszterelnökkel együttműködésben adott) utasításának megfelelően hajtja végre.⁵⁷ A ДАР a tájékoztatási feladatait a bolgár nemzetgyűlés elnöke, a köztársasági elnök, a miniszterelnök és a kormánytagok felé teljesíti, továbbá a kormány címzettként más társszervet is kijelölhet. A ДАР-t vezető elnököt a kormány javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki.⁵⁸

A polgári elhárítás feladatai az Állami Nemzetbiztonsági Ügynökségnél (*Държавна Агенция „Национална сигурност”*, ДАНС [ejtsd: DANSZ]) összpontosulnak. A ДАНС felel a kémelhárításért, az ország szuverenitása és integritása védelméért, az alkotmányvédelemért, a gazdaságbiztonságért, az információvédelemért, a kritikus infrastruktúra védelméért, az információs rendszerek biztonságáért. Ide tartozik a terrorizmus és extrémizmus elhárítása, a proliferáció, a migrációs kockázatok, valamint a titkosítási feladatok.⁵⁹ A ДАР-hoz hasonlóan a ДАНС is a kormány alá tartozó különleges hatáskörű szerv, az elnökének kinevezése a polgári hírszerzés elnökének kinevezési folyamatával egyezik meg.

⁵³ Lásd: www.otc.hr/en

⁵⁴ Lásd: www.otc.hr/en

⁵⁵ Lásd: www.zsis.hr/default.aspx?id=30

⁵⁶ MARKOV 2022: 7; BÉRES 2018: 123–129.

⁵⁷ Lásd: www.dar.bg/en

⁵⁸ Lásd: www.dar.bg/en/about-us/legal-basis#faq-item-85

⁵⁹ Lásd: <https://dans.bg/en/about-sans-menu-en>

A bolgár katonai nemzetbiztonsági szolgálat a Katonai Hírszerző Szolgálat (*Служба „Военно разузнаване”, CBP* [ejtsd: SZVR]). A CBP a Védelmi Minisztérium alárendeltségében végzi tevékenységét, de tájékoztatást szélesebb körben, a köztársasági elnök, a nemzetgyűlés elnöke, a miniszterelnök, a védelmi miniszter, a vezérkari főnök, esetenként a külügyminiszter részére hajthat végre.⁶⁰ A CBP stratégiai irányítását a miniszterelnök látja el, míg a védelmi miniszter felel a vezetés körébe tartozó feladatokért.⁶¹

A fent említett három nemzetbiztonsági szolgálaton kívül működik a Technikai Műveletek Állami Ügynöksége (*Държавна агенция „Технически операции”, ДАТО* [ejtsd: DATO]), amely szintén a kormány közvetlen alárendeltségébe tartozó állami szerv. Feladata a titkos információgyűjtés felkérés alapján történő műveleti végrehajtása. A ДАТО nem minősül nemzetbiztonsági szolgálatnak.

Bulgáriában a nemzetbiztonsági szolgálatok közvetlen irányítása a kormánynál összpontosul.⁶² A stratégiai és a koordinációs ügyekre – a horvát modellhez hasonlóan – a kormány tanácsadó testületként működik a Biztonsági Tanács (*Съвет по сигурността*).⁶³ A Biztonsági Tanács tagjai politikai felső vezetők (miniszterelnök és hatáskörükben érintett miniszterek) mellett a vezérkari főnök és a nemzetbiztonsági szolgálatok igazgatói.⁶⁴ A Biztonsági Tanács koordinációs tevékenységet végez és szakmai támogatást nyújt a kormány nemzetbiztonsági döntéshozatalához, ezen felül javaslatokat tehet a miniszterelnök és a kormány részére konkrét intézkedések meghozatalára.⁶⁵

Összegzés

A tanulmányban vizsgált államok nemzetbiztonsági rendszereinek intézményi struktúrája alapján az alábbi következtetések vonhatók le.

- Mind a négy államban kétpólusú (polgári–katonai) a nemzetbiztonsági szolgálatok tagozódása.
- A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok jellemzően funkcionálisan integrált formában működnek. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok irányítása – a speciális területre figyelemmel – általában a védelemért felelős minisztériumok felelőssége. E tekintetben az államok között nincs számottevő különbség.
- A vizsgált négy államban a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok funkcionálisan (hírszerzés–elhárítás) elkülönülnek. Ez alól kivételt képez Horvátország, ahol a polgári és a katonai szegmensben egyaránt integrált modellt alkalmaznak.
- A vizsgált négy állam közül háromban létezik a hírszerzés és az elhárítás szervezettől független műveleti támogató szolgálat, noha ennek tevékenysége Horvátországban csak korlátozott területre, a telekommunikációs hálózatokra és szolgáltatókra terjed ki. A támogató szolgálat rendszerint nem nemzetbiztonsági szolgálat

⁶⁰ Lásd: <https://bit.ly/44NbHIE>

⁶¹ Lásd: <https://bit.ly/3GKurlo>

⁶² Lásd: https://iisda.government.bg/ras/executive_power

⁶³ Lásd: https://iisda.government.bg/ras/executive_power/council/219

⁶⁴ BOZHILOV [é. n.]: 8; GRAAFF–NYCE 2018: 64.

⁶⁵ Lásd: https://iisda.government.bg/ras/executive_power/council/219

jogállású. Ez alól Magyarország kivételt képez, ahol az NBSZ is nemzetbiztonsági szolgálat.⁶⁶

- Mindegyik állam nemzetbiztonsági architektúráján kívül ugyan, de találhatók olyan szervezetek, amelyek nem nemzetbiztonsági szolgálatok, de mégis elláthatnak nemzetbiztonsági természetű feladatokat. Ebbe a szervezeti kategóriába akár az előző pontban említett támogató szervek is beletartozhatnak. Csehországban ilyen a CHH, Horvátországban az OTC és a ZSIS, Bulgáriában a CBP, hazánkban pedig a TEK.
- A vizsgált államok felében az irányításban részt vesz valamilyen testületi szerv.
- A nemzetbiztonsági szolgálatok számában Magyarország jár az élen öt szolgálattal. A többi vizsgált államban ennél kevesebb, három (Csehország, Bulgária), illetve kettő (Horvátország) nemzetbiztonsági szolgálat működik. Ugyanakkor, ahogyan arra a bevezetőben már utaltam, pusztán a nemzetbiztonsági szolgálatok számából nem vonhatók le következtetések egy ország nemzetbiztonsági rendszerének hatékonyságára.
- Ha a nemzetbiztonsági szolgálatok számát kiegészítjük a nemzetbiztonsági feladatokat ellátó, tanulmányban vizsgált szervezetekkel, akkor az arányszámok a következők: Magyarországon hat, Bulgáriában négy, Csehországban négy, Horvátországban négy. Az ilyen szervezeteknek – mint amilyen bizonyos szempontból a TEK is – a működése határterületeket érint. Ezek jól kifejezik a nemzetbiztonsági szféra összetett jellegét, a hírszerzés és elhárítás hagyományos funkciója mellett.⁶⁷

Magyarországon az elmúlt harminc évben folyamatosan a politikai diskurzus részét képezték a nemzetbiztonsági igazgatás intézményi oldalának megszervezésére vonatkozó racionalizálási gondolatok, a szolgálatok reformjának ügye. Az elmúlt néhány év bizonyította, hogy a jövőben egyre komolyabb erőfeszítést igényel a nemzet biztonságának megóvása. A kedvezőtlen biztonságpolitikai fejlemények rávilágítanak arra, hogy Magyarországnak a következő évtizedben minden erejével a nemzeti rezilienciája megőrzésére kell törekednie, amelynek részeként a biztonsági ökoszisztéma újragondolása sem kerülhető el. Ehhez hasznos segítséget nyújt a közvetlen környezetünkben lévő államok e téren folytatott gyakorlatának megismerése.

Felhasznált irodalom

20 éves a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat [é. n.]. Online: https://nbsz.gov.hu/docs/20_eves_az_NBSZ.pdf

ANDRÉKÓ Gábor (2021): A TIBEK – mint fúziós információs központ – centripetális hatása a magyar kormányzati döntésekre, különös tekintettel az értékelés és a tájékoztatás szerepére. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 9(2), 29–43. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2021.2.3>

⁶⁶ Nbtv. 1. §.

⁶⁷ DOBÁK 2015: 129.

- BÉRES János szerk. (2018): *Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok*. Budapest: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/05_Kulfoldi_nb.pdf
- BÖRCSÖK András – VIDA Csaba (2014): A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására). *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2(1), 63–100. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/2066/1344>
- GRAAFF, Bob de – NYCE, James M. szerk. (2018): *Handbook of European Intelligence Cultures*. Lanham–Boulder–Paris–London: Rowman & Littlefield.
- HORVAT, Klara – KOS, Luka (2022): *National Intelligence Authorities and Surveillance in the EU: Fundamental Rights Safeguards and Remedies*. FRANET contractor: Centre for Peace Studies, Human Rights House Zagreb. Online: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/hr-surveillance-report-update-2022_en.pdf
- LEFEBVRE, Stéphane (2012): Croatia and the Development of a Democratic Intelligence System (1990–2010). *Democracy and Security*, 8(2), 115–163. Online: <https://doi.org/10.1080/17419166.2012.680837>
- MARKOV, Dimitar (2022): *National Intelligence Authorities and Surveillance in the EU: Fundamental Rights Safeguards and Remedies*. FRANET contractor: Project One/Center for the Study of Democracy. Online: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/bg-surveillance-report-update-2022_en.pdf
- MÁRTON Balázs (2023): A NIBEK-től a Nemzeti Információs Központig. Nemzetbiztonsági fúziós központok Magyarországon. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 11(1), 21–33. Online: <https://doi.org/10.32561/nisz.2023.1.2>
- OTAHAL, Lucian Luca (2016): *Short Thematic Report. National Intelligence Authorities and Surveillance in the EU: Fundamental Rights Safeguards and Remedies*. FRANET contractor: Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences. Online: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/czech-republic-study-data-surveillance-ii-legal-update-cz.pdf
- TÉGLÁSI András szerk. (2018): *Az állam szervezete*. Budapest: Dialóg Campus.
- VIDA Csaba (2018): A nemzetbiztonsági rendszer elméleti alapjai. In BÉRES János (szerk.): *Külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok*. Budapest: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., 8–24. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/05_Kulfoldi_nb.pdf
- ZEMAN, Petr (2014): Intelligence Services of the Czech Republic. Current Legal Status and Its Development. *Information & Security: An International Journal*, 30(2), 67–84. Online: https://connections-qj.org/system/files/3006_zeman.pdf

Jogi források

- A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet
A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet
A Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról szóló 2010. évi XLII. törvénnyel összefüggésben szükséges törvénymódosításokról és egyes iparjogvédelmi tárgyú törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVIII. törvény

A nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendelet

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény

A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény

A terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól szóló 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet

Az egyes miniszterek, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár feladat- és hatásköréről szóló 212/2010. (VII. 1.) Korm. rendelet

Az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvény

Egyes törvényeknek a Magyarország minisztériumainak felsorolásáról szóló 2022. évi II. törvényhez kapcsolódó módosításáról szóló 2022. évi IV. törvény

Bottyán Sándor¹

A nagy nyelvi modellek működése és képzése, valamint alkalmazásuk stratégiai elemzése

1. rész

The Operation and Training of Large Language Models and a Strategic Analysis of Their Application

Part I.

Napjainkban egyre több olyan munkakörnyezeti szoftvermegoldás jelenik meg, amelyeket mesterségesintelligencia-ügynökök támogatnak, és amelyek fő képességeit nagyméretű nyelvi modellek biztosítják. E modellek megfigyelhető fejlődési irányai (például erőforrás-fogyasztás csökkentése, kompakt architektúrák) olyan jövőt sejtetnek, amelyben ez a technológia valószínűleg mindennapi eszköztárunk részévé válik az információfeldolgozásban, beleértve a nemzetbiztonsági feladatokat is. A hatékony és felelősségteljes használathoz meg kell érteni e technológia alapelveit és fejlesztési szükségleteit, valamint fel kell tárnai a gyakorlati alkalmazásban rejlő pozitív és negatív tulajdonságait. Az ismeretterjesztő célú kétrészes tanulmány első részében a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás tágabb területén a transzformátormodellekre és azok leglényegesebb technológiai alapjaira összpontosítunk, hogy demisztifikáljuk ezt a gyakran homályosnak és nehezen érthetőnek tartott jelenséget, és közelebb hozzuk a társadalmi elfogadottsághoz.

Kulcsszavak: nagy nyelvi modell, mesterséges intelligencia, ChatGPT, gépi tanulás

Nowadays, an increasing number of work environment software solutions are emerging that are supported by artificial intelligence agents, where the main capabilities are provided by large language models. The observed development directions of

¹ Hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Műszaki Doktori Iskola, e-mail: bottyán.sándor@gmail.com

these models (e.g., reducing resource consumption, compact architectures) suggest a future in which this technology will likely become part of our everyday toolkit in information processing, including national security tasks. Effective and responsible use requires understanding the fundamental principles and development needs of this technology, as well as uncovering both its positive and negative features in real world application. In the first part of this two-part study aimed at knowledge dissemination, we focus on transformers and their most essential technological fundamentals in the broader fields of artificial intelligence and machine learning, in order to demystify this phenomenon – often regarded as obscure and difficult to understand – and bring it closer to societal acceptance.

Keywords: *large language model, artificial intelligence, chatGPT, machine learning*

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a digitalizáció hatása hazánk modern társadalmának számos aspektusában növelte az elektronikusan tárolt információk mennyiségét, egyre több elektronikus információs rendszer végzi az adatok létrehozását, kezelését, továbbítását a kibertérben. Ez a jelenség az állambiztonságot garantáló szervezetek tevékenységeire is hatással van, a nemzetbiztonsági intézményrendszerre egyre nagyobb teher hárul az elektronikus információk kezelése kapcsán. A hírszerzést végző nemzetbiztonsági szervek számára jelentős kihívás az alaptevékenységük során megszerzett adatok mennyiségének elemzése és értékelése, az időszerű, értéket képviselő információ előállítás, ezért a hagyományos hírszerzési eljárásokat manapság már új, automatizált információfeldolgozó képességekkel vértetik fel. Ez a folyamat napjainkban is tart, az új integrálandó képességek közül a természetes nyelvfeldolgozás (*natural language process*, NLP), valamint a népszerű mesterséges intelligencia (MI) technológiák, mint a gépi tanulási megoldások egyre több állami és katonai feladatot ellátó eljárásban jelennek meg. Az ilyen innovatív technológiák integrálásának szükségét vagy az önálló fejlesztések indokoltságát az olyan nagy nyelvi modellek (*large language models*, LLM) képességei támasztják alá, mint például a ChatGPT, a Gemini vagy a Claude. Az LLM alkalmazásában rejlő előnyök (például automatizáltság, döntéshozatal-támogatás, hatékonyságnövelés stb.) hatékonyan hasznosíthatók a katonai és a nemzetbiztonsági információfeldolgozás szintjein, amelynek köszönhetően a hatalmas adatkészletek automatizált elemzése gyorsítja a folyamatokat. Az előre definiált minták felhasználásával az adathalmazokban azonosíthatók az állambiztonságot sértő új fenyegetések (például Magyarország függetlenségére, gazdaságának biztonságára, pénzügyi helyzetére veszélyes külföldi szándékok és cselekmények stb.) és a már ismert kockázatok állapotában történt – soron kívüli intézkedést igénylő – változások. Összefüggések felismerésével prediktív és preskriptív előrejelzések készülhetnek, amelyek hozzájárulnak a társadalomra veszélyes cselekmények kockázatainak csökkentéséhez vagy elkerüléséhez, a nemzetbiztonsági védelem alá eső szervezetek és létesítmények védelméhez. A technológia skálázási lehetősége megengedi a vizsgált adatok mennyiségi kiterjesztését, amellyel még hatékonyabbá válhat a magyar nemzetbiztonságot veszélyeztető külföldi tevékenységekkel (például terrorszervezetek tervezett cselekményei,

a kábítószér- és fegyverkereskedelem trendjei stb.) kapcsolatos információgyűjtést követő elemzés-értékelési munka. A nyílt forráskódú (*open source*) nagy nyelvi modellek kiválóan alkalmasak az ilyen tevékenységek támogatására, minden kétséget kizáróan ezen innovációs kezdeményezéseknek otthon adó területek közül a hazai nemzetbiztonsági terület sem lesz kivétel. Az egyedi ágens fejlesztések mellett egyre gyakoribb jelenség az LLM felhasználása asszisztencia jellegű (például tartalomgenerálás, fordítás, kódolás) szolgáltatásokban is, több technológiai nagyvállalat integrálja azt munkakörnyezeti szoftverekbe (például Microsoft Office 365 – Copilot, Google Workspace – Assistant) is. Bizonyos, hogy a technológia a katonai és nemzetbiztonsági munkakörnyezetek általános eszköztárának a része lesz, így a biztonságtudatos fejlesztés és használat előmozdítása érdekében elengedhetetlen az alapvető működés megértése és az ezzel kapcsolatos jellemzők (előnyök, lehetőségek, fenyegetések, veszélyek) azonosítása. A technológia alkalmazása többértű biztonsági kihívással jár együtt, ami részben *black box*² jellegéből adódik, másrészt abból, hogy bonyolult működési struktúrája okán nehezen értelmezhető. Komplexitása kihívást jelent a nem szakértő személyek számára, ennek okán a vele való munkavégzés sem problémáktól mentes. Ez a kétrészes tanulmány ismeretterjesztő céllal demisztifikálni kívánja a nagy nyelvi modellek jelenségét, átfogó képet kíván nyújtani az alapvető működésről és szükségletekről, mindemellett rávilágít az alkalmazásában rejlő kockázatokra is. Arra a várható jövőképre alapozva, hogy az LLM-kockázatok hamarosan az állami szervezetek szintjén fognak jelentkezni, összeállított ismeretanyagával és következtéseivel igyekszik hozzájárulni a felelősségteljes alkalmazáshoz, így növelve a nemzetbiztonság szempontjából igen fontos elektronikus információbiztonságot, valamint a mesterséges intelligenciába vetett társadalmi bizalmat.

A mesterséges intelligencia fogalmi megközelítése

A mesterséges intelligencia (MI), vagy angolul *artificial intelligence* (AI) mostanság gyakorta ismételt fogalom, amely hosszú történeti múltra tekint vissza. Az első MI-eredményt 1943-ra jegyzik, ekkor történt, hogy Warren McCulloch és Walter Pitts az agyi neuronokról szóló alapszintű fiziológiai ismereteikhez társították a matematikai elemzés módszertanát, így megalkotva a legelső mesterséges neuronmodellt, amely nélkül ma nem beszélhetnénk korszerű MI-megoldásokról. A következő években sorra jelentek meg olyan kutatások és szabályok (például Hebb-tanulás 1949-ben) vagy műszaki megoldások (például Marvin Minsky és Dean Edmonds SNARC elnevezésű neurális számítógépe 1951-ben), amelyek leginkább ezekre az ismeretekre alapoztak. Azonban talán a legteljesebb elképzelés Alan Turinghoz köthető, akinek 1950-ben megjelent megfogalmazásai (például Turing-teszt, a gépi tanulás, megerősített tanulás) manapság is gyakran említett kifejezésnek számítanak az MI-terminológiában.³

² A *black box* kifejezés a technológia és szoftverek esetében olyan rendszert vagy komponenst jelöl, amelynek belső működése a felhasználó vagy a megfigyelő számára nem átlátható vagy hozzáférhető. Csak a bemeneti adatok és a kimeneti eredmények ismertek, de maga a folyamat, ahogyan a rendszer a bemenetet a kimenetre alakítja, rejtve marad.

³ BOTTYÁN 2024: 31.

A mesterséges intelligencia története során több MI-definíciót is alkottak, de a technológia rohamos fejlődése okán azok előbb-utóbb elavulttá váltak, így nincs egy egységesen elfogadott közülük. Az MI-definíciók kísérletek három perspektívából alkothatnak maradandó gondolatot, ezek a filozófiai, a technológiai és a jogi, amelyek közül a technológiai megközelítések nem tekinthetők konzisztensnek, hiszen a gyorsvonatként száguldó innovatív technológiát pontos műszaki paraméterekkel időtállóan megfogalmazni lehetetlen küldetés. Azonban a filozófiai megközelítések permanensnek bizonyultak, és napjainkban népszerűnek is mondhatók. Például John. R. Searle 30 éves definíciója, aki az MI magyarázatát a kognitív állapot elérése mentén kétfelé, erős és gyenge MI-re osztotta.⁴ Ez a megközelítés, bár gyakorta alkalmazott az általános megközelítések során, de a jelenkori MI-rendszerek – vizsgálati szempontból – nem klasszifikálhatók e rend szerint, hiszen minden általunk ismert megoldás a gyenge MI követelményeinek felel meg, míg az erős MI jelenleg csak vízióként jelenik meg. Bár a szabályozás mindig is utánkövetője volt az innovatív technológiáknak, napjainkban már rendelkezünk a mesterséges intelligencia egy olyan jogi deklarációjával, amely a következő időszakokra megadhatja azt a pontosságot, egyértelműséget és interdiszciplinaritást, amelyre a szükség kívánkozik. Az európai kezdeményezés [2024/1689 EU rendelet]⁵ a következőképpen határozza meg a mesterséges intelligenciát:

„MI-rendszer»: gépi alapú rendszer, amelyet különböző autonómiaszinteken történő működésre terveztek, és amely a bevezetését követően alkalmazkodóképességet tanúsíthat, és amely a kapott bemenetből – explicit vagy implicit célok érdekében – kikövetkezteti, miként generáljon olyan kimeneteket, mint például előrejelzéseket, tartalmakat, ajánlásokat vagy döntéseket, amelyek befolyásolhatják a fizikai vagy a virtuális környezetet.”

A jogalkotó feladata szerint igyekezett az általunk tapasztalt mesterségesintelligencia-valóságot az írott természetes nyelv határai között leképezni. A fentebb megfogalmazott gondolatokkal a jog erejének (kötelező alkalmazás, a jogalkalmazás alapja, jogbiztonság garantálása) köszönhetően jó eséllyel egyre gyakrabban fogunk találkozni. A fenti definícióból következtetve, ez a tanulmány a mesterséges intelligencia tartalomgenerálási képességeinek főbb részleteit járja körbe. Ehhez a gépi tanulás területén keresztül kívánja megismertetni az olvasót a nagy nyelvi modellekkel.

A gépi tanulás

A gépi tanulás jellemzésére Arthur Samuel gondolatai szolgálhatnak segítségül, aki szerint ez a számítástechnika azon részterülete, amely anélkül képes tanulni, hogy programoznánk azt.⁶ Ezek az algoritmusok statikus programutasításokat követve a jókora adattömegekből

⁴ BOTTYÁN 2024: 32.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet).

⁶ MUNOZ 2012.

(bemeneti minta) képesek modellt építeni (tanulni) és előrejelzéseket (predikciókat) készíteni. A gépi tanulás szoros kapcsolatban áll a számítógépes statisztikával, és gyakran átfedésbe kerül az adatbányászat módszertanával. Az adatelemzés területén előjelzések céljából alkalmazott gépi tanulási módszereket pedig *prediktív analitikának* nevezik. A gépi tanulás kategóriáján belül két elterjedt alkalmazási módszerről beszélhetünk, amelyek a *felügyelt és a felügyelet nélküli tanulás*. A megjelenés gyakorisága tekintetében ezek közül előbbi a jelentősebb (körülbelül 70%), míg utóbbi 10–20% arányban jelenik meg, ugyanakkor meg kell említeni a *félíg felügyelt* és a *megegyesített tanulás* módozatokat is, amelyek azonban ritkábban alkalmazott módszerek.⁷

A felügyelt tanulás során címkézett példák segítségével képzik ki a modellt úgy, hogy a kimenet előre definiált. Ebben az esetben az algoritmus úgy tanul, hogy a két készletet (bemenet és kimenet) összeveti, és megalkotja a modellt annak érdekében, hogy a címkézetlen adatok tekintetében is hatékony legyen. Ehhez leginkább olyan módszereket alkalmaz, mint például a *regresszió*,⁸ a *predikció*, a *gradient boosting*.⁹ A felügyelt tanulást leginkább olyan célokra használják, ahol a múltbéli adatok feldolgozásával valószínűsíthetők bizonyos jövőbeli események.¹⁰

A felügyelet nélküli tanulást akkor alkalmazzák, amikor az algoritmusnak egy *strukturálatlan* adattömegben kell mintákat megtalálnia. Címkézett adatok nélkül a cél az adatokban található egyfajta *szabályosság* megállapítása. Ez a módszer különösen hatékonyan alkalmazható pénzügyi tranzakciós adatok elemzésére, hiszen hasonló jellemzőkkel rendelkező ügyfelek csoportjai azonosíthatók (klasszifikálhatók), majd a kapott eredmények felhasználhatók további szervezeti célok (például marketingtevékenység) érdekében. Az alkalmazott módszerek az *önszerveződő térképek*,¹¹ a *legközelebbi szomszéd analízis*,¹² *K-közép klaszterezés*¹³ és a *szinguláris felbontás*.¹⁴

A félíg felügyelt tanulást (*semi-supervised learning*) többnyire ugyanazon tevékenységekre alkalmazzák, mint a felügyelt tanulást, azonban a modellképzéshez címkézett adatokat csak kis mértékben, míg a címkézetlen adatokból nagy mennyiségben használnak fel. Ez a módszer annyiban tér el a felügyelt tanulástól, hogy a fejlesztési folyamat gazdaságosabbá válhat abban az esetben, ha az adatok címkézése tetemes költségekkel járna.¹⁵

⁷ ONGSULEE 2017: 2.

⁸ A regresszió statisztikai módszert arra használják, hogy megvizsgálják a változók közötti kapcsolatokat.

⁹ A gradiens erősítés gépi tanulási technika, amely a döntési fák sorozatát használja előrejelzések készítésére és a prediktív teljesítmény javítására.

¹⁰ ONGSULEE 2017: 2.

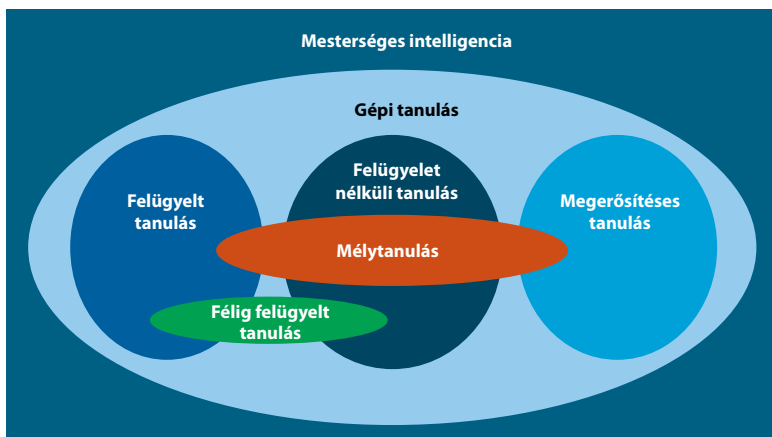
¹¹ Az önszerveződő térkép (*self-organizing map*), más néven Kohonen-térkép, egyfajta mesterséges neurális hálózati technika, amelyet nagydimenziós adatok alacsonyabb dimenziókban történő feltérképezésére és megjelenítésére használnak.

¹² A legközelebbi szomszéd analízis a térbeli rendezettség vizsgálatának gyakorta alkalmazott matematikai statisztikai eszköze.

¹³ A k-közép klaszterezés (*K-means clustering*) egy népszerű, nem felügyelt tanulási algoritmus, amelyet adathalmazok klaszterekbe történő csoportosítására használnak. A cél az, hogy az adatok egy adott számú (K) klaszterbe legyenek osztva úgy, hogy az egy klaszterbe tartozó elemek hasonlóak legyenek egymáshoz, míg a különböző klaszterek elemei minél jobban különbözzenek.

¹⁴ A szingulárisérték-felbontás (*SVD – singular value decomposition*) egy lineáris algebrai módszer, amely egy mátrixot három másik mátrix szorzatára bont fel. Az SVD széles körben alkalmazott eszköz adat-elemzésben, képfeldolgozásban, gépi tanulásban és kompresszióban.

¹⁵ ONGSULEE 2017: 3.

1. ábra: A mesterséges intelligencia tanulástípusainak szemléltetése hierarchiájuk és kapcsolataik alapján
 Forrás: a szerző szerkesztése

A megerősített tanulás (*reinforcement learning*) szintén önálló kategória, amely megoldás leginkább a robotikában és a játékokban (például sakk) hasznosul. Ebben az esetben az algoritmus kísérletezéssel fedezi fel azt, hogy melyik művelet eredményei adják a legnagyobb jutalmat, vagyis a megerősítést. A módszernek három összetevője van: az *ágens* (a döntéshozó), a *környezet* (amivel az ágens kapcsolatba léphet) és az *akciók* (amit az ágens megtehet). A cél ebben a tekintetben az, hogy az ágens olyan döntéseket hozzon, amelyek maximalizálják a várható jutalmat.¹⁶

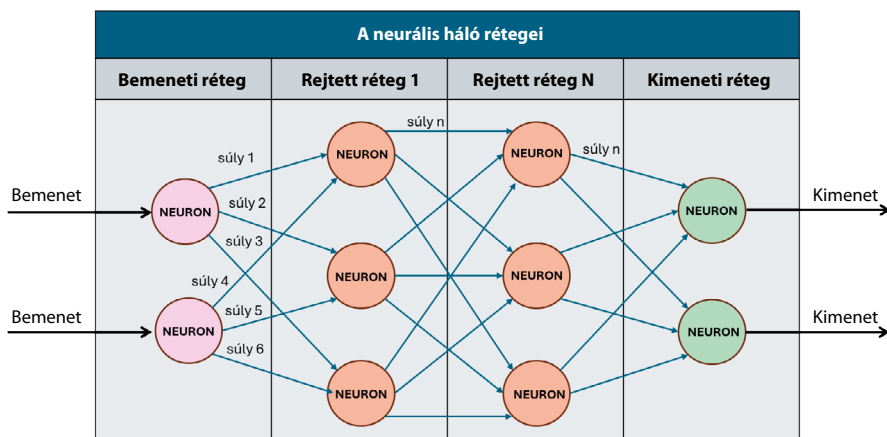
A mélytanulás (*deep learning*), vagy más néven mély gépi tanulás, egy speciális gépi tanulás, amely nem azonos az eddigiekben említett tanulási paradigmákkal, de alkalmazható azokban (1. ábra). Jellegzetessége, hogy egynél több mesterséges neurális hálózatot (úgynevezett mélyhálót) és hozzá kapcsolódóan gépi tanulási algoritmusokat (például tanulóalgoritmusokat) tartalmaz. A mélytanulás elnevezés neuronhálózatban található több rejtett réteg meglétére utal. A mesterséges neuronok alkalmazása nem új technológia, ám a jelenkor számításkapacitás-lehetőségeivel és egyéb algoritmikákkal társítva dinamikusan fejlődő terület.¹⁷

Egy neuronhálózat legegyszerűbb esetében két neuroncsoport megléte szükséges, amelyből az egyik bemeneti, a másik pedig kimeneti réteg. Egy komplex mélyhálóban a bemenet és kimenet között további nagyszámú neuron található, amelyek szintén rétegekbe (úgynevezett rejtett rétegekbe) tömörülnek (2. ábra). E rétegekben található mesterséges neuronok bemeneti jeleket (valós számokat) fogadnak a vele kapcsolatban álló neuronoktól, majd azt egy aktivizációs függvénnyel¹⁸ feldolgozzák, ezt követően továbbítják. A jelek a teljes hálózaton áthaladnak (*forward propagation*), amely átalakítja azokat a kívánt módon. A jel erősségét, avagy a neuronok közötti kapcsolatot minden csatlakozásnál egy súly (*weight*)

¹⁶ ONGSULEE 2017: 3.

¹⁷ BOTTYÁN 2024: 35.

¹⁸ Az aktivizációs függvény (*activation function*) egy matematikai függvény, amelyet a neurális hálózatokban a neuronok kimenetének meghatározására használnak. Ez a függvény dönt arról, hogy egy neuron aktiválódik-e, és milyen mértékben járul hozzá a következő réteg bemenetéhez.

2. ábra: A klasszikus (fully connected) mélytanulási mesterséges neuronháló rétegtípusainak szemléltetése
 Forrás: a szerző szerkesztése MALIK 2019 ábrája alapján

határozza meg, amelyek kezdetben véletlenszerű értékeket kapnak, de a tanítási folyamatban a visszacsatolás során (*backpropagation*) kalibrálódnak (súlyozódnak).

Az agyi neuronok működéséhez hasonlóan a mesterséges neuronok is az előre kalibrált feltételek (ingerek) fennállása esetén aktivizálódnak (tüzelnek). Az aktiváció sikerességéhez járul hozzá a torzítás vagy eltolás (*bias*), amelyek a bemenetekhez adódnak hozzá (egyfajta „súlyként”) azért, hogy amennyiben egy bemenet összege önmagában nem lenne elegendő az aktiváláshoz, a neuron akkor is aktivizálódjon.¹⁹ A mélyhálót kezdetekben egyszerű klasszifikációra alkalmazták, azonban eltérő típusú feladatokban is érvényesülnek, a nyelvi feldolgozás során úgynevezett *rekurrens* (visszacsatolt) neuronhálókat alkalmaznak annak érdekében, hogy a minták közötti kapcsolatot is reprezentálják.²⁰

Természetesnyelv-feldolgozás

A természetesnyelv-feldolgozás (*natural language processing*, NLP) tudományos és technológiaalapú kutatási terület. A nyelvészet, az informatika és a mesterséges intelligencia egyik olyan részterülete, amely az emberi nyelvek reprezentációjának és automatikus elemzésének számítási technikáit foglalja magában. Az emberi nyelvek szövegszerű elemzése, annak kellő mértékű megértése még a gépek számára sem egyszerű feladat, hiszen abban számos nehezítő tényező (például nagy mennyiségű megjelenés, összetettség, többértelműség stb.) merül fel. Az automatizált NLP célja, hogy egy adott időkereten

¹⁹ Intuitív példaként képzeljünk el egy neuronhálót, amelynek feladata macskák felismerése képeken. Alapesetben a hálózat csak akkor tudja felismerni a macskát, ha minden vonás (fülek, szemek, bajusz) tökéletesen illeszkedik. A *bias* lehetővé teszi, hogy kisebb eltérések esetén is felismerje a mintát.

²⁰ Az az eljárás, amely során a nyers adatokat olyan formátumba alakítjuk át, amelyet a mély neurális hálózatok hatékonyan tudnak feldolgozni. ONGSULEE 2017: 2.

3. ábra: Egy mondat lehet szintaktikailag helyes, miközben kontextusbeli jelentése értelmetlen (egy alma nem képes „gyorsan olvasni”), vagyis szemantikailag hibás

Forrás: a szerző szerkesztése

belül a nyelvi szövegek bőséges mennyiségében rejlő nagy tudástartalmat, bölcsességet hatékonyan és nagy pontossággal felfedezze.²¹

Az NLP alkalmazási területei többnyire az alábbiak:

- automatikus nyelvi fordítás,
- információkeresés,
- információ kinyerése,
- kérdések és válaszolás,
- nagy méretű szövegek indexelése és keresése,
- szövegek automatikus összefoglalása,
- szövegek klasszifikációja,
- szöveggenerálás/dialóguselemzés.²²

Az NLP legegyszerűbb megközelítései a *szintaktikai és a szemantikai elemzés* módszertana. A szintaktikai elemzés során, a nyelvtan alapján meghatározzák a vizsgált mondat szerkezetét, valamint az igék alanyát és tárgyát (3. ábra). Ha a szerkezet meghatározása megfelelő, akkor további operátor-operandus kapcsolatok meghatározásával érkezzünk el a szintaktikai elemzés kimeneteléhez.²³ A szemantikai elemzés célja annak a meghatározása, hogy mit jelent és mit tartalmaz az adott mondat, túllépve a szavak önálló értelmezésének szintjén. Leginkább arra törekszik, hogy megértse a kifejezések és a mondatok mögötti kontextusbeli kapcsolatokat és a rejtett információkat.²⁴

A szemantikai elemzés a kérdő és felszólító mondatok esetében körülményesebb, ugyanakkor az olyan feladatokban, mint a gépi fordítás, az összefoglaló-készítés,

²¹ CHOWDHARY 2020: 605–608.

²² CHOWDHARY 2020: 608–609.

²³ CHOWDHARY 2020: 608–610.

²⁴ BOTTYÁN 2024: 37.

a kérdésmegválaszoló rendszerek és az érzelmek elemzése kulcsfontosságú megközelítés.²⁵ A felsoroltakon kívül említhetnénk még elemzési módozatokat (például pragmatikai, diskurzus, szövegkohéziós stb.), de mivel nem célunk tárgyalni azokat, ettől eltekintünk.

A nagy nyelvi modellek

Az NLP történeti fejlődése átível a statisztikai nyelvi modellezésen, a neurális nyelvi modellezésen, az előre tanított nyelvi modelleken (*pretrained language model*, PLM) át a nagy népszerűségnek örvendő nagy nyelvi modellekig. A hagyományos nyelvi modellek (*language model*) eleinte csak feladat-specifikációra fejlesztett felügyelt rendszerek voltak, az őket követő PLM-modelleket már önfelügyelt²⁶ környezetben, nagy szövegtörzseten²⁷ tanították.²⁸ A nagyobb PLM-ek egyre több paramétert²⁹ tartalmaztak elődjeiknél, és természetesen a képzésükhöz felhasznált adatállomány mérete is jelentősen nőtt. Ennek köszönhetően a – koherens kommunikáció mellett többféle feladatra is alkalmazhatóvá váló – modellek teljesítménye is tovább növekedett, és egy új elnevezéssel már nagy nyelvi modellekként hivatkozunk rájuk.³⁰ Amennyiben néhány sorban kellene konzisztensen tisztázni a nagy nyelvi modellek lényegét, arra az alábbiak szerint tesz a szerző definíciós kísérletet:

A nagy nyelvi modellek olyan jelentős mennyiségű képzési adaton tanított mesterségesintelligencia-rendszerek, amelyek architektúrájukban a mélytanulást alkalmazva képesek bizonyos típusú nyelvi feladatok széles skáláját nagy pontossággal ellátni.

A nagy nyelvi modelleket architektúrájuk alapján az alábbiak szerint csoportosíthatjuk (4. ábra):

- A kódoló (*encoder*) típusú architektúra esetében a bemeneti adat fix hosszúságú vektorként reprezentálódik, ami ezt követően más feladatok bemeneteként használódik fel. Az ide sorolható LLM-ek többnyire csak a nyelv megértésére alkalmasak, és olyan funkciókat látnak el, mint például a klasszifikáció vagy a szentimentelemzés.³¹
- A dekódoló (*decoder*) típusban rejtettállapot-vektorból indul ki a feldolgozás, és úgy generálódik a kimenet lépésről lépésre, hogy figyelembe veszi a bemeneti, valamint az addig generált adatokat egyaránt. Rendkívül eredményes olyan generatív képességekben, mint a szöveg-előállítás, történetírás vagy válaszok generálása.

²⁵ CHOWDHARY 2020: 606.

²⁶ Az önfelügyelt tanulás során a modell olyan feladatokat kap, amelyek a meglévő adatokból generálhatók.

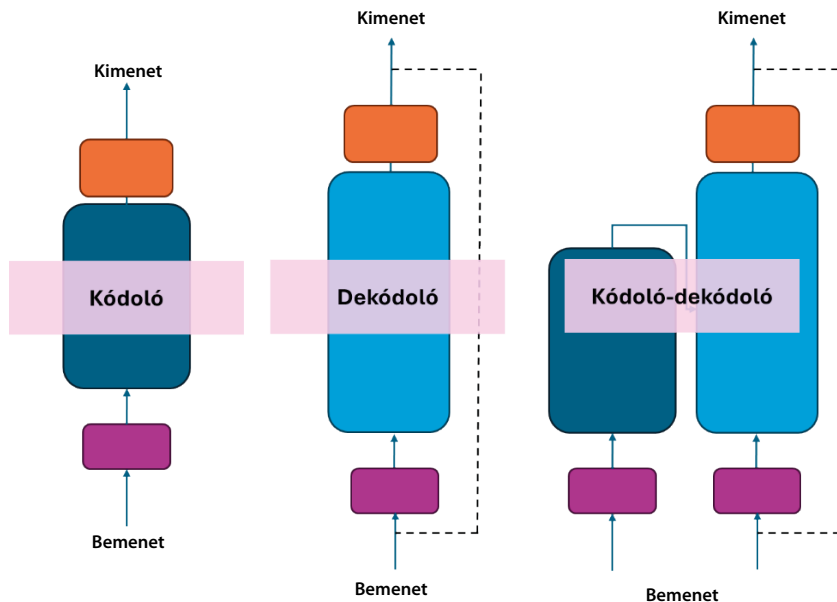
²⁷ A „korpusz” a nyelvészetben és a szöveges adatokkal dolgozó területeken egy nagy, strukturált szöveggyűjteményt jelent, amelyet tudományos kutatásokhoz, nyelvi modellek betanításához vagy egyéb nyelvi feladatokhoz használnak.

²⁸ DEVLIN et al. 2018.

²⁹ A paraméterek a modellben lévő súlyokat jelentik, amelyek a tanulási folyamat során állítódnak be annak érdekében, hogy a bemeneti szöveg alapján pontos kimenet generálódjon. A nagy nyelvi modellek (LLM-ek) esetében a paraméterek nem maguk a mesterséges neurális hálózat neuronjai, hanem inkább a hálózat azon súlyai és eltolásai (angolul: *weights and biases*), amelyek a neuronok közötti kapcsolatokat határozzák meg.

³⁰ RAFFEL et al. 2020: 5; AGÜERA Y ARCAS 2022.

³¹ A szentimentelemzés (*sentiment analysis*) egy olyan NLP-technika, amely szövegek érzelmi tartalmát elemzi és kategorizálja.

4. ábra: A nagy nyelvi modellek architektúrájainak ábrázolása

Forrás: a szerző szerkesztése BASWAL 2023 alapján

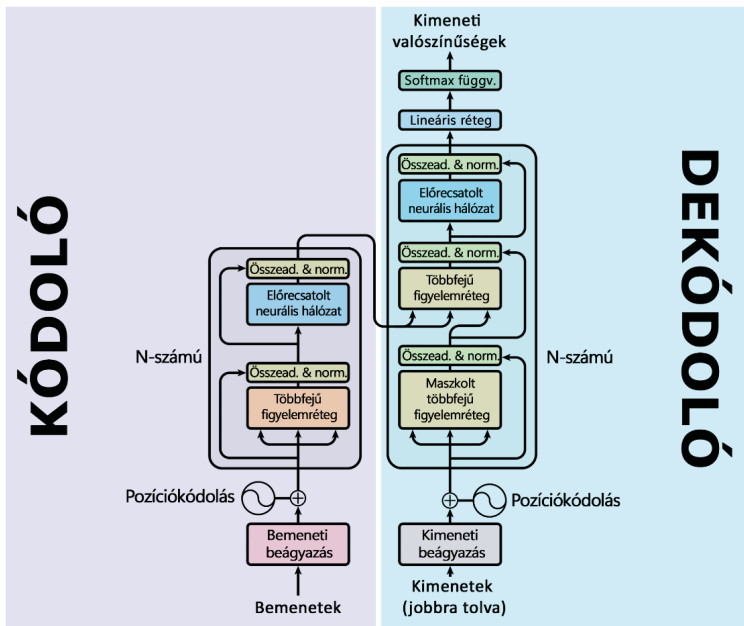
- A kódoló-dekódoló (*encoder-decoder*) architektúrák egyaránt egyesítik mindkét típus összetevőit. Kiválóak olyan feladatokban, ahol a bemeneti és kimeneti tartalom között szoros kapcsolat van, mint például a fordítás vagy a szövegek összefoglalása.

A kódoló-dekódoló csoportba sorolható a transzformátor- vagy transzformátorhálózat-architektúratípus is, amely az automatikus természetesnyelv-feldolgozásban a forradalmat – a nagy nyelvi modellek eredményeiben pedig az áttörést – hozta el.³² A következőkben kifejezetten ennek sajátosságait, valamint a modellek mögött alkalmazott eljárásokat és technikákat vesszük górcső alá.

A transzformátorarchitektúra

A mesterséges intelligencia napjainkban tapasztalt társadalmi népszerűsége leginkább az OpenAI vállalat transzformátoralapú ChatGPT szolgáltatásával azonosul, ennek ellenére az architektúra működését először a Google szakemberei mutatták be az *Attention Is All you Need* című tanulmányban 2017-ben. Az ekkor publikált új megközelítés azonnal felhívta magára a figyelmet, hiszen a különböző fordítási teszteken csúcspontszámokat ért el annak ellenére, hogy a modell képzési időigénye és költsége töredéke volt a korábbi

³² CHERNYAVSKIY-ILVOVSKY-NAKOV 2021: 677–693.

5. ábra: A transzformátorarchitektúra ábrázolása

Forrás: a szerző szerkesztése VASWANI et al. 2017: 3 alapján

típusoknál.³³ A Stanford Egyetem kutatócsoportja a 2021-es publikációban már alapmodellnek nevezte a transzformátorokat, mert álláspontjuk szerint paradigmaváltást hajtanak végre az MI-közegben, ezzel új korszakot megindítva.³⁴

A „transzformátor” elnevezés abból eredeztethető, hogy a bemeneti szekvenciát kimeneti szekvenciává alakítják át.³⁵ Ennek érdekében ezek az architektúrák több (N -számú) rétegből (transzformátorblokkból) állnak, amelyeknek vannak önfigyelő (*self-attention*), előrecsatolt (*feed-forward*) és normalizáló (*normalization*) rétegei. Ezek a rétegek együttesen dolgoznak annak érdekében, hogy megértsék a bemenetet, és előre megjósolják a várható kimenetet. A transzformátortechnológia a hatékonyságát két innovatív megoldásnak köszönheti, amelyek a *pozicionális kódolás* és az *önmegfigyelés*. Előbbi egy korszerű feldolgozási megoldás (a modell a szekvencián belüli előfordulást használja bemenetként) a szekvenciális (szavak sorrendjében történő) betáplálás helyett. Az önfigyelési mechanizmus a bemeneti adatok feldolgozásakor azokat a bemenet többi részével összefüggésben fontosságuk alapján súlyozza, ennek köszönhetően a modell ezekre összpontosít, és nem kell a teljes bemenetre maximális figyelmet fordítania. A két módszer együttes használata lehetővé teszi az összefüggések hatékony analizálását.³⁶ A transzformátorok egyaránt tartalmaznak kódoló és dekódoló komponenst is (5. ábra), amelyeket az adott feladat magasabb szintű végrehajtásának érdekében együttesen, de akár külön-külön is képesek

³³ VASWANI et al. 2017.

³⁴ BOMMASANI et al. 2021: 3.

³⁵ FERRER 2024.

³⁶ Large Language Models 2024.

használni. A transzformátorhálózatok funkcióit és jellegzetességeit tekintve az alábbiak szerint definiálhatók.

A transzformátormodellek olyan neurális hálózatot tartalmazó nagy nyelvi modell architektúrák, amelyek figyelemmechanizmusokat alkalmaznak a szekvenciális adatok feldolgozására és a kontextusbeli jelentésük megértésére, ezzel hatékonyan képesek nagy mennyiségű szöveget elemezni és generálni.

Az architektúra megjelenését követően számos NLP-feladatban (például szöveg-összefoglalás, kérdés-válaszolás, szöveggenerálás) kiemelkedő teljesítményt ért el, és azóta kulcsszerepet tölt be a nagy nyelvi modellek sikerében.

A tokenizáció és a beágyazás

A transzformátorarchitektúrában alkalmazott neurális hálózatokban a neuronok száma véges, tehát a mélyhálón keresztülhaladó adatfolyamot csak egy fix számú neuron tudja kezelni. Ennek okán a szöveges tartalmat a karakterenként való feldolgozás helyett célszerűbb hatékonyabban feldolgozható formába alakítani. A *tokenizálás* a bemeneti és kimeneti szöveges tartalmak kevesebb számú egységekre történő felosztását jelenti oly módon, hogy a számítási erőforrás és memóriaszükséglet csökkentése mellett a szöveg struktúrája, tartalma és jelentése megmaradjon. A *tokenek* lehetnek szavak, szótöredékek, számok, önálló karakterek, szimbólumok vagy írásjelek.³⁷

Többféle tokenizációs eljárás létezik. Az LLaMA³⁸ tokenizerje a mondatok darabjait dolgozza fel, míg az OpenAI GPT-4³⁹ modelljének *Byte-Pair Encoding* (BPE) módszere a leggyakrabban előforduló karakter- vagy bytepárokat egyetlen tokenbe vonja össze. Általánosságban alkalmazható az a megállapítás, hogy az angol nyelv esetében egy token körülbelül 4 karakternyi szövegnek felel meg,⁴⁰ míg a magyar nyelv esetében ez megfigyelésem alapján 2-3 karakter közé tehető (6. ábra).

Ennek köszönhető, hogy az angol nyelvet előnyben részesítő tokenizátorok estében a bemenetként és kimenetként meghatározott maximum karakterszám magyar szöveg esetében jóval kedvezőtlenebb. A generatív képességek alkalmazása során a szöveges kimenet szintén tokenizált formában realizálódik, így alapesetben a nagy nyelvi modellek által létrehozott szintetikus szöveges tartalmak utólag beazonosíthatók⁴¹ és elkülöníthetők a természetes módon alkotott szöveges tartalmaktól. A tokenizálás során a szövegrészekhez egyedi azonosítók (*tokenID*) tartoznak (7–8. ábra), amelyek a beágyazás során szavakként egy számsor (vektor) formát vesznek fel (8. ábra).

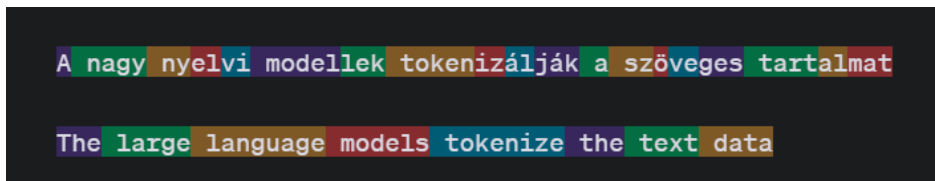
³⁷ BOTTYÁN 2024: 45.

³⁸ Az LLaMA (*Large Language Model Meta AI*) a Meta (korábban: Facebook) által fejlesztett nagy nyelvi modellcsalád neve, amelyet elsősorban kutatási célokra hoztak létre.

³⁹ Az OpenAI GPT-4 az OpenAI által fejlesztett Generative Pre-trained Transformer modellcsalád negyedik iterációja.

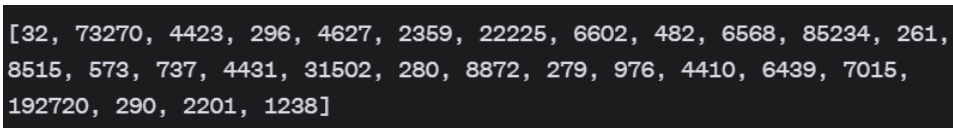
⁴⁰ HUMOR 2023.

⁴¹ A tokenizálásnak köszönhetően a szöveges tartalom analizálható aszerint, hogy MI által lett-e generálva. Ilyen eszköz például az AI Content Detector. Forrás: www.scribbr.com/ai-detector

6. ábra: A GPT-3.5 és a GPT-4 tokenizálásának szemléltetése magyar és angol nyelvű szöveg esetén

Forrás: a szerző szerkesztése OpenAI Platform Tokenizer alapján

7. ábra: A 6. ábrán feltüntetett szöveges tartalom egyedi azonosítói (TokenID) a GPT-3.5 és a GPT-4 tokenizátora alapján

Forrás: a szerző szerkesztése OpenAI Platform Tokenizer alapján

Token szöveg	Token ID	Beágyazott vektorok
'<A>'	32	→ [0.122, -0.346, 0.561, -0.785, ...]
'<nagy>'	73270	→ [-0.678, 0.451, 0.895, -0.125, ...]
'<ny>'	4423	→ [0.233, -0.898, 0.125, 0.676, ...]
'<el>'	296	→ [0.562, 0.341, -0.234, -0.455, ...]
'<vi>'	4627	→ [-0.781, 0.675, -0.453, 0.238, ...]
'<model>'	2359	→ [0.342, -0.235, 0.894, -0.562, ...]
'<lek>'	22225	→ [-0.455, 0.789, 0.129, -0.893, ...]

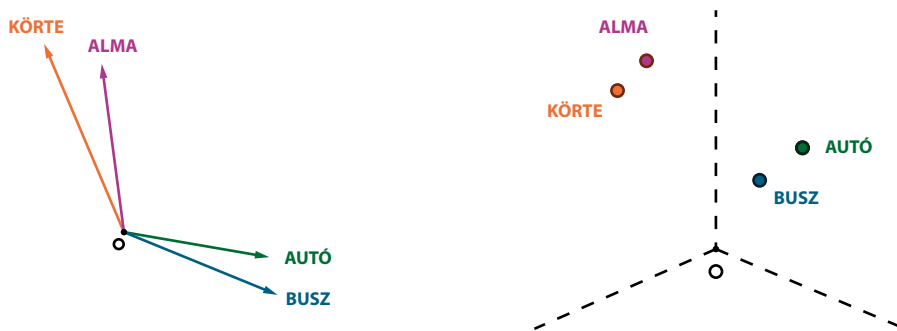
8. ábra: A tokenek azonosítói és beágyazott vektorértékei

Forrás: a szerző szerkesztése

A beágyazás (*embedding*) nem LLM sajátosság, hanem a gépi tanulásban az adatábrázolás egy olyan speciális formátuma, amely megfelel a neurális hálóval történő feldolgozáshoz. Ehhez olyan előre definiált készlet (szótár) szükséges, amely a modellel megismertetni kívánt tokenek (szavak, szótöredékek) listáját tartalmazza.

Az LLM-ek a képzési folyamatban a szavak közötti kontextuális jelentést és kapcsolatot azonosítják, és azt információsűrű lebegőpontos számábrázolás formában a beágyazás folyamatoként reprezentálják. A könnyebb érthetőség érdekében (a szóbeágyazások példájánál maradván): a reprezentált szó egy jellemzővektor alkalmazásával olyan numerikus értéket vesz fel, amely számos annyi jellemzőt tartalmaz, amennyit előzetesen megszabtunk. Ezeket a numerikus értékeket (lebegőpontos vektorokat) elhelyezhetjük egy többdimenziós vektortérben. A dimenziók száma a jellemzővektor komponenseivel (n) azonos, tehát ahány szempont szerint vizsgáljuk az adott szót, annyi eltérő dimenzióban szerepeltetett állapotvektort (n számú) kap. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a közel azonos jelentésű szavak azonos térben hasonló vektorértékeket vesznek fel, tehát a két vektor közötti távolság a „rokonságukat” méri (9. ábra).

A numerikus reprezentációk (állapotvektorok) vektoradatbázist alkotnak, amelyekben egyszerűen alkalmazhatók a szükséges vektormatematikai (például legközelebbi

9. ábra: A hasonló jelentéssel rendelkező szavak egymáshoz közeli vektorértéket vesznek fel
 Forrás: a szerző szerkesztése

szomszéd analízis, koszinusz hasonlóság stb.), valamint a keresési, lekérdezési, osztályozási műveletek és az egyéb nyelvi feldolgozási feladatok (például fordítási és nyelvi transzformációs műveletek) is.

Az utasítástervezés

A számítástechnikában a *prompt* kifejezést a parancssorból vezérelhető operációs rendszerek megjelenése óta alkalmazzák, és gyakorta találkozhatunk vele a nagy nyelvi modellek kapcsán is, hiszen az a modellnek tett utasítást jelenti. Azonban míg kezdetben a kiadott utasításnak szigorú szabályrendszer szerint kellett felépülnie, az LLM-ek esetében már a természetes nyelvi formula használatával rögzített gondolat is utasítás, azonban annak különböző minőségi és mennyiségi alkalmazása természetesen eltérő kimeneteket eredményez. Az LLM-technológiában rejülő lehetőségek maximális kihasználására alakult ki az utasítástervezés (*prompt engineering*), amely a generatív mesterséges intelligencia számára kiadott utasítások megalkotásának hatékony módszertanát jelenti. Az utasítástervezés tudásanyagának alkalmazása csökkenti a nagy nyelvi modellek leghatékonyabb alkalmazási módja és a felhasználók közti szakadékot.⁴²

A transzformátorarchitektúra működési elve alapján a hatékony utasításkiadás követendő fundamentális elvei az alábbiak:

1. *Egyértelműség*: ajánlatos világosan kiadni az utasítást és kerülni a bonyolult, szakzsargon használó megfogalmazásokat, hiszen a legtöbb modell alaptanítása nem tartalmaz tartományspecifikus adatkészletet.
2. *Konkrétság*: a rövid karakterszámú szövegszerű bevétel helyett inkább „hosszú ívű” gondolatokat, tartalmában konkretizált és példázatokot is tartalmazó szövegezés ajánlott, amelyben teljeskörűen, kontextusban testet öltve jelenjen meg a kívánt szükséglet. Ez hozzájárul a figyelemmechanizmus eredményességéhez, ezáltal a pontos kimenet eléréséhez.⁴³

⁴² BOTTYÁN 2024: 44.

⁴³ BOTTYÁN 2024: 44.

Valamint a megfelelő utasításnak kötelező elemei is vannak:

1. *Szerep*: amennyiben követendő szerepkört helyezünk el az utasításban, az támogatja a mechanizmusokat a releváns, eredményes válaszadásban. (Például: „te egy katonai műszaki ismeretekkel is rendelkező építész végzettségű munkatárs vagy”).
2. *Utasításleírás*: a konkrét elvárt feladat-végrehajtás leírása, amely világosan meghatározza a kívánt kimenetet. (Például: „listázd nekem egy veszélyes anyag tárolására szolgáló katonai célú létesítmény építészeti felújítása során szóba jöhető kockázatokat. A válaszod legyen listaszerű, minden lista eleme mellé rövid magyarázatot adj, amely legalább egy bekezdésnyi hosszúságú legyen.”)
3. *Kérdés*: az információadásra való felkérés. A promptba fogalmazott kérdés kellő figyelmet kap a reprezentálás során, így szignifikánsan formálja a kimenetet. (Például: „milyen kockázatokkal kell számolnom?”)
4. *Kontextus*: az adott probléma vagy feladat témakörét átfogóan és összefüggően tárgyaló szöveges tartalom (úgynevezett: „gondolatok láncolata”) javítja a kimenet pontosságát. (Például: „Jelenleg egy katonai létesítmény építészeti és műszaki felújításának előkészülete zajlik. Az épület 1975-ben épült, építő-eleme téglá és beton. Kétszintes és az alapterülete 2000 m², a tető 2018-ban már felújításra került...”)
5. *Példázat*: tovább növelhetjük a kimenet sikerességét, ha egyértelműen meghatározzuk a kívánt válasz struktúráját. (Például: „[kockázat 1]: Leírás...; [kockázat 2]: Leírás...”). A példázat alkalmazása a promptban, és azáltal a kimenettel szembeni strukturális követelmények előzetes meghatározása kiemelten fontos, ha az LLM által generált adatot további rendszerekben kívánjuk feldolgozni.⁴⁴

Továbbá a kötelező elemek mellett a hatékonysághoz hozzájárulhat a *COSTARL* (*context, objective, style, tone, audience, response, length*) módszer alkalmazása is, amely során további fontos információkat szolgáltatunk a modellnek annak érdekében, hogy a generált kimenet nagy valószínűséggel a várt eredménnyel járjon:

- *Összefüggés (context)*: adjunk releváns háttér-információkat, például azt, hogy milyen feladatra vesszük igénybe.
- *Cél (objective)*: egyértelmű utasítások adása arról, hogy milyen tevékenységet végezzon.
- *Stílus (style)*: adjunk információt arról, milyen stílusban várjuk a generatív szöveget (akadémiai, vicces, köznyelvi stb.).
- *Hangnem (tone)*: ez az utasításrész meghatározza, hogy milyen hangnemet várunk el eredményként (melankolikus, ironikus, humoros stb.).
- *Célközönség (audience)*: a célközönség ismerete segít a kontextuskapcsolatok pontos azonosításában, majd ennek megfelelően alakítja a választ.
- *Válasz (response)*: ez a rész meghatározza a válasz formátumát (részletes jelentés, táblázat, felsorolás stb.).
- *Hossz (length)*: a generált tartalom hosszúságára vonatkozó elvárásunkat feltűn-tethetjük a promptban (karakterszám, bekezdések száma stb.).

⁴⁴ SAVIO 2024.

A tevékenység angol megfogalmazásával (*prompt engineering*) ellentétben nem nevezhető technikai vagy mérnöki tevékenységnek, de ismeretanyagának alkalmazása elengedhetetlen része az LLM hatékony használatának. Adott esetekben a nagy nyelvi modellek finomhangolása helyett az úgynevezett „prompt programozásra” helyezik a hangsúlyt, amely során a megfelelő utasítás kiválasztása mellett a bemeneti utasítást számottevően módosítják annak érdekében, hogy a kívánt kimenetet ériék el. Eltérő architektúrájú nagy nyelvi modellek némileg eltérően reagálnak azonos promptokra, ezáltal azok specifikálhatók egyes nagy nyelvi modellekre is, manuális vagy automatikus módszerekkel egyaránt.⁴⁵

Paraméterek

A nagy nyelvi modellek kifejezetten komplikált architektúrájú rendszerek, összetettségükre vonatkozó mértékegység a *paraméterszám*. A paraméterek nem a mélyhálózat neuronjai, hanem az azok között létrejövő kapcsolat súlyai, amelyek a neuronok között létrejövő hatásokat határozzák meg. Ezek a számértékek a képzés során, a tanítóadat mintája alapján úgy állítódnak be (kalibrálódnak), hogy megtalálják a tanítóadatban fellelhető kapcsolatokat (például a nyelv szerkezete, szintaxisa, szemantika stb.). A nagy nyelvi modellek paramétereinek számos típusa (például beágyazási, figyelem, kimeneti, pozíciókódolási, normalizáló stb.) együttműködik annak érdekében, hogy a modell emberszerű szöveget generáljon. A teljesítmény optimalizálása során beállításuk kritikus fontosságú, ezért jelentős kísérletezés előzi meg a megfelelő kalibrációs állapot elérését. A transzformátor-architektúrákról általánosságban elmondható, hogy minél nagyobb a paraméterszám, annál összetettebb modellről beszélhetünk, valamint annál hatékonyabb mintafelismerésekben és precízebb a kimenet-előállításban, ám a paraméterszám növelése nem minden esetben vezet automatikusan jobb teljesítményhez.

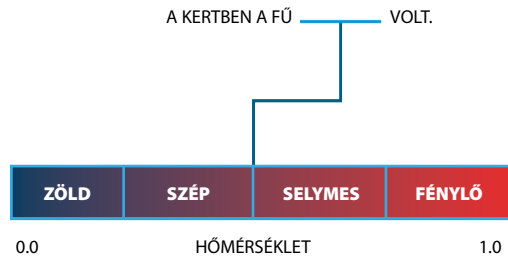
A modellek paraméterszámának jelölése gyakorta B jelzéssel (például Llama 2 13B, Llama 2 70B) történik, amely az adott modell paraméterszámának milliárd (*billion*) mennyiségét jelöli. Ezt a jelölést törvényszerűen alkalmazzák akkor, ha az adott modelltől több, eltérő paraméterszámmal rendelkező verzió elérhető. Természetesen minél több paraméterrel rendelkezik egy modell, annál nagyobb a tárhelyigénye (1. táblázat), valamint képzése és üzemeltetése annál erőforrás-igényesebb.

1. táblázat: A Llama nagy nyelvi modell néhány típusának paraméterszáma és tárhelymérete

Modell	Paraméter	Tárhelyméret
Orca Mini 3B	3 milliárd	1,9 GB
Llama 2 7B	7 milliárd	3,8 GB
Llama 2 13B	13 milliárd	7,3 GB
Llama 2 70B	70 milliárd	39 GB

Forrás: a szerző szerkesztése

⁴⁵ SHIN et al. 2020: 1–2.

10. ábra: A hőmérséklet értéke befolyásolja a kapott szöveg változatosságát
 Forrás: a szerző szerkesztése

Bizonyos paraméterek (*hiperparaméterek*) értékei a tanítási folyamatot követően, utólag is kalibrálhatók. A szolgáltatásként elérhető modellek esetében a kalibrációs beállítások általában a szolgáltatást igénylő számára is elérhetőek, tehát adott feladatra szabható a modell működése, így jobb minőségű szolgáltatás elérhető. Ilyen hiperparaméterek az alábbiak.

A hőmérséklet (*temperature*) szabályozza, hogy a generatív folyamat során mekkora szerepe legyen a véletlenszerűségnek. Alacsony hőmérséklet esetén általában unalmas és kiszámítható, ugyanakkor koherens és konzisztens szöveget kapunk. Közepes értéként változatosabb, de még észszerű és logikus szöveg az eredmény. Magas értéknél nagyon ötletes és kalandos, de kiszámíthatatlan szöveges kimenetet is kaphatunk.

A *Top-P* paraméter szintén a szöveg változatosságára van hatással, kiválasztja, hány token legyen kijelölve a következő helyre további számítások céljából. Az alacsony *Top-P* nagyobb pontosságot és megbízhatóságot, míg a magasabb érték kreatívabb kimenetet eredményez.

A jelenléti büntetés (*presence penalty*) paraméter a generált szövegben szabályozza a szavak és kifejezések megjelenését. Magas értéket alkalmazva új témák, kifejezések, szinonimák jelennek meg, míg alacsonyabbal több szóismétlés és sablonosság várható.

A gyakoriság büntetés (*frequency penalty*) paraméter hasonlóan működik a jelenléti büntetéshez, azonban figyelembe veszi a promptban található tokeneket is. Amelyik token gyakorisága jelentős, azt bünteti a paraméter, így csökkentve a megjelenési valószínűséget. Magas gyakoriságbüntetés-kalibrációval egyedibb és változatosabb szöveget lehet elérni, míg alacsony beállítással akár értelmetlen szöveget is kaphatunk.⁴⁶ A paraméterek beállítására nem találunk követendő szabályokat, általában egymással létrejövő harmóniára és az egyensúlyra kell törekedni kalibrációjuk során, amelyet többnyire nagyszámú kísérletezéssel érnek el.

Összegzés

A tanulmány első részében a mesterséges intelligencia fogalmára alapozva, a gépi tanuláson és a természetesnyelv-feldolgozáson át mutattuk be a nagy nyelvi modellek legáltalánosabb

⁴⁶ EHAB 2023.

architektúravariánsait, valamint a teljesség igénye nélkül a modellek működése mögött található alapvető technikai megvalósításokat. Emellett a nagy nyelvi modellek és a transzformátorarchitektúrával kapcsolatos alapvető gondolatok magyar nyelvű meghatározásban öltöttek alakot. A modellek utasításvezérlésének módszertana, valamint annak kalibrációs lehetőségei szintén fontos fundamentumai a nagy nyelvi modellek leghatékonyabb felhasználási lehetőségeinek. Az e tanulmányban összeállított átfogó ismeretanyagban bízva az remélhetőleg jó szolgálatot tesz a jövőben azon kutatóknak, akik általános céllal, vagy kifejezetten a nemzetbiztonságot érintő információfeldolgozási eljárások fejlesztésének céljából nyúlnak hozzá ezen innovatív technológia alapjaihoz. Bizonyos, hogy a LLM-technológia megszerezte létjogosultságát az információfeldolgozásban, és bár a közvetlen és eredményes felhasználása egyelőre még körülményes, tökeigényes és jelentős tudományos erőforrásokat is igényel, átlátható folyamat. A tanulmány következő részében erre, vagyis a modellek képzési folyamatára helyeződik majd a hangsúly, továbbá az azzal kapcsolatos szükségletek bemutatására. A tanulmánykettős záró részében összefoglalásként a nagy nyelvi modellek alkalmazhatósági területeinek említése mellett egy SWOT-elemzés keretében a releváns belső és külső tényezők kiértékelése fog megtörténni annak érdekében, hogy egy szervezeti alkalmazás esetén a modell felhasználása a leghatékonyabban történjen meg a fellépő kockázatok kezelése mellett.

Felhasznált irodalom

- AGÜERA Y ARCAS, Blaise (2022): Do Large Language Models Understand Us. *Daedalus*, 151(2), 183–197. Online: https://doi.org/10.1162/daed_a_01909
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet).
- BOMMASANI, Rishi et al. (2021): *On the Opportunities and Risks of Foundation Models*. Center for Research on Foundation Models. Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence, Stanford University. Online: <https://arxiv.org/pdf/2108.07258.pdf>
- BOTTYÁN Sándor (2024): *Nagy nyelvi modellel támogatott nyílt forrású információgyűjtés a kibertérben*. Tudományos diákköri dolgozat. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar.
- CHERNYAVSKIY, Anton – ILVOVSKY, Dmitry – NAKOV, Preslav (2021): Transformers: „The End of History” for Natural Language Processing? In *Machine Learning and Knowledge Discovery in Databases*. Research Track: European Conference, ECML PKDD 2021, Bilbao, Spain, September 13–17, 2021, Proceedings, Part III 21. Springer, 677–693. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86523-8_41
- CHOWDHARY, K. R. (2020): *Fundamentals of Artificial Intelligence*. Springer India. 1st ed. Online: <https://doi.org/10.1007/978-81-322-3972-7>
- DEVLIN, Jacob et al. (2018): *BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding*. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1810.04805>

- EHAB, Michael (2023): The Secrets of Large Language Models Parameters: How They Affect the Quality, Diversity, and Creativity of Generated Texts [With Examples]. *Medium*, 2023. július 30. Online: <https://michaelehab.medium.com/the-secrets-of-large-language-models-parameters-how-they-affect-the-quality-diversity-and-32eb8643e631>
- FERRER, Josep (2024): How Transformers Work: A Detailed Exploration of Transformer Architecture. *Datacamp*, 2024. január 9. Online: www.datacamp.com/tutorial/how-transformers-work
- HUMOR, Michael (2023): *Understanding „Tokens” and Tokenization in Large Language Models*. Online: <https://blog.devgenius.io/understanding-tokens-and-tokenization-in-large-language-models-1058cd24b944>
- MALIK, Farhad (2019): Neural Networks – A Solid Practical Guide. Explaining How Neural Networks Work With Practical Examples. *Medium*, 2019. május 16. Online: <https://medium.com/fintechexplained/neural-networks-a-solid-practical-guide-9f343594b02a>
- MUNOZ, Andres (2012): *Machine Learning and Optimization*. Online: www.semanticscholar.org/paper/Machine-Learning-and-Optimization-Munoz/7fbba79630b5a09dd66ab-13f00c3aefaa56cf268
- ONGSULEE, Pariwat (2017): *Artificial Intelligence, Machine Learning and Deep Learning*. 15th International Conference on ICT and Knowledge Engineering (ICT&KE). Bangkok. Online: <https://doi.org/10.1109/ICTKE.2017.8259629>
- RAFFEL, Colin et al. (2020): Exploring the Limits of Transfer Learning With a Unified Text-To-Text Transformer. *The Journal of Machine Learning Research*, 21(1), 1–67. Online: <https://jmlr.org/papers/volume21/20-074/20-074.pdf>
- SAVIO, Jacob (2024): What Is Prompt Engineering? Definition, Elements, Techniques, Applications, and Benefits. *Spiceworks*, 2024. április 24. Online: www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-prompt-engineering
- SHIN, Taylor et al. (2020): AutoPrompt: Eliciting Knowledge from Language Models with Automatically Generated Prompts. In WEBBER, Bonnie et al. (szerk): *Proceedings of the 2020 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*. 4222–4235. Online: <https://doi.org/10.18653/v1/2020.emnlp-main.346>
- VASWANI, Ashish et al. (2017): *Attention Is All You Need*. Online: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1706.03762>

Tartalom

TORDA PÉTER: <i>A dezinformáció elleni fellépés a NATO stratégiai kommunikációjában</i>	3
CSATLÓS ERZSÉBET: <i>Nemzetbiztonság v. eljárási garanciák</i>	15
PRANTNER ZOLTÁN: <i>Valahol messze délen... különleges államérdek</i>	38
ZSENÁK-SIMON ORSOLYA, ZSENÁK ISTVÁN: <i>A biztonságtechnikában is alkalmazható gépi karakterfelismerés különböző mesterségesintelligencia-módszerekkel</i>	55
MÁRTON BALÁZS: <i>Magyarország nemzetbiztonsági rendszerének intézményi jellemzői nemzetközi kitekintésben</i>	64
BOTTYÁN SÁNDOR: <i>A nagy nyelvi modellek működése és képzése, valamint alkalmazásuk stratégiai elemzése</i>	77